

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA

**ETNOSIMBOLIZAM I TRADICIONALIZAM U SAVREMENOJ
POLITICI: PRAKTIČNA ISKUSTVA POSTSOCIJALISTIČKE
HRVATSKE
-magistarski rad-**

Kandidat:
Armin Bungur
Broj indeksa:
45/II-UPD/16

Mentor:
prof. dr. Elvis Fejzić

Sarajevo, decembar 2019. godine

Bungur Armin Etnosimbolizam i tradicionalizam u savremenoj politici: praktična
iskustva postsocijalističke Hrvatske

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA

**ETNOSIMBOLIZAM I TRADICIONALIZAM U SAVREMENOJ
POLITICI: PRAKTIČNA ISKUSTVA POSTSOCIJALISTIČKE
HRVATSKE**
-magistarski rad-

Kandidat:
Armin Bungur
Broj indeksa:
45/II-UPD/16

Mentor:
prof. dr. Elvis Fejzić

Sarajevo, decembar 2019. godine

SADRŽAJ

Uvod.....	4
1. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja.....	6
1.1. Problem i predmet istraživanja.....	6
1.2. Kategorijalno-pojmovni sistem.....	7
1.3. Ciljevi istraživanja.....	9
1.4. Sistem hipoteza.....	9
1.5. Metode i postupci istraživanja.....	9
1.6. Vremensko-temporalna dimenzija istraživanja.....	10
2. Teorijska poimanja <i>etnosimbolizma i tradicionalizma</i> u politologiji.....	11
2.1. Etnosimbolizam i savremena politika.....	14
2.2. Tradicionalizam, retraditionalizam i globalna politika.....	21
3. Etnosimbolizam i nacionalna politika.....	27
3.1. Nagomilani nacionalni identiteti u doba globalizacije.....	29
3.2. Relokalizacija i retraditionalizacija savremene politike.....	36
4. Etnosimbolizam, tradicionalizam i partijska politika.....	42
4.1. Revizionizam i politika konzervativnih stranaka.....	44
4.2. Politički revizionizam i demokratija.....	51
5. Praktična iskustva, politika etnosimbolizma i tradicionalizma u Republici Hrvatskoj.....	57
5.1. Etnosimbolizam, tradicionalizam i državna politika.....	59
5.2. Hrvatska nacionalna politika između nacionalizma i antifašizma.....	64
Zaključak.....	71
Bibliografija.....	72

UVOD

U modernom dobu 21. vijeka mnogobrojni politički projekti i programi oslanjaju se na teme daleke prošlosti i zlatnog doba u sklopu tradicije kojoj pripadaju. Pripadati određenoj tradiciji implicira i pozivati se na određeni sistem vrijednosti etabiran u svom simboličkom smislu i značaju. Upravo taj smisao o svjesnosti postojanja i svog bitka dovodi do osjećaja uzvišene posebnosti ali i jedinstva s onima kojima se dijele zajednička sjećanja i iste ambicije kako bi se učvrstila zajednička uvjerenja. Konsekvence moderne politike ukazaju kako se takva uvjerenja učvršćuju u idejama i sadržaju konzervativnih politika i njihovih političkih predstavnika. Komunikacija između savremenog političkog obrasca djelovanja konzervativnih politika i tradicionalnog naslijeda identificira se prije svega u poimanju i razumijevanju značaja etnosimboličke teorije. Navedeni pristup omogućit će razumijevanje etnosimbola u kontekstu savremene politike, težnje za retradicionalizmom i načinom na koji spomenuti pojmovi egzistiraju u okvirima globalne politike. Nadalje, prepoznat će se tako široke mogućnosti upotrebe etnosimboličkog sadržaja. Zahvaljujući navedenom pristupu jasno će se prepoznati posljedice manipulisanja tradicijom i simbolima etnosimboličkog narativa što će producirati opasnosti po demokratiju i odškrinuti vrata nacionalizmu sa svim popratnim refleksijama.

Prethodno navedeno najlakše će biti razumjeti na primjeru postsocijalističkih sistema i država kojima pripada i Republika Hrvatska. Pokazat će se tako kako je tranzicija iz socijalističkog diskursa u sistem demokratskih vrijednosti podrazumijevala i proces usvajanja starih tradicijskih simbola, vrijednosti i povratak različitim epohama slavne prošlosti. Upravo zbog toga, neophodno je da etnosimbolizam egzistira u relaciji sa nacionalnom politikom i nacionalnim identitetima čije gomilanje u doba neoliberalne globalizacije rezultira retradicionalizacijom savremene politike. Navedeno producira i relokalizaciju savremene politike, a što pospješuje relevantnost etnosimbola kao oruđa konzervativnih politike uopće. Vidjet će se naročito eklatantno na primjeru političkog života savremene hrvatske političke scene bitnost tradicionalizma u odnosu sa partijskim politikama. Primarno, akcenat će biti na konzervativnim političkim strankama i načinom na koji se one ophode kada su u pitanju etnosimboli. Shodno tome, jasno će se pokazati i konsekvence u vidu povijesnog i političkog revizionima, a što dovodi do posljedica i po samu demokratiju. Etnosimboli postali su nezaobilazna tema, a kod pojedinih političkih stranaka konzervativnih svjetonazora i dominirajući programski sadržaj za ostvarivanje političkih ciljeva. Shodno tome, u Republici Hrvatskoj egzistiraju političke stranke i pojedinci koje postižu političke uspjehe izgrađene na temama političke simbolike i suočavanja sa prošlošću. Ovakve aktivnosti nezaobilazno su potaknute etnosimboličkim motivima kao najatraktivnijim mobilizacijskim potencijalom.

Stoga će posebna pažnja biti posvećena kulminaciji upotrebe etnosimbla u političkim procesima kroz praktična iskustva u postsocijalističkoj Republici Hrvatskoj. Na tom tragu bit će argumentiran i analiziran veliki broj primjera iz političkog i medijskog života Republike Hrvatske, a u kojima će jasno biti demistificirana manipulacija etnosimbla koja rezultira povijesnim revizionizmom i degradiranjem antifašističkih vrijednosti. Zahvaljujući prethodnim elaboracijama moći će se nesmetano spoznati način na koji hrvatska nacionalna politika figurira između nacionalizma i antifašizma.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Upotreba naučnog postupka u svrhu sagledavanja refleksija praksi etnosimbolizma u savremenoj politici implicira interdisciplinarni karakter teorijsko-metodološkog okvira istraživanja. Za cijelovito traganje razumijevanja svih konsekvenci etnosimbolizma i obrazloženje njegovog utjecaja na bujanje nacionalizma nužno je konsultirati oblast: politologije, filozofije, sociologije i povijesti. Pažnja će u nastavku biti akcentirana na: problemu i predmetu istraživanja, kategorijalno-pojmovnom sistemu, ciljevima istraživanja, sistemu hipoteza, metodama i postupcima istraživanja i vremensko-temporalnom određenju istraživanja. Problem istraživanja izražen je u upitnoj formi, a predmet istraživanja precizira smisao i sadržaj cjelokupnog istraživanja. U kategorijalno-pojmovnom sistemu bit će obrazloženi definisani pojmovi usko vezani za tumačenje pojma etnosimbolizma i kontekst vremenskog perioda u kojem se posmatraju konsekvence njegove prakse. Postsocijalizam, nacionalizam, etničke skupine i politički mit su pojmovi koji će biti tumačeni u ovom dijelu. Nadalje, obrazložit će se naučna i društvena opravdanost istraživanja, a potom i planirani ciljevi istraživanja. Zatim slijedi generalna hipoteza determinirana kao odgovor na problem istraživanja, a nakon toga sistem hipoteza koji uključuje i pomoćne hipoteze. U ovom radu primjenjivat će se više metoda istraživanja i one će pojedinačno biti predstavljenje: metoda prikupljanja podataka, metoda kritičke analize sadržaja, metoda deskripcije, komparativna i historijska metoda.

1.1. Problem i predmet istraživanja

Problem istraživanja manifestuje se kroz način upotrebe etnosimbla u postsocijalističkoj Republici Hrvatskoj, a što dovodi do pitanja da li se u Republici Hrvatskoj upotrebljavaju etnosimbioli u svrhu povijesnog revizionizma i oživljavanja konzervativnih totalitarnih ideologija - fašizma i nacizma? Dakle, potrebno je pomno sagledati sve elemente koji dodatno usložnjavaju spektar korištenja etnosimbla u političke svrhe, kao i ideološke osnove političkih subjekata koji se služe ovom tematikom. U narednim poglavljima postupno će se ići ka odgovorima na ovo pitanje. Predmet istraživanja oslanja se na oponentna tumačenja etnosimbla kada su u pitanju političke elite u Republici Hrvatskoj, a nastale raspadom SFRJ. Dakle, potrebno je posmatrajući etnosimbolizam teorijski obrazložiti gledišta konzervativizma općenito, a u uslovima globalizacije i postsocijalističkog društva u namjeri da se dopre do posljedica i ciljeva takvih politika.

Poseban osvrt bit će dat kada je u pitanju praktična upotreba etnosimbola u političke svrhe i refleksije koje iz toga proizilaze na nacionalnu politiku. Takvim pristupom etnosimbolizmu, jasno će biti vidljivi benefiti pojedinaca koji su duboko zaronili u polje retraditionalizacije i „nacionalnog buđenja“. Praktična primjena etnosimbola na političkoj pozornici Republike Hrvatske omogućiti će i uvid u degradiranje antifašističkog naslijeda ove države.

1.2. Kategorijalno-pojmovni sistem

Kako bi se uopće moglo argumentirati o teorijskim poimanjima etnosimbolizma i tradicionalizma, neophodno je prethodno ostvariti uvid u značenje pojmove krucijalnih za realizaciju praksi etnosimbolizma u savremenoj politici. Upravo spomenuta praksa vezuje se za termin postsocijalizma. Shodno tome, Mesić konstatira da: „Postsocijalizmom označavamo stanje i proturječne procese društvenih preobrazbi u zemljama bivšeg socijalističkog europskog Istoka nakon demokratskih revolucija, odnosno prijelaza u višepartijske političke sisteme (Mesić, 1991:307). U postsocijalističkom periodu na području bivše Jugoslavije dešava se kulminacija sukobljavanja na području etnosimboličkog naslijeda, a čije posljedice oblikuju nacionalnu percepciju, nacionalne politike i revizionističke ambicije konzervativnih političkih subjekata. U takvim okolnostima olakšava se širenje nacionalističke propagande koja utječe na žigosanje pojedinaca ili skupina koje se ne mogu poistovjetiti sa dominirajućim etnosimbolima. Sam pojam postsocijalizma dovodi i mogućnost pojave onog stanja društva koje se smatra nemodernim. Tako Toffler piše da: „Postsocijalističko društvo, kakvo upravo izlazi (politički) iz socijalizma, ali i zbog odlučujućeg nacionalizma u svojoj konstituciji, javlja se kao predmoderno ili u boljem slučaju ne-moderno društvo drugog vala“ (Mesić, 1991:313). Upravo ta veza sa predmodernih jeste okvir u kojemu etnosimbolizam pronalazi svoj izražaj.

Shodno tome, očita inkorporiranost nacionalizma u postsocijalističkom razdoblju sugerira važnost njegovog tumačenja. Tako je za Gellnera nacionalizam...“političko načelo koje tvrdi da politička i nacionalna jedinica trebaju biti istovjetne. To je teorija političke legitimnosti koja zahtijeva da etničke granice ne presijecaju političke, te, posebice, da etničke granice unutar određene države...ne dijele vlastodršce od ostalih (Smith, 2003:29). Nacionalizam omogućava prakse etnosimbolizma u savremenoj politici posredstvom mitskih formi koje su važan segment etnosimboličkog narativa. Upućuje na navedeno pisanje Anthony Smitha prema kojem...“nacionalizam koristi postojeće, povijesno naslijedeno umnožavanje kultura...iako ga koristi vrlo selektivno i najčešće radikalno preobražava... Nacionalizam neminovno ima janusovsko lice-okrenut je unatrag prema mitskoj prošlosti i unaprijed prema budućnosti razvoja u slobodi“ (Smith, 2003:34,51). Shodno tome, komunikacijom nacionalizma sa mitskom prošlosti

uspostavlja se relacija sa tradicijom, kao jednom od glavnim odlika političkog konzervativizma. Mit je stalan i nepromjenjiv, otuda i Smith piše za tradiciju: „Tradicije su, stare ili nove, nepromjenjive; prošlost na koju se pozivaju nameće čvrste obrasce“ (Smith, 2003:121). S obzirom na navedeno, može se reći kako je tradicija najstabilniji čuvar svih kolektivnih sjećanja u kojima se arhiviraju i etnosimbolički sadržaji.

Nadalje, svi društveni procesi, uključujući i političku sadašnjicu imaju svoj pogled u prošlosti, odnosno bivaju pripadajućim dijelom određene etnohistorije. Nositi kolektivna sjećanja i naslijede srodnog prostora i populacije na kojoj pojedinci egzistiraju i definiraju pravila svog života, iziskuje emotivno i simboličko povezivanje. Međutim, često je borba za određeno simboličko naslijede u svrhi povijesnog i političkog revizionizma. Otuda Kasapović piše kako je...“povijesni revizionizam kao ideološki i politički motivirano nastojanje da se reinterpretiraju postojeća znanstvena tumačenja te, posljedično, ublaži ili izbriše „zla prošlost“. No povijesni revizionizam označuje i legitimnu metodu reinterpretacije povijesti koja se temelji na novim spoznajama stečenim znanstvenim istraživanjima“ (Kasapović, 2019:939). Nadalje, neophodno je razviti asocijacije prema bliskoj, kulturno i etnički sroдnoj zajednici iz čega će se izroditи priče utemeljene na stvarnosti ili laži, ali koje će biti dovoljno plodne da iskristališu poriv homogenizacije i osjećaja uzvišenosti određene etničke skupine. Shodno tome, prema pisanju Webera: „Etničkim skupinama nazivat ćeemo one ljudske skupine koje subjektivno vjeruju u zajedničko podrijetlo...Etnički pripadnici razlikuju se od skupine rođaka upravo po tome što su prepostavljeni identitet“ (Smith, 2003:166). Pripadnost etničkoj skupini u ovom kontekstu kreira osjećaj uzvišenosti koji pospješuju priče o posebnosti jednog naroda, o junacima koji predstavljaju okosnicu kulturno-historijskog naslijeđa današnjih nacija. Navedeni osjećaj posebnosti gradi se pomoću onog što Armstrong naziva tipoloшkom shemom „Nastanka nacionalnog identiteta“. Odnosno ona... predstavlja složenu matricu čimbenika koji utječu na razvoj nacionalnog identiteta u kojoj religija, legitimirajući mitovi i myhtomotouri koje nadahnjuje igraju središnu ulogu“ (Smith, 2003:188). Upravo taj simbolički značaj jeste osnova pristupa koji zagovara Anthony Smith kada je u pitanju obrazloženje konstituisanja nacija. Da bi se uspješno reflektirali mitsko-simbolički elementi prošlosti u tkiva modernih nacija, kao kohezivni faktor, potrebno je postići nacionalno ideološko suglasje koje je duboko uzljujano nakon II svjetskog rata i pada Berlinskog zida, a što za konsekvencu ima različite doživljaje i shvatanja etnosimbla unutar iste etničke skupine. Izazovi 21.vijeka i prihvatanje obrazaca neoliberalne globalizacije dodatno su usložili perspektivu sa koje posmatramo odnos spram etnosimbla. Uz etnosimbolizam neizostavno ide i tradicionalizam, koji danas predstavlja paradigmu koja brine o etnosimboličkom naslijeđu, ali ga kroz pokrete nove desnice

dovodi u sponu političkog i jednostranog ideološkog pravca čije su posljedice višestruke naravi. Ideološke pozicije ni približno nisu izgubile na značaju, tome u prilog posebno idu stavovi političkih stranaka spram određenih etnosimboala, što u konačnici ima refleksije i na samu nacionalnu politiku.

1.3. Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja bit će argumentovati u kojoj mjeri i na koji način političke strukture politiziraju etnosimbole kako bi mobiliziranjem masa proveli svoje političke i ideološke aspiracije. Na osnovu dobijenih spoznaja moći će se jasno uočiti posljedice takvih politika, ali i politički rezultat onih koji zagovaraju iste. Oslanjajući se na tradicionalizam kao bitnu ideju konzervativizma, pokazat će se kako borba za očuvanjem kolektivnog sjećanja i identiteta svoje jačanje pronalazi kroz pripadajuće povijesne simbole.

1.4. Sistem hipoteza

S obzirom na problemsko pitanje, generalna hipoteza glasi: Primjena etnosimbola u Republici Hrvatskoj od strane konzervativnih političkih subjekata nesumnjivo dovodi do povijesnog revizionizma koji implicira i afirmaciju ideologija - fašizma i nacizma. Pored generalne tu su i pomoćne hipoteze. Pomoćne hipoteze su: Etnosimbolizam i savremena politika komuniciraju posredstvom konzervativnih političkih opredjeljenja čija je intencija u retradicionalizaciji. Proces neoliberalne globalizacije je doprinjeo jačanju nacionalnih identiteta što se izražava i učestalijom upotrebom etnosimbola. Partijska politika pojedinih političkih stranaka u Republici Hrvatskoj otvoreno je usmjereni na etnosimbolički sadržaj posredstvom kojeg se odvija povijesni revizionizam. Etnosimboli u Republici Hrvatskoj jesu okosnica konzervativnih politika koje utječu na oblikovanje državne politike, bujanje nacionalizma i degradiranje antifašističkih vrijednosti.

1.5. Metode i postupci istraživanja

Metode istraživanja rada bit će shodne temi koju istražujem, odnosno one metode istraživanja u društvenim naukama koje će najkvalitetnije doprinjeti zadovoljenju predmeta, problema i ciljeva istraživanja, a to su: metoda prikupljanja podataka, metoda kritičke analize sadržaja, komparativna metoda, intervju i historijska metoda. Metoda prikupljanja podataka jeste jedna od metoda koja će biti korištena kada je u pitanju ova vrsta istraživačkog rada. Do neophodnih podataka koji su od krucijalne važnosti za ovaj rad moguće je doći konsultiranjem naučnih djela, a pristup internet svijetu olakšava mogućnost istraživačkog poduhvata. Metoda kritičke analize sadržaja odnosi se na različite forme pisanog sadržaja koja će se koristit kao vrijedan bibliografski potencijal kako bi se postigla što kvalitetnija i argumentovanija teorijska

podloga ovog rada. To podrazumijeva upotrebu knjiga, dokumenata, znanstvenih i stručnih publikacija, interneta i časopisa. Navedeno uključuje konsultiranje što većeg broja suprostavljenih mišljenja kako bi se dodatno dalo na težini dobijenih spoznaja. Metoda deskripcije ili opis rada svoju funkciju primarno će imati kroz teorijsko objašnjavanje ključnih pojmova, etnosimbolizam, tradicionalizam, konzervativizam, kao i konsekvensi kada ovi pojmovi stupaju u interakciju sa drugim pojmovima u političkim procesima. Dakle, ova metoda će uveliko olakšati razumijevanje same srži ključnih pojmova bitnih za ovaj istraživački rad. Komparacija će omogućiti da se ukaže na sličnosti ili razlike selektiranih pojmova ili procesa koji su u žiži poređenja. Naravno, sve to će omogućiti i konstituisanje potrebnih tipologizacija i klasifikacija. Historijska metoda će prije svega omogućiti pregled okolnosti i uvjeta pod kojim je i došlo do formiranja pojma etnosimbolizma, a kasnije sagledavanje historijski uvjetovanih procesa olakšat će razumijevanje korištenja etnosimbla u današnjici i način na koji su oni korišteni kao oruđe političkih ciljeva.

1.6. Vremensko-temporalna dimenzija istraživanja

U narednih dvanaest mjeseci cilj je provjeriti hipotezu koja sluti da primjena etnosimbla u Republici Hrvatskoj od strane konzervativnih političkih subjekata nesumnjivo dovodi do povjesnog revizionizma. Istraživanje obuhvata razdoblje od predmodernih srednjovjekovnog perioda pa do savremene epohe u kojoj danas egzistiramo. Prostorno se ovaj magisterski rad u većini slučajeva usredotočuje na postsocijalističke sisteme i države koje su najviše pogodjene razdorima u kolektivnom sjećanju i ponovnom otkriću etnosimboličkog u njegovim predmodernim vrijednostima.

2. TEORIJSKA POIMANJA ETNOSIMBOLIZMA I TRADICIONALIZMA U POLITOLOGIJI

Kada govorimo o povijesnom putu konstituisanja nacija uvijek je bilo nesuglasica koje su i omogućavale postojanje različitih teorijskih pristupa u vezi kojih se i danas vode žustre naučne rasprave. Dakle, nesuglasice nisu samo produkt mimoilaženja oko bitnih elemenata koji su od presudnog značaja za formiranje nacije, nego su odraz različitog pogleda u historiju koji označava početke ovog procesa. Jedna grupa mislilaca isticala je bitnost jezika, simbola, odnosno naglasak je na kulturnom segmentu prilikom pokušaja kreiranja definicije nacije („objektivisti“), a druga grupa važne faktore u definiranju nacije pronalazila je prije svega u političkim aktivnostima i volji naroda odakle je došlo do stvaranja nacije („subjektivisti“). Shodno tome, jedna od vidljivih konsekvenci prema mišljenju Renana jeste to što se „prema objektivistima, nacije i nacionalni osjećaj mogu naći već u desetom stoljeću, dok su za „subjektiviste“ oni proizvodi osamnaestog stoljeća“ (Smith, 2003:174). Već iz ovoga je vidljivo da će daljne izučavanje formiranja nacija zahtijevati dalekosežna traganja u etničkoj prošlosti: „Predmoderna struktura etničkih skupina morala je jako utjecati na stvaranje moderne nacije“ (Smith 2003:183). Otuda proizilazi mogućnost manipulacije predmodernim obilježjima etničkih skupina, a što će unutar prvog i drugog potpoglavlja biti potkrijepljeno primjerima koji vode u konflikta stanja i ideloške prijepore unutar društava.

Dakle, suprostavljena mišljenja uslovila su više teorijsko-istraživačkih pristupa naciji¹, a onaj koji će biti u žiži daljnog tumačenja jeste etnosimbolički narativ. Utemeljiteljem ovog pristupa smatra se Anthony Smith, prema kojem...“etnosimbolizam želi otkriti simbolično naslijeđe etničkih identiteta pojedinih nacija i pokazati kako moderni nacionalizmi i nacije, suočavajući se sa problemima modernog doba, ponovo otkrivaju i reinterpretiraju simbole, mitove, sjećanja, vrijednosti i tradicije svojih etnopovijesti“ (Smith, 2003: 228). Pored Smitha postoje i drugi autori koji u centar svog istraživanja postavljaju etnosimboličko naslijeđe, a kao što su John Armstrong i John Hutchinson. Sa aspekta manipulacije etnosimboličkog sadržaja svoj doprinos daje i Stuart. J. Kaufman, a njegovo djelovanje u ovom slučaju pokazuje refleksije etnosimbola na konflikte. U etnosimboličkom diskursu traganje za motivima koji sežu u daleku prošlost nameće se kao imperativ kako bi se moglo dokazati postojanje kontinuiteta etničke skupine prema današnjim nacijama. Taj kontinuitet koji je doveo do stvaranja današnjih modernih nacija pokušava se opravdati kroz prikupljanje dokaza koji se manifestuju u vidu

¹ Teorijsko istraživački pristupi naciji su: teorija iskonskog postojanja nacije (primordializam), teorija mnogovjekovnog postojanja nacije (perenializam), modernizam, etno-simbolizam, interakcionizam, postmodernistički pristup naciji. (Bakić, 2006:232)

etnosimbola: „Ali kada je o nacionalnim strukturama, osjećajima i simbolici riječ, slika je kudikamo zamršenija, njihove se primjere, u dostatnom i dobro dokumentiranom broju, može naći barem od kasnog srednjovjekovlja u nizu europskih nacija, od Engleske i Francuske do Poljske i Rusije. Tu su postojali dokazi neke mjere nacionalnog kontinuiteta“ (Smith, 2003:194). Predstavnici etnosimbolizma favoriziraju u svom istraživanju posebno kontinuitet u procesu formiranja nacija, odnosno identitet nikada nije bio statičan, uvijek je preživljavao vremenske epohe što mu je omogućavalo kulturno i tradicijsko naslijede određenih skupina, koje se prenosilo kroz stoljeća putem mitova i sjećanja. Tu tezu potvrđuje i John Armstrong tvrdeći da: „Što god bio temeljni izvor mitova, simbola i načina koji je konstituirao etnički identitet, njihova je ustrajnost dojmljiva“ (Smith, 2003:188). Naglašavanje povijesnog kontinuiteta i simboličkih komponenti u konstituiranju etničkih identiteta, poslužili su prije svega kao način diferencijacije, isticanja, ograničavanja od drugih kako bi se uspješno izgradila paradigma kolektivnog sjećanja...“ mitovima i simbolima koji služe tome da neku skupinu ljudi ujedine zajedničkim iskustvima i sjećanjima i razlikuju ih od onih vani...mitovi, sjećanja, simboli, vrijednosti i obrasci komunikacije koji tvore etnički identitet upravo su razlikovni elementi kulture koje granica obuhvaća“ (Smith, 2003:190). Iz prethodno napisanog nedvojbeno je da su povijesni kontinuitet, kultura i tradicija temeljne osnove teorije etnosimbolizma.

Glavni argument za kritiku etnosimbolizma proizilazi iz nedorečenosti kada je u pitanju instrumentalizacija mitova, simbola i sjećanja, odnosno izostaje direktno objašnjenje koje skupine će provesti potrebnu selekciju historijskog naslijeda koje će mobilizirati mase i probuditi njihovu strast za osjećajem pripadnosti. Prema Smithu...“ inteligencija služi kao najoduševljeniji dobavljač i konzument nacionalističkih mitova“ (Ozkirimli, 2003: 149). Dakle kritičari smatraju da etnosimbolizam ne daje odgovore na pitanja: „ Tko su zapravo elite? Drugim riječima, tko vrši selekciju? Tko određuje što je autentično, a što nije“? (Ozkirimli, 2003:149). Vrlo je bitno da kolektivna sjećanja budu utemeljena na pričama koje će probuditi strasti kod masa, stoga bi trebalo da su, jedinstvene, originalne, ali s obzirom da etnosimbolički pristup zagovara stalne reinterpretacije iz prošlosti proizilazi dilema kako zajamčiti autentičnost: „Ako postoji mnoštvo različitih prošlosti i kulturnih naslijeda, ako postoje suprostavljeni mitovi o postanku i alternativna sjećanja te ako postoje suprostavljeni simbolički i politički projekti, koji je od njih zapravo autentičan“? (Ozkirimli, 2003:153).

Svi pokušaji reinterpretacije i oživljavanja daleke prošlosti sa namjerom da se homogenizira moderne nacije ili pak aktuelizira zlatno doba određene etničke skupine, nezamislivi su bez njegovanja tradicije koja služi za učvršćivanje identiteta: „Tradicija tako ljudima pruža osećaj

„ukorenjenosti“ i pripadnosti koji je još jači zbog svoje istorijske zasnovanosti“ (Hejvud, 2005:77). Tradicija je jedna od temeljnih vrijednosti konzervativne misli: „Konzervativeci duboko poštuju tradiciju i zbog toga što ona stvara kako za društvo, tako i kod pojedinca, osjećaj identiteta“ (Hejvud, 2005:76). Etnosimbolizam teži dokazivanju povezanosti predmodernih etničkih skupina sa modernim nacijama, odnosno da bi se taj kontinuitet pratio i objasnjavao potrebno je ideološko oruđe koje ova teorija pronalazi u tradicionalizmu koji je prema tumačenju Karla Manheima...“težnja održavanja nepromjenljivih obrazaca, starih načina života koje možemo sa pravom smatrati sveprisutnima i sveopćenitima“ (Milardović, 1993:18). Tradicija, kao jedna od vrijednosti konzervativizma ipak ima promjenljivu formu i potrebno ju je razlikovati od tradicionalizma jer „Tradicija predstavlja fond stečenih, već dostignutih, vrednosti. Ali ona nije nešto okoštalo, statično i nepromenjivo“ (Božilović, 2004: 451). Tradicionalizam ipak biva doživljen kao nešto negativno i što koči društveni razvoj: „Tradicionalizam suprotno, guši svaku invenciju i kreativnu inicijativu, sputava individuanost i onemogućava moderne tendencije u kulturi“ (Božilović, 2004:453). Shodno tome, tradicionalizam u najboljem slučaju može pledirati za održavanjem postojećeg stanja, a idealizirajuće mu odgovara etnosimbolička retorika čije su teorijske postavke ukorijenjenje u dalekoj prošlosti ili predmodernim vremenima: „Tako je tradicionalizam vezan za početke nastanka čovjeka“ (Milardović, 1993:18). Tradicionalizam će u relaciju sa etnosimbolizmom biti doveden preko savremenih konzervativnih tendencija u liku političkih stranaka, a čiji sadržaj obiluje obnavljateljskom i reinterpretirajućom voljom za oživljavanjem predmodernih obilježja i vrijednosti karakterističnih za taj period.

U naredna dva potpoglavlja koncept etnosimbolizma bit će doveden u vezu sa političkim značajem i faktorima koji pospješuju ovaj uzajamni odnos. U prvom potpoglavlju naglasak će biti na demistificiranju opasnosti koje se kriju unutar etnosimboličkog pristupa, a primjeri Sjeverne Irske i Jugoslavije odlično će poslužiti za elaboriranje navedenih. Nakon toga, u drugom potpoglavlju jasno će se istaći značaj etnosimboličkih motiva i sadržaja u okvirima globalne politike. Obrazloženje konzervativnih zahtjeva za oživljavanjem tradicije raskrinkat će potencijalne opasnosti etnosimbolizma i potvrditi retradicionalizam kao negativnu društvenu pojavu.

2.1 Etnosimbolizam i savremena politika

S obzirom da je etnosimbolički pristup unutar sebe predominantno kulturološki², implicira kao takav riznicu motiva adekvatnih za politizaciju od strane elita koje teže da nacionalno osvijeste etničke identitete ili konstruiraju države. Bogat etnosimbolički repertoar neodoljivo službuje nacionalističkim aspiracijama čiji predstavnici selektivno pristupaju simbolički plodnoj povijesti, pa tako: „U oba slučaja se etnoistorija koristila selektivno: podjednako važno da se nešto zaboravi i da se nešto drugo upamti. Etnoistorija je suštinski služila u društvene i političke svrhe. Nacionaliste je zanimalo ne ispitivanje „njihove“ prošlosti zbog nje same, već ponovno prisvajanje mitologije teritorijalizovane prošlosti „njihovog naroda“ (Smith, 1998:198). U etnosimboličkom naslijedu posebno važno sredstvo političke mobilizacije jesu pjesnički prostori, jezik, herojstvo predaka, religija. Shodno tome Smith navodi...“ kao i politizacije njenog kulturnog nasleđa negovanjem njenih pesničkih prostora i čuvanjem spomena na njena zlatna doba. Negovanje pesničkih prostora značilo je pre svega, identifikovanje svete teritorije koja je istorijski pripadala određenoj zajednici i na taj način bila osvećena povezanošću sa njom“ (Smith, 1998:199). Takva politizacija kulturnog nasleđa krunisana je nacionalističkim diskursom u kojem preovladava status svetosti, posebnosti izabranog naroda čija se vrijednosna legitimacija etablira sa religijskog aspekta: „Ponos engleskim jezikom, kao posebno jaka veza engleske zajednice, snažno se ispoljio već kod pisaca elizabetanskog doba; iskazi kao što je trostruki kredo pedagoga Ričarda Malkastera iz 1582. g. nisu bili retki: „Ja volim Rim, ipak više London; Englesku prepostavljam čak i Italiji; poštujem latinski, ali obožavam engleski... engleski narod je od Boga izabran narod... Otada je engleska nacija bila „narod kome je sam Bog dao pečat“ (Šulce, 2002:90, 91). Mnogobrojni su primjeri koji idu u prilog potvrđivanju teze kako se etnosimbolički sadržaj uspješno koristi kao kohezivni faktor za realizaciju političkih ciljeva. Izvjesno je da simbol djeluje poput magijske riječi kada je u pitanju njena djelotvornost u prizivanju etnija na političko jedinstvo. Poznato je kako je Aristotel rekao da je čovjek po prirodi „zoon politikon“, odnosno politička životinja, ali s obzirom da relevantnost kulture određuje ljudsko bivstvovanje, onda čovjek „Kao biće kulture, svoje djelovanje zasniva na riječi, simbolu. Kako kaže E. Cassierer, on je „animal symbolicum“ (Milardović, 1993:74). Nije dovoljno imati samo mitove, sjećanja, heroje, zlatno doba kako bi se uspješno rasplamsala strast, poriv za pripadanjem identitetu ili naciji. Potrebno je sav etnosimbolički sadržaj estetski ukrasiti kako bi u konačnici mogao postići svoj politički cilj, koji itekako djeluje kao umijeće manipulacije. Jezik i poezijski izražaj slavnih sjećanja jesu ono što daje šarm akumuliranoj simbolici u rukama elita, a koja biva uspješno romantizirana sa

² Kritičari etnosimbolizma ističu, pak, da je preteran naglasak na kulturnim činiocima nauštrb političkih i ekonomskih. (Bakić, 2006:243)

namjerom da se mobilizira narod, shodno tome Grof Kristijan Von Kroko navodi: ...“kako je u Njemačkoj u vrijeme Prvog svjetskog rata objavljeno milion i po pjesama sa ratnom tematikom“ (Zgodić, 2008:238). Takav pristup služio je pobuđivanju masa kako bi se uspješno odbranilo od neprijatelja, a što je prepoznato još ranije: „Oba, romantični i politički narodni patos imao je uticaja u Nemačkoj; Johan Gotlib Fihte (Johan Gotblieb Fichte) držao je u zimu 1807/ 1808. g. u Berlinu, okupiranom od strane Francuza, svoje govore nemačkoj naciji, u kojima je favorizovao nemački narod kao iskonski, nepokvaren, narod koji se bori protiv vojnog, a još više protiv kulturnog podjarmljivanja od strane manje vrednog francuskog naroda u borbi za voju slobodu i identitet, delujući pri tom u službi viših istorijskih naloga“ (Šulce, 2002:120). Upravo poezija biva medij za buđenje heroja, za oživljavanje mitova i slavne prošlosti koja je dobila priliku da postane sakralni pogon nacionalističkih poriva, odnosno poezija je ta koja će romantičarskim jezikom oživjeti emocije ukorijenjenje u tradiciji slavnih predaka. Tako je Johan Gotfrid Herder posebno isticao značaj poezije i jezika: ...“ to su, objasnio je on, bile osnove naroda i nacije. U njegovim bajkama i pjesmama otkriva se da duša naroda, jezik i kultura daju unutrašnji sklad naciji, koja je daleko više od zbira njenih članova... Kasnije će Herder i kod slovenskih naroda važiti za proroka njihovih nacionalnih identiteta“ (Šulce, 2002:114). Na osnovu prethodnih primjera, vidljivo je da politička romantika korespondira sa etnosimboličkim diskursom: „Politička romantika u bitnoj je svezi s tadašnjim vladajućim populističkim duhom (Volksgeist). Romantičarski pokret u Njemačkoj pokušaj je obnove feudalizma i „starih dobrih vremena“ s nakanom ponovnog uspostavljanja staleških ideala protiv revolucije. Društvena i politička romantika izražavaju pretjeranu ljubav spram obilježja srednjeg vijeka. One su zapravo, „bijeg u prošlost“, slavljenje starog, „povrat tradiciji“ (Milardović, 1993:57, 58). Zaluđenost srednjim vijekom bogata je primjerima koji su služili oživljavanju njemačkog nacionalnog duha i kulture: „Nemačka budućnost bio je nemački srednji vek“ (Šulce, 2002:123). Očito da se u plediranju povrata tradiciji i srednjovjekovnim elementima nalaze segmenti čežnje i nostalгије, a koji omogućavaju emotivno zbijanje redova ciljane skupine.

Uz do sada spomenute primjere podjednako su važne i priče o zajedničkoj sudbini, a da bi se ona transformirala u političku strukturu ili državu potrebno je posezanje za etnosimboličkim aspektom u formi parola i slogana: „Iako su prosvjedi protiv socijalističkih vlasti u Njemačkoj DR počeli parolom: „Mi smo narod“, kojom se isticao „nenarodni“ karakter režima koji je tvrdio da je narodna demokracija, taj se slogan ubrzano pretvorio u: „Mi smo jedan narod!“, a to je značilo nešto sasvim drugo. Taj drugi slogan isticao je da su Nijemci – iz povijesnih razloga koje nitko nije dovodio u pitanje, ali ih je smatrao sve više stvari prošlosti,

koja ne bi smjela utjecati više na sadašnjost – ipak jedan narod, te da je njihova želja za ujedinjenjem legitimna i opravdana“ (Jović, 2017:136, 137). Dakle, široka rasprostranjenost simboličkog sadržaja implicira mogućnost njegove političke upotrebe s namjerom da se istakne i glorificira simboličko jedinstvo posredstvom nacionalizma, pa tako Risto Radulović navodi da „Srbi i Hrvati su dijelovi istog naroda, oni su jedinice našeg naroda, to je jedan narod sa dva imena. Njihov nacionalizam treba da dovede do jedinstva Srba i Hrvata: „, Jedinstvo Srba i Hrvata mogli smo shvatiti samo kao izjednačavanje duša narodnih, a prema tome i njihovih idealu u budućnosti. To izjednačavanje jest prepostavka njihovog političkog jedinstva“ (Fejzić, 2015:361). Nadalje, koncept etnosimboličkog sadržaja s obzirom da obiluje romantiziranim, epskim pričama i pjesmama o zlatnom dobu, implicira odlazak u iracionalno, bajkovito u kojem egzistiraju mitski događaji ili bića koja svojom superiornošću i sakralnim svojstvima garantiraju mobilizaciju etničkog tijela ukorijenjenog u slavnoj prošlosti i zlatnom dobu. Naravno, bajkovito i iracionalno tako potencira bića poput vila, shodno tome susrećemo ih u nastojanjima kreiranja nacionalnih slika. Prema tome „Razgovor koga vile Ilirkinje imadoše u pramalitju 1835“ je djelo Martina Nedića u kome on...“ preko vile Primorkinje saziva vile Budimkinju, Sriemkinju, Dalmatinku, Dubrovčanku, Biogradku i Horvatzku u kolo. Vile su se uhvatile u kolo u kojem im se pridružuje i Apolo, ali je on tužan zbog odsustva vile Bosankinje. Čuvši za veselje posestrima, vila Bosankinja penje se na kamen i priča o svojoj sudbini i o povijesti Bosne, uzdišući za starim vremenima, banovima i bosanskim kraljevima³. Sličan primjer pronalazimo i u ostrašćavanju engleskog nacionalnog duha koji tako ima svoju vilu. „Kraljica vila, veoma cenjeni nacionalni ep Edmunda Spensera pojavio se između 1590. I 1596... Glorijana, kraljica vila, bila je kraljica Elizabeta I (Elisabeth I) – istovremeno ženski pandan kralju Artusu, po mitologiji Tjudora pretku Elizabetinom“ (Šulce, 2002:192). Dakle, „vile“ kao dio etnosimboličkog sadržaja paralelno služe i političkoj svrsi u vidu nacionalnog homogeniziranja. Simboli nam služe kao podsjetnici za prošlo i putokazi za buduće, njeguju kulturnu baštinu koja je ujedno i predmoderna i moderna, imaju izrazitu političku konotaciju, odnosno...“simboli u politici nisu samo sredstvo (propagandno, retoričko, demagoško) za sticanje i čuvanje političke moći, koja se ispoljava i troši u nekoj drugoj, nesimboličnoj, „realnoj“ ravni stvarnosti. Sama oblast simboličnog jeste ono najveće najbogatije carstvo koje političari i njihovi generali, sveštenici i pesnici salvama reči, plotuna, pridika i stihova ostvaruju. Vlast na koju se oni, kako se ponekad kaže, penju, pa onda u njoj uživaju, ustvari je vlast nad simbolima“ (Čolović, 2000:5). Navodi otuda i Čolovićevo razmišljanje na zaključak kako vlast nad simbolima jeste itekako odraz i pokazatelj ideoloških vrijednosti koje njeguju

³ Pristupljeno na http://www.tolisa.info/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=116

obnašatelji vlasti, a kako bi između ostalog učvrstili svoje pozicije i homogenizirali biračko tijelo.

Upotreba pjesničkog narativa i epskog pristupa u prepričavanju i prizivanju slavne prošlosti ne čini se tako slučajnom. Da bi mitska refleksija slavne prošlosti ugledala svoju bitnost u sadašnjosti, potrebno je potaknuti najdublje emocije kod vulgusa. Psiholozi ističu da ljudi prilikom svoga odabira, a izuzetno kada donose odluku sa namjerom da djeluju, to najčešće čine emocionalno radije nego racionalno (Kaufman, 2001:27). Političari se shodno tome odlučuju osloniti na manipulaciju simbolima, mahanjima zastava, prizivanjem herojskih vremena, a sve to zapravo čine kako bi naveli ljude da prave izvore na osnovu osjećaja koje pobuđuju i vrijednosti koje simboliziraju korišteni izrazi. Da je etnosimbolički diskurs podoban i izuzetno plodan za razvijanje konflikata, pokazuje i primjer Sjeverne Irske. Jaka emotivna privrženost etničkoj prošlosti kao i odanost religijskom faktoru, uzrok su podjela u tamošnjem društvu. Karakteristike ovog konflikta prožete su u manjoj mjeri i socioekonomskim pitanjima, ali predominantan uticaj jeste bujanje nacionalizma i korištenje etnosimboličkog sadržaja za isticanje različitosti. Kako naglašava Donan, u centru sukoba sa jedne strane se pozicioniraju katolici, a sa druge protestanti. Iza njih je antagonizirana etnosimbolička pozadina, upravo zato se katolici i protestanti odvajaju i u obavljanju standardiziranih životnih aktivnosti, posjećuju različite crkve, žive u različitim naseljima i blokovima, obrazuju se na različitim fakultetima i srednjim školama i vjenčavaju se unutar svoje etničke i vjerske skupine. (Garpmo, 2005:17). Asocira ovakav pristup na sadržaj jednog anonimnog letka u kojem se pledira na razdvajanje Srba i Hrvata: „Ne družite se sa Srbima i ne prijateljujte sa njima, jer tako izbegavate njihovo ulaženje u hrvatsko narodno tkivo“ (Čolović, 2000:45). Nadalje, navodi Donnan, oni će vjerovatno učestvovati u odvojenim sportskim aktivnostima i posjećivati odvojene trgovine i usluge, kao i doktore. (Garpmo, 2005:18). Na prvi pogled je teško identificirati te dvije grupe, one se mogu posmatrati kao različite etničke skupine. Naprimjer, mnogi katolici smatraju se potomcima Kelta, ili starosjedilačkih Iraca i prema tome se identifikuju sa Ircima u južnoj Republici. Oni dijele historijske uspomene, koje se uglavnom odnose na ugnjetavanje od Britanaca, kao i elemente kulture kao što su katolicizam, keltski folklor, muzika i tradicije. Postoji privrženost teritoriji Irske, u tvrđenju da su domorodci ostrva. Mnogi protestanti s druge strane smatraju se potomcima engleskih i škotskih doseljenika i prema tome se identifikuju sa Britancima. (Garpmo, 2005:16). Simbolički značaj protestanske čvrstine jasno je vidljiv i u diskursu kada se akcentira njen značaj za Britaniju, otuda: „Najpoznatija fotografija iz vremena vazdušnog napada na London za vrijeme II svjetskog rata prikazuje kupolu katedrale Sv. Pavla. (Svetionik nacije), koja neokrnjena štrči iz dima i ruševina, kao simbol protestantske čvrstine

Engleske“ (Šulce, 2002: 91). Neki čak tvrde da su se ovi škotski doseljenici samo vraćali kući u svoju rodnu Irsku nakon vjekova progona. Ova tvrdnja je bazirana na vjerovanju da su Škoti bili potomci drevnih Cruthina, civilizacije za koju se kaže da je živjela u Irskoj prije nego što su Kelti napali sa juga. Oni dijele uspomene života kao snažna manjina među neprijateljskim Ircima i dijele kulturu, kao što je protestantizam i tradicije kao što su otprilike 3000 marševa svake godine. (Garpmo, 2005: 16). Prethodno spomenuti primjeri nedvojbeni su pokazatelji kako religijska obilježja i etnosimbolički motivisane podjele najviše pogadaju obično stanovništvo u obavljanju njegovih svakodnevnih radnji. Implicitira etnosimbolizam tako povezivanje skupina koje dijele zajedničke vrijednosti i sjećanja, a s druge strane pravi ideološku ogralu i distinkciju od svih drugih koji se ne uklapaju u prihvatljiv obrazac ponašanja. Prema Santinu, rasprava o etničkoj pripadnosti je povezana sa nacionalizmom i to je također kompleksno pitanje u Sjevernoj Irskoj. Kao što je već spomenuto, ove suprotne strane se identificuju sa dvije različite nacije, sa Ircima i Britancima. Mnogi protestanti sebe smatraju Britancima, i mnogi katolici sebe smatraju Ircima. Međutim, spoljni svijet, uključujući i ostatak Britanije, sve ih smatra Ircima, dok legalno su svi britanski građani. Veliki broj protestanata koji se identificuju kao Britanci bore se da ostave uniju sa Ujedinjenim Kraljevstvom netaknutu, i zbog ovog razloga često se nazivaju unionistima. S druge strane, katolici koji se identificuju kao Irci, bore se za ponovno ujedinjenje cijele Irske, kao one o kojoj su irski nacionalisti sanjali stoljećima, a često se nazivaju nacionalistima. Druga dva pojma koja su također bitna u ovom kontekstu su lojalist i republikanac. Članovi unionističkih paravojnih organizacija, kao što je Ulsterske dobrovoljačke snage (UVF), zovu se lojalisti, zbog svoje želje da ostanu lojalni Ujedinjenom Kraljevstvu. Članovi nacionalističkih paravojnih organizacija, kao što je Irska Republikanska Vojska (IRA) zovu se republikanci, zbog svoje želje da budu ponovo sjedinjeni sa Republikom Irskom. Identiteti ovih grupa su simbolički predstavljeni širom Sjeverne Irske. Naprimjer, religiozni simboli se koriste da se označi identitet većine u nekom području, kao što je kip Blažene Djevice Marije kada uđete u katoličku četvrt. Još češći simboli su zastava Velike Britanije i boje crvena, bijela i plava, koje se koriste da označe unionizam, dok zastava Irske i boje zelena, bijela i narandžasta se koriste da označe nacionalizam. Rubovi nekog područja su često obojeni u odgovarajućim bojama da označe da li je to područje pretežno unionističko ili nacionalističko. Ove boje se također prenose i na simbole nošene na tijelu, ili igračke koje djeca nose na svečanim prilikama kao što su parade, plesovi ili demonstracije, da bi se označio nečiji identitet. (Garpmo, 2005:16, 17). Otuda se potvrđuje misao Anthony Smitha koji kaže kako: „Korišćenje simbola – zastava , moneta, himni, uniformi, spomenika i ceremonija – podseća pripadnike nacije na njihovo zajedničko nasleđe i kulturno srodstvo, a njihovo osećanje zajedničkog identiteta i pripadništva jača ih i uznosi“ (Smith, 1998: 34). Nadalje, posebno je

interesantno kako simboličko naslijede u priču uključuje i postovjećivanje sa tuđim simbolima, na osnovu emocije i zajedničke patnje. Autori Donan i Santino ističu kako nisu samo britanske i irske zastave okačene na javnim mjestima. Neki nacionalisti, koji sebe smatraju okupiranim i potlačenim narodom, pokušavaju da uspostave solidarnost sa drugim potlačenim narodima. Zbog toga, palestinska zastava se sada može vidjeti u nacionalističkim područjima Sjeverne Irske, kao i murali posvećeni Nelsonu Mandeli, američkim Indijancima i jamajkanskim Rastafrijancima. Naravno, izraelska zastava se može vidjeti u unionističkim područjima, jer oni često upoređuju sebe i Izraelce kao žrtve terorista i Božji izabrani narod. Santino piše kako su simboli grupnog identiteta vidljivi širom Sjeverne Irske i na manje očigledne načine. Naprimjer, on tvrdi da termin „Ulster“ u imenima novina, sportskih timova i drugih organizacija označava pro-unionističko stajalište, dok pro-nacionalističke novine, sportski timovi i organizacije bi koristile termin „Irski“ (Garpmo, 2005:17). Ovo pokazuje kako etnosimbolizam ima međudržavne i nadnacionalne refleksije, također on se može odraziti na kolektive koji po svojoj prirodi nemaju primarno političke ciljeve. Tu se prije svega misli na sportske timove i muzičke sastave.

Očito je da ovakav konflikt u Irskoj ima jaku simboličku dimenziju koja se oslikava u načinu vođenja života, ali i preferencija kada je u pitanju davanje podrške određenim ideologijama ili pokretima iz drugih država. Izvjesno je kako u ovom konfliktu mase predstavljaju suprostavljene strane, odnosno mase su te koje prije svega održavaju ovaj konflikt živim, pružajući mu povijesni kontinuitet. Prema Kaufmanu postoji razlika između konfliktova koji su inicirani pod vodstvom mase i s druge strane on koji su nastali pod okriljem vodstva elite. Konflikti pod vodstvom mase mogu se pojaviti kada prva dva preduslova su znatna u nekoj zajednici, to jest, kada mitovi, strahovi i neprijateljstvo su već izuzetno jaki pa je nacionalizam već postao centralna vrijednost disidentske politike. S druge strane, konflikti pod vodstvom elite se dešavaju kada par moćnih elita koriste etničke mitove i simbole da izazovu strah, neprijateljstvo i dilemu oko sigurnosti i mobiliziraju svoje grupe za nasilje (Kaufman, 2001:34). Naročito dobra ilustracija ovakvog konfliktta prouzrokovana zloupotreborom etnosimboličkog naslijeda od strane elita, vidljiva je na primjeru bivše Jugoslavije. U slučaju Jugoslavije elite su instrumentalizirale etničko naslijede posredstvom medijske manipulacije kako bi proizveli strah, nasilje i krvavi rat. Na osnovu toga Leoussi i Grosby pišu da je raspad države prouzrokovani prije svega zbog ekstremnog izobličenja i devijacija već postojećih etnonacionalnih mitova koji su planuli u inostranstvu uz pomoć medija kontrolisanih od strane države. Dominirali su oni koji teže da pričaju o „oživljavanju“ (uglavnom) srpskog prijekomernog etničkog simbolizma, a jedna malo više prozaična interpretacija je da su ti mitovi

snažno deformisani i izopačeni medijima kontrolisanim od strane države, naročito TV Beograd, novinske agencije Tanjug i novina Politika. Nerijetka su pogrešna shvatanja i interpretacije da se Jugoslavija „raspala“ ili iznenada se „rastavila“, zbog unutrašnjih nesuglasica i tenzija uzrokovanih perifernim secesionizmom, naročito u Hrvatskoj i Sloveniji (Leoussi, Grosby, 2007:77). Konflikt je zapravo izazvan vojno i politički dominantnim centrom, mobilizirajući već postojeće etnosimboličke cjeline, a prema Hardinu to se postizalo kroz „bijesno iskriviljenu nacionalnu kontrolu gotovo svih televizija i informacija o konfliktima“ (Leoussi, Grosby 2007:78). Dakle, prisustvo medija olakšava vođama i režimima lakše širenje politički motivisane etnosimboličke propagande.

Uspješna propaganda etnosimboličkog sadržaja zahtijeva totalitarni pristup koji može imati fatalne posljedice, shodno tome Leoussi i Grosby ističu kako hladnokrvni diktatori poput Adolfa Hitlera, Miloševića i Sadama Huseina koriste nemoralne, neprincipijelne, obmanjujuće načine manipulacije patriotskih osjećaja, oni te osjećaje pervertiraju u aneksiju, imperijalizam, pokoravanje, pustošenje, rat i genocid. (Leoussi, Grosby, 2007:17). Dakle, etnosimbolička propaganda u rukama etnonacionalnih vođa zasigurno može dovesti do užasavajućih scenarija jer: „Etničko čišćenje se uvijek prvo odvija u glavama, tj. na području jezika i simbola“ (Altermatt 1996:125). Imao je Slobodan Milošević pod svojom komandom Ratka Mladića koji u ovom slučaju može poslužiti kao primjer etnosimboličkog ludila i zaslijepljenosti, vidljivo je to pri njegovom ulasku u „oslobođenu“ Srebrenicu, gdje za jednu TV izjavljuje kako: „Ovaj grad dajemo na poklon srpskom narodu. Konačno, nakon pobune dahija, došlo je vrijeme da se osvetimo Turcima ovog kraja. Pobuna koju spominje odnosi se na borbu Srba protiv otomanskih Turaka iz 1804. Godine“ (Mann, 2005:405). Posljedice ovakvog pristupa su ogroman broj umrlih i genocid u Srebrenici, a pokazatelj da etnosimbolička retorika potencira zločine i stradanja jasno se identificira kroz poistovjećivanje nalogodavaca i kreatora spomenutih zlodjela sa slavnim precima koji su stekli glorificirajući status u srpskoj mitologiji: „Glavni junaci kosovskog epa vaskrsavali su u likovima „velikih Srba“ kao što je Arkan (Željko Ražnatović), vođa paramilitarne organizacije, nacionalistički orijentisan političar osumnjičen za ratne zločine... Važna uloga kosovskog mita kao legitimizirajuće snage u Republici Srpskoj najjasnije se očituje u činjenici da je početkom rata Vidovdan proglašen zvaničnom slavom vojske bosanskih Srba. Time je bio naglašen i status generala Mladića kao Lazara modernog vremena, kao spasioca koji se sa svojim vojnicima bori protiv „Turaka“ i veliki broj običnih bosanskih Srba upravo ga je tako doživljavao“ (Despotović, 2009:65). Jasno je otuda kako je povezivanje ratnih komandanata sa svecima i slavnim precima u ovom slučaju imalo za cilj legitimizirati i opravdavati zločinački karakter agresije na Bosnu i Hercegovinu. Ovakvo

ohrabrivanje je najviše imalo značaja za obične vojнике kojima je uljevana vjera u moralnu ispravnost njihovih zlodjela.

Prema Leoussi i Grosby, porast i jačanje srpskog secesionizma treba posmatrati kao napad na „vladavinu zakona“ i jugoslovenski ustav. Prije svega to se provodilo kroz manipulaciju nacionalnih mitova i sjećanja, nikako ili vrlo slabo se isticala lojalnost državi, prioritet je bio odanost etničkoj grupi. (Leoussi, Grosby, 2007:28). Kada je etnosimbolizam dominirajući aspekt nacionalističke ideologije negiranja drugog, a ujedno isticanje svoje superiornosti uobičajena svakodnevница, onda je sasvim očekivano da takva paradigma u rukama hladnokrvnih diktatora iščekuje rat i ratno stanje, jer neosporan je značaj uloge rata „kao mobilizatora etničkih sentimenata i nacionalne svesti, kao jedne od centralizujućih sila u životu zajednice i kao dobavljača mitova i sećanja za buduće generacije“ (Smith, 1998:49). U međuetničkim sukobima koji se podstiču nacionalističkim porivima etnosimbolizma, vidljivo je da vođe mogu biti motivisane ideološkim žarom da mobiliziraju svoje grupe za etnički rat u ostvarivanju sopstvenih ciljeva. Prema Kaufmanu vođe će se poslužiti različitim sredstvima propagande modernih političkih organizacija i iskoristiti masovne medije da manipulišu etničkim simbolima i podstaknu etničko neprijateljstvo, također će nastojati da identifikuju ljude koji ne pripadaju jednom određenom užem krugu i koji imaju neprijatelje u grupnoj mitologiji i onda naglašavaju prijetnje koje oni predstavljaju. U slučajevima nasilja pod vodstvom elite, početni stepen neprijateljstva može biti jako nizak: dokle god vođe imaju mitove s kojima mogu raditi, oni mogu stvoriti neprijateljstvo i strah izazivanjem konflikta i nasilja. Prema Kaufmanu, stav medija može biti indikator: medijska opozicija etničkoj mobilizaciji implicira proces pod vodstvom mase dok medijska podrška implicira proces pod vodstvom elite. (Kaufman, 2001: 46, 37). Pokazuju odatle i Kaufmanovo mišljenje kako mediji mogu biti važan saputnik etnosimbolizma u raspirivanju mržnje i sukoba.

2.2 Tradicionalizam, retraditionalizam i globalna politika

U savremenoj politici etnosimbolički diskurs je najučestaliji pristup koji pospješuje procese retraditionalizacije i odbrane konzervativnih vrijednosti i politika. Komunikaciju između prošlosti, povijesnog naslijeđa i političkih ambicija u sadašnjosti osnažuje tradicionalizam, ali u ovom slučaju prije svega kao jedno od temeljnih obilježja konzervativizma, shodno tome Karlom Manheim ističe razliku između: „instiktivnog tj. dispozitivnog tradicionalizma (u značenju koje pojmu pridaje Manhajm), i političkog tj. ideološkog tradicionalizma, onoga što je Manhajm nazivao konzervativizmom. Konzervativizam, pak, ovde se posmatra kao istorijski i ideološki specifična forma opštijeg tipa ideološkog usmerenja – političkog tj. ideološkog tradicionalizma“ (Naumović, 2009:16).

Tradicionalizam⁴ je u ovom kontekstu vrlo bitan, upravo on jeste obrazac preko kojeg se poziva na vrijednosti koje su bile bitne u 19. stoljeću, a tu se prije svega misli na sadržaj koji pripada etnosimboličkoj teorijskoj podlozi, uključujući u navedeno priče o slavnoj prošlosti, mitove, porodične vrijednosti i akcentiranje značaja religije u društvu: "U konzervativnoj novoj desnici postoji značajan religijski element, naročito u SAD. Tokom 70-tih i 80-tih godina, u SAD-u su brzo nicale razne grupe koje su izražavale brigu zbog pada tradicionalnih vrednosti". Mnoge od njih su bile povezane sa „iznova rođenim“ hrišćanskim pokretom i ustvari su oformile „Hrišćansku novu desnicu“ (Hejvud, 2005:103). Dakle, religijski faktor uveliko služi kao utočište u kome se opravdavaju postupci nacionalne politike ali iskazuje i posebnost uloge koja pripada vođi. Kako pišu Hoyn i Soerl: „Napadom na Bagdad predsednik SAD Džordž V. Buš hoće da ispuni božansku misiju. U duboko religioznoj Americi, nacionalni interesi, moć i fundamentalistička pobožnost su retko kada bili tako blisko povezani. Hrišćanski fanatici pozivaju na krstaški pohod protiv islama“ (Zgodić, 2010: 125). Upravo takvo prizivanje religijskih sadržaja znači za konzervativce put moralne obnove, a Hejvud piše kako konzervativna nova desnica otvoreno tematizira dekadenciju autoritera i moralne krhkosti. Istočiće se u tom kontekstu politika Margaret Tačer koja pledira za obnovom viktorijanskih vrijednosti. Zahtijevaju u tom pogledu konzervativne političke opcije zabranu abortusa, a Levin o tačerizmu u Velikoj Britaniji govori kao moralnom krstaškom ratu za odbranu moralnih i nacionalnih vrednota. (Hejvud, 2005: 101,102,105). Na istom kolosijeku razmišljanja jeste i Freedjen koji konstatira da prizivanje „viktorijanskih vrijednosti“ govori o oživljavanju drevnog doba za čije potrebe...“tačerijanci su bili skloni oslikati svoj projekt kao križarski rat za obnovu odlika jednog zlatnog trenutka iz prošlosti“ (Freedjen, 2006: 112). Otuda se prepoznaju namjere etnosimboličkog pristupa vidljive u želji za obnavljanjem zlatne prošlosti. Nikada protagonosti etnosimboličkog sadržaja nisu pozivali na obnavljanje nečega što je po njihovom razmatranju loše i neuspjelo, pa tako i tačerijanci vase za onim zlatnim dobom čije bi vrijednosti rado preslikali u svoju sadašnjicu.

⁴Bitno je napomenuti da postoje mnogobrojna tumačenja i poimanja tradicionalizma, a jedna od najzanimljivijih tipologija jeste ona koju zagovara Balandije, prema kojemu egzistiraju barem četiri tipa tradicionalizma: fundamentalistički, formalni, odbrambeni i pseudotradicionalizam.

S obzirom da etnosimbolizam i njegovi zagovornici pribjegavaju manipulaciji i politizaciji tradicije, u tom kontekstu naročito su zanimljivi tradicionalizam otpora i pseudotradicionalizam, koji su prema Balandiju potaknuli...“refleksiju o političkoj praksi instrumentalizacije tradicije. Instrumentalizacija tradicije ovde je definisana kao politička strategija koja određene elemente tradicije neke grupe izdvaja iz njihovog prвobitnog konteksta i koristi ih za svrhe koje im nisu imanentne“ (Naumović, 2009: 17,19). O instrumentalizaciji tradicije bit će više riječi u narednim poglavljima.

Na tragu Hejvuda, logično je zaključiti da su na djelu pokušaji oživljavanja tradicionalnih obrazaca ponašanja koji se smatraju prevaziđenim u savremenom društvu...“Ovo se može videti iz konzervativnih zahteva za jačanje porodice...muž je snabdevač, a žena kreator doma“ (Hejvud, 2005:102). Ovakvo negativno oživljavanje tradicionalizama koji pospješuju rodnu diskriminaciju manifestuje se u savremenom dobu u okvirima globalizacije. Identificira tu spoznaju i Šolte: „Strukturalno gospodarenje muškarca nad ženama nije ništa novo za savremeni period ubrzane globalizacije. Patrijarhat ima dugu istoriju i ugrađen je u najviše društvenih konteksta širom sijeta još prije namnožavanja transplanetarnih veza tokom posljednih pola vijeka...Veoma često žene za jednak posao dobijaju manje plate od muškaraca...U međuvremenu žene širom svijeta teže da napuste neplaćene kućne poslove kada se domognu bolje plaćenih poslova izvan kuće“ (Šolte, 2009:334,335,337). Borba za preovladavajući uticaj, značaj religijskih i porodičnih vrijednosti u društvu nešto je što najčešće ide skupa kada je u pitanju tumačenje tradicionalizma, pa tako Gvozdanović tvrdi kako je tradicionalizam...“vrlo prepoznatljiva latentna dimenzija u kojoj su religija, obitelj i nacija međusobno povezana identitetska uporišta“ (Gvozdanović, 2016:180). Iz perioda predmodernih vrijednosti, odakle etnosimbolizam crpi inspirativni potencijal, nedvojbeno je da konzervativni politički subjekti i pojedinci pretenduju da ožive anahrone i antimodernističke obrasce ponašanja, a takvi: „Pokušaji retraditionalizacije podrazumevaju da je ženina dužnost da se vrati privatnoj sferi doma i odgajanju dece“ (Redžić, 2013:156). Odbojnost savremenog doba da prihvati zastarjele stilove života i načine ponašanja koje imputiraju tradicionalističke struje, pronalazi odgovor i objašnjenje u tome što se retraditionalizmom definira...“proces negativnog oživljavanja tradicije kojim se savremenost pokušava da odene u tesnu i neprikladnu odeću prošlosti. Pri tom se odbacuju racionalni motivi, a olako se poseže za nečim što je anahrono i iracionalno“ (Božilović, 2010: 93). Dakle, savremenost u kojoj živimo tijekom povjesnih procesa u većini država je ljudima omogućila jednaka prava i slobode bez obzira kojem spolu pripadali. Odatle povratak u prošlost i etnosimbolizam bude anahrone vrijednosti koje je moderna civilizacija ostavila iza sebe kao neprihvatljive i ugrožavajuće za daljni progres čovječanstva.

Nadalje, u procesima oživljavanja tradicionalnih vrijednosti ne učestvuju posebno odabrane države ili pojedinci, to je obrazac koji se realizuje na svjetskom nivou u kontekstu globalne politike i konstantih modernizacijskih tendencija. S obzirom na prethodno, jasno je da se tradicionalizam koji je po svom svojstvu statičan i nostalgičan, nalazi u protivrječnosti sa globalnom politikom koja se prema Hejvudu...“zasnivana sveobuhvatnom pristupu globalnim pitanjima koji uzima u obzir ne samo politička zbivanja na globalnom nivou, već i na, i što je

najvažnije, na svim nivoima - globalnom, regionalnom, nacionalnom, subnacionalnom i tako dalje. U tom smislu, "globalni" i "međunarodni" se nadopunjaju i ne bi se trebali smatrati rivalskim ili nekompatibilnim načinima razumijevanja. Globalna politika je polje koje se stalno mijenja, sa, ako ništa drugo, tempom promjena koji se vremenom ubrzava...globalno znači sveobuhvatno; odnosi se na sve elemente unutar sistema, ne samo na sistem u cijelini. Iako takav pristup priznaje da se značajan (i možda rastući) spektar političkih interakcija sada odvija na globalnom nivou, on odbacuje ideju da je globalni nivo, u bilo kom smislu, prevazišao politiku na nacionalnom, lokalnom ili, u tom slučaju, bilo koji drugi nivo. Konkretno, prispjeće globalne politike ne implicira da bi međunarodna politika trebala biti poslana u kantu za historiju“ (Hejvud, 2014: 3,24). U prethodnom potpoglavlju naznačen je značaj jezika koji se u 19. vijeku pokazao izuzetno atraktivnim kada su u pitanju mobilizacije etničkih skupina. Sada na sličan način u kontekstu globalizacije jezik potvrđuje svoju ulogu koja ga je krasila u etnosimboličkom pristupu, naime Mlinar smatra kako...“su vidljive promjene procesa globalizacije i na području kulture. To se može ilustrirati činjenicom da se danas velikom brzinom uvodi zajednički svjetski jezik, ali to nije, kao što su neki očekivali, esperanto, već je to engleski jezik“ (Lončar: 2005,96). Piše otuda Mitrović kako sam modernizacijski tijek implicira nesuglasje i kontradikcije unutar svog razvitka, pa je tako popraćen...“uz otpor snaga neokonzervativizma u liku kontramodernizacije i tradicionalizma“ (Mitrović, 2006:13). U ovom kontekstu relevantnost neokonzervativnih snaga bit će izražena u agresivnoj antimigrantskoj retorici i sve većoj populističkoj propagandi koja se oslanja na suverenističke principe prilikom javnih istupa.

Ukazuju prethodna mišljenja na to da globalizaciju odlikuje dinamičan karakter i pluralnost, a slično sugerira i Milardović koji piše kako: „Globalna politika postaje multikulturalna i multicivilizacijska“ (Lončar: 2005,96). Svojstvo multikulturalnosti koju ima globalna politika može implicirati destruktivne posljedice kada se takvim vrijednostima odluče suprostaviti konzervativni ektremisti ili kršćanski fundamentalisti. Radikalni primjer jeste militantno djelovanje Andersa Behringa Breivika koji je 2011. godine u Norveškoj izvršio teroristički napad i pri tome ubio 77 ljudi. U ovom slučaju prepoznaje se korištenje i dijela etnosimboličkog diskursa u teoretskom smislu kada je u pitanju ovaj čin terorizma. Naime, prema pisanju *The Telegrapha* u članku pod naslovom *Anders Behring Breivik originally planned three bomb targets*, jasno je kako je Breivik inspiraciju crpio iz mitologije i slavne nordijske prošlosti kako bi se usprotivio multikulturalizmu i muslimanima koji su ugrozili Norvešku u njegovoj percepciji. Ne samo da se predstavljao kao vitez templar, nego se nakon nabavke oružje za konkretne napade, okrenuo nordijskoj mitologiji u imenovanju. Pušku je

nazvao Gungnir, koja je ime magičnog koplja Odina, koje se vraća nakon što ga baciš. A Glock sam nazvao Mjoelnir... To je čekić boga ratnika Thor", rekao je, dodajući da je označio oružje njihovim imenima u runama⁵. Na osnovu ovog primjera očito je da elementi etnosimbolizma u kontekstu globalizacije mogu imati užasavajuće posljedice po društvo kada su instrumentalizirani u rukama konzervativnih ekstremista. Žudnja za povratkom tradicionalnih vrijednosti manifestuje itekako ikroz odlazak u imaginarno, otuda se plasira etnosimbolički sadržaj u sferu konspirativnog, mističnog i nekrofilske diskursa⁶, shodno tome u rukama konzervativaca nacionalizam je...“sličan onim verama, koje kao šintoizam, mnogo drže do opštenja s mrtvima i obožavanjem predaka“ (Smith, 1998: 251). Zaključuje slično i Zgodić koji smatra kako nekrofiljska strast implicira nekrokratsku vladavinu, a shodno tome prema Knopu navodi primjer britanske kraljice Viktorije čiji je muž preminuo 1861.godine: “Viktorija je svoj gubitak učinila predmetom prenaglašenog kulta žalosti. ...Udova u žalosti godinama je spavala pokraj pidžame svog voljenog, a njegov portret pitala bi za savet pri donošenju važnih odluka. Od tada je njen život bio pod njegovom nevidljivom vladavinom:“ Moja je čvrsta odluka, moja je neopoziva odluka da će sve njegove želje, njegovi planovi i njegovi pogledi u svemu za mene biti zakon! Nijedna ljudska sila neće me naterati da odstupim od onoga što je on htio i želeo!“ (Zgodić, 2009: 354). Nije izuzetak ni da u savremenoj politici imamo primjere političara koji prakticiraju prizivanje duhova prošlosti, a neki idu do te mjere da prilikom psiholoških seansi komuniciraju s mrtvacima i slavnim ličnostima. Otuda Hillary Clinton...“ biva privoljena da razgovara sa duhovima povijesnih osoba koje će razumjeti njene muke i tako pomoći njezinu „samoizlječenju“...U društvu svojih dviju okultističkih savjetnica... Hillary je razgovarala s Eleanor Roosvelt (svojim „duhovnim arhetipom“) i Mahatma Gandijem („snažnim simbolom stoice samouskrate“) (Zgodić, 2010:124). Potvrđuje to da i politički lideri svoju motivaciju

⁵Ne samo da je mitološku inspiraciju praktikovao prilikom imenovanja oružja, nego je u imenovanju svog manifesta koristio namjerno planirano simboličko značenje. U spomenutom članku The Telegrapha navodi se kako je Breivik svoj manifest nazvao 2083 kako bi označio 400. godišnjicu bitke kod Beča, kada su osmanlijski Turci poraženi. Kao što srpski mit ima uporište u bitki na Kosovu polju, tako Breivik pozivajući se na spomenutu bitku simbolizira svoju borbu protiv multikulturalizma i dolaska islamskog stanovništva u Norvešku. Prepoznaje se ovdje sličnost sa Ratkom Mladićem koji se upotrebom mitskog koristio prilikom ulaska u Srebrenicu, a kako je opisano u prethodnom potpoglavlju. Da se u ovom slučaju jasno iskazuje etnosimbolički ekstremno nadahnut konzervativni teror, potvrđuje i mišljenje Raffaella Pantuccia: „Breivik sebe vidi kao krstaškog ratnika koji se bori za kršćanstvo. On tvrdi da je član tajnog društva koje je “ponovo osnovano” u aprilu 2002. godine u Londonu pod imenom Pauperes Commititones Christi Templique Solomonici (Red siromašnih vitezova Krista i Salomonova hrama, PCCTS) ili konciznije Vitezovi Templari ili, kako se stalno nazivao, "Vitez Justiciar". U ovom srednjovjekovnom svjetlu, Breivikova zabrinutost je usmjerena oko rastuće islamizacije Evrope i "kulturnog marksizma" koji dopušta Evropi da se prepusti islamu“(Pantucci, 2011:30).

⁶O važnosti mrtvih govori i ratni gradonačelnik Trebinja, Božidar Vučurević. On je tada bio član SDS-a, stranke koja je najviše podsticala oživljavanje srpskih etničkih mitova u svrhu ostvarivanja velikosrpskih ciljeva. Prema Mihoviću, zahvalu mitološkim i legendarnim likovima iskazuje...“ i Božidar Vučurević, vođa Srba iz Trebinja. „I mrtve smo postrojili“, kaže on, „da bismo sačuvali i odbranili dostojanstvo živima. Zato kod Srba istorija nije samo učiteljica života već i učiteljica smrti. Sveti Sava, Car Lazar, Njegoš, Karađorđe... i sada su sa nama, i opominju ko smo i šta smo“(Čolović, 2000:22).

pronalaze u razgovoru sa mrtvima, odnosno ne koriste ih isključivo za buđenje emocija kod masa kako bih ih uspješno mobilizirali u političke svrhe.

Navedeno ponašanje političkih protagonisti upućuje na to da nesumnjivo postoji skupina političkih predstavnika neotradicionalističkih aspiracija, koji njegovanjem i afirmacijom mrtvih predaka i slavne prošlosti prkose progresivnoj ideji savremenog doba. Shodno tome, Božilović ističe mišljenje evolucioniste Taylora s kraja 19. vijeka, a koji je tradicionalizam nazivao "bolesnim stanjem i upozoravao da „civilizacija stoji u mestu kad njome upravlja drevni običaj koji nameću pradedovi“ (Božilović, 2009:199,120). Ne samo da u pokušaju revitalizacije tradicionalizma biva dovoljno prizivanje i pozivanje na slavne pretke i njihove duhove, nego nekrofilski segment doseže do glorificiranja grobnih mjesta kao praznika sjećanja na one vrijednosti i vremena koje treba afirmirati u sadašnjosti. Otuda piše Elijade kako sahranjeni junaci... "imaju magijsko-religijsku moć. Njihovi grobovi, njihove relikvije, njihovi kenotafi deluju na žive tokom niza vekova. U izvesnom smislu, može se reći da se junaci približavaju božanskom položaju zahvaljujući smrti: oni dobijaju neograničenu post-egzistenciju, koja nije ni larvarna ni čisto duhovna, već se sastoji u nadživljavanju sui generis, jer ono zavisi od ostataka, tragova ili simbola njihovih tela“ (Čolović, 2000: 73). Očito je da postoje različiti načini posredstvom kojih se metodom retraditionalizacije vrši obnavljanje odgovarajuće prošlosti i njima srodnih vrijednosti, pa tako u nekim slučajevima tradicionalni žanrovi su strateški i planski oživljeni kao direktni odgovor na rastuće nacionalističke tenzije. Na osnovu prethodnog autori Leoussi i Grosby ističu kako se takav pristup može vidjeti u obnovljenom entuzijazmu za srpske narodne epove u pratnji gusle 1990-ih, a čak i sastavljanje potpuno novih epova baziranih na „junačkim“ događajima nedavne prošlosti⁷. Slično tome „narodna muzika“ je skroz transformisana u „popularnu muziku“, i opet sa jakim nacionalističkim programom i etnosimboličkim sadržajem. Shodno tome žanr novokomponovane narodne muzike, zajednički za cijeli region od 1960-ih pa nadalje, uzeo je vrlo specifičan pravac u Beogradu 1990-ih, kroz ono što je postalo poznato kao „turbo-folk“. U tom smjeru pišu i autori poput Đurić, Tarlać, Gordy, prema kojima je navedeno predstavljalo čudnu fuziju „orientaliziranih“ tradicionalnih narodnih melodija i tehnopopa, jedna upadljiva eskapistička alternativa Zapadnom popu i roku koji je počeo da predstavlja konzervativne, nacionalističke vrijednosti, dobro prilagođene i promovisane od strane Miloševićevog režima. (Leoussi, Grosby, 2007:64). Dakle, identificirani su u ovom poglavlju mnogi primjeri

⁷U tom kontekstu slikovito argumentira i Čolović pri tome akcentirajući značaj gusla: "Čak su i ljubav prema desetercu i prema guslama nešto što čuvaju i prenose geni... Obukli smo SBM odijelo, branit ćemo naše rodno selo. Smokoviću, rodna grudo naša, branit ćemo tebe od ustaša. Oj fašisti, jađena vam nana, pamtićete Dragana Kapetana.."(Čolović, 2000:25). Ovi stihovi nastali u okolini Benkovca 1993. Godine potvrđuju obnovljeni entuzijazam sprskog narodnog epa kako ga u svom mišljenju argumentiraju Leoussi i Grosby.

oživljavanja tradicionalnih vrijednosti i konsekvene koje otuda proizilaze. Nesumnjivo je kako konzervativne političke struje prednjače u aktueliziranju i artikuliranju etnosimboličkog sadržaja u savremenom dobu u okvirima globalne politike. Globalizirani svijet producira mnogo veće izazove kada su u pitanju nagomilani nacionalni identiteti i njihove slavne prošlosti. Itekako su prisutni mitovi, stoga ne čudi da Kuljić zaključuje da „Prisustvo mitova ukazuje na snažni tradicionalizam, pa otuda Slovenci tvrde da oni nemaju mitove“ (Kuljić, 2006:133). U idućem potpoglavlju suočit će se krah komunizma, globalizacija i njene refleksije na etnosimboličke prakse djelovanja u novonastalim okolnostima. U strahu od gubljenja identiteta jačaju posezanja za slavnom prošlošću i etnosimbolima, a s druge strane žrtve u globalizirajućem zanosu poprimaju univerzalnu vrijednost. Apologira takvo mišljenje i Kuljić prema kojem: „Globalizacija s jedne strane nameće potrebu da se u moralizatorskom i izvinjavajućem tonu nacionalne žrtve i dželati mire. U sloganu “Svi su bili žrtve” vidljiva je univerzalizacija pojma“ (Kuljić, 2006:169). Sve ovo ukazuje da etnosimbolički sadržaj itekako bivstvuje u globaliziranom svijetu, stoga će u narednom poglavlju biti elaborirane sve njegove implikacije u relaciji sa htijenjem konzervativnih praksi.

3. ETNOSIMBOLIZAM I NACIONALNA POLITIKA

Mnogobrojni politički odnosi savremene današnjice rezultat su kulminacije neoliberalne politike koja je prodrla pod plaštom globalizacije i ubrzanog tehnološkog razvoja. Nije prođor neoliberalne paradigme značio samo krah komunističkih i socijalističkih sistema širom svijeta, na krilima ubrzane globalizacije i trećeg vala demokratizacije kreirani su povoljni uslovi oživljavanja etnosimboličkog narativa, a to je značilo prelazak sa komunističke mitologije i simbolizma na predkomunistički i slavni momenat prošlosti kada je država bila uspješno etnički homogenizirana i stabilna. Dvostruka je refleksija globalizacije koja sa jedne strane zahtijeva i ističe važnost kosmopolitskog i nadnacionalnog, a s druge strane to nipošto...“ ne znači da je etničnost nadiđena, nego da etničke spone oživljavaju upravo procesi globalizacije, koji ih navodno čine zastarjelim“ (Smith, 2003:219). Shodno tome može se zaključiti kako jačanje etničkih spona pod talasom demokratizacije početkom 90-tih godina, niz država suočava sa pobuđenim nacionalizmima unutar državnih vlasti koji oživljavaju etnosimbolički sadržaj u svrhu pozicioniranja nacionalne politike u globalnom sistemu novih vrijednosti. Tumači tako povratak tradicionalnim vrijednostima i Mitrović koji piše kako je ...“ slom starog sistema vrednosti, u postsocijalističkim društvima otvorio put regresiji na matrice tradicionalne kulture, i tradicionalizma. Ova društva suočena su sa šokom prošlosti, retraditionalizacijom i retribalizacijom“ (Mitrović, 2005:6). Vidljivo je iz prethodnih konstatacija da savremena

globalizacija podstiče smjer u kojem će se kreirati nacionalna politika i homogeniziranje identiteta novonastalih i obnovljenih država. Otuda piše i Kukoč da treći val demokratizacije...“nastupa u bliskoj svezi sa suvremenom globalizacijom, štoviše, kao njezin izravni učinak i proizvod. Uzajamni utjecaji nadteritorijalnih globalizacijskih odnosa i širenja liberalne demokracije u do tada nedemokratskim državama kasnog XX st. su neosporni. Primjerice, kampanja globalnih ljudskih prava, globalni mass mediji, Internet i satelitske interkontinentalne komunikacije – svi ti i slični globalizacijski usputni učinci pružili su demokratsku potporu rušenju mnogih autoritarnih i totalitarnih vladavina, poput komunističkih i apartheid režima, te vojnih diktatura diljem svijeta. Ili, drugim riječima, neoliberalna politika globalizacije ohrabrilala je demokratizaciju države“ (Kukoč, 2008:47). Ovakvi pristupi razmišljanja uveliko potvrđuju važnost globalizacije u kontekstu buđenja različitih tradicionalizama koji će implicirati i višestruke mogućnosti manipulacije etnosimboličkog sadržaja.

U kojem smjeru će se nacionalna politika u kontekstu prakticiranja etnosimboličkih vrijednosti manifestirati, ovisi o ideološkoj pozadini i ambicijama političkih subjekata koji participiraju u kreiranju i obnašanju vlasti. U prvom potpoglavlju ovo će se posebno elaborirati na primjeru Bjelorusije. Nadalje, globalizacija je sa sobom donijela i mnogo više od ponovnog otkrivanjanja etničke prošlosti, otuda možemo govoriti o nizu drugih identiteta koje u svom razmišljanju tumači i Šolte...“globalizirajući svijet suočava se sa nagomilavanjem nacionalnih identiteta. Umjesto ranijeg djelotvornog monopola država-nacija, nacionalni identiteti sve više dolaze u situaciju da uzimaju poddržavne, transdržavne i supradržavne oblike“ (Šolte, 2009:231). Fragmentacija i hibridizacija identiteta u okolnostima globalizacije oblikovat će i političke stavove kada je u pitanju odabir mitologije na koju će se pozivati zvanična nacionalna politika. Shodno tome, prema pisanju Smitha, Monserrat Guibernau...“tvrdi da će izgradnja Europe zahtijevati razvoj „europske nacionalne svijesti“: Graditelji nove Europe morat će pratiti „zajedničke europske trendove“ i smisliti mit o podrijetlu, ponovno napisati povijest, izmisliti tradicije, rituale i simbole koji će stvoriti novi identitet“ (Smith, 2003:221). Dakle, ne dovodi se etnosimbolizam samo u vezu sa nacionalnim identitetima, sada on više nego ikad korenspondira sa izgradnjom europskog kulturnog identiteta, sa različitim regionalizmima i lokalizmima koje podstiče globalizacija, odnosno prema mišljenju Fejzića...“globalizacijske procese obično prate prakse politike lokalizacije i regionalizacije, odnosno na djelu je proces glokalizacije koji je, u pravilu, suprostavljen globalizaciji“ (Fejzić, 2016:27). Shodno tome, doći će do pobuđivanja slavnih sjećanja i mitologija donedavno zatvorenih nacionalizama. Prije svega tu se misli na identitete poput katalonskog, u čijem je postojanju ustaljen politički ideal

separatizma. Prakse etnosimbolizma jasno su izražene i u njihovim zahtjevima, otuda Šolte piše kako...“ mikro-nacionalistički zahtjevi za priznavanje i autonomiju pojavili su se još krajem devetnaestog vijeka. Primjeri uključuju Ejčene, Baskijce, Katalonce i Škote. Međutim, većina mikro-nacionalističkih pokreta pojavila se još skorije. Istina, poput državo-nacionalista i mikro-nacionalisti često tvrde da njihov identitet potiče iz određene starovremenske prvobitne suštine“ (Šolte, 2009:233). Prethodno navedeno će prouzrokovati cijeli niz protekcionističkih, euroskeptičnih i antimigrantskih političkih stavova, a takvo društveno i političko okružje omogućiće vrlo opasne i fatalne posljedice uzrokovane etnosimbolički motiviranim pojedincima.

3.1 Nagomilani nacionalni identiteti u doba globalizacije

Jedan od najbitnijih razloga buđenja etnosimboličkih motiva u periodu globalizacije jesu oživljeli odbrambeni mehanizmi etničkih skupina, koji svoju prošlost i tradiciju nastoje odbraniti i implementirati u okvirima nacionalne države. Izvorište za plasman etnosimbolizma u javni političkih govor i nastupe, politički akteri i pojedinci pronalaze u slabljenju suvereniteta države i različitim manifestacijama nacionalnosti koji su direktna posljedica ubrzane globalizacije...“rast transplanetarnih i suprateritorijalnih odnosa ne označava kraj identiteta: međutim, nacije u današnjem globalizujućem vremenu razlikuju se od nacija ranijih pokoljenja. Posebno, okvir država nacija postaje sve manje vladajući kao specifični oblik nacije: globalizacija podstiče raznovrsnost tipova nacije, koja uključuje i mikro-nacije, region-nacije i transvjetske nacije“ (Šolte, 2009:238). Prilike za uspostavu novih identiteta uveliko su poboljšane padom SSSR-a i rušenjem komunističkih sistema u Istočnoj Europi.

Ubrzo nakon demokratizacije potpomognute ubrzanom globalizacijom, etnosimbolizam je iskorišten kao sredstvo kreiranja države i mobiliziranja njenog stanovništva. U tom kontekstu Jović konstatira da: „Neuspješno preuzimanje mitova prethodne generacije bilo je jedan od glavnih razloga sloma socijalizma u Istočnoj Europi, SSSR-u i Jugoslaviji“ (Jović, 2017:353). Shodno tome, može se zaključiti da novi oblici identiteta i njima odgovarajući politički projekti neće ostvariti uspjeh ukoliko ne budu producirali nove mitove i priču o zajedničkim korijenima, otuda pojava regionalna-nacija podrazumijeva da: „Pristalice regionalna-nacija često povezuju ove tobožnje kolektivne identitete sa zajedničkim naslijedešem koje se proteže daleko u prošlost...evropske regionalne organizacije (posebno Savjet Evrope i EU) čine mnogo šta da promovišu zajednički identitet širom zajedničkog tržišta. Evropski simboli i iskustva bombardiraju svakodnevni život širom ovog makro-regiona“ (Šolte, 2009:235-236). Da je etnosimbolički princip mobilizacije potreban prilikom političkih manifestacija novih oblika identiteta, kakav je i evropski, potvrđuje Jović konstatacijom da...“ Ulazak u Europsku uniju je

stoga istodobno i povratak u Europu“ (Jović, 2017:359). Nadalje, povratak u Europu i ulazak u Europsku uniju podrazumijeva prakse prihvatanja novih simbola i mitologije pomoću koje će se pobuditi osjećanja zajedništva i izgraditi europski identitet. Argumentaciju o bitnosti simbola prilikom konstrukcije identiteta ističu North i Booker koji pišu kako: “Zastava, s amblemom prstena od 12 zlatnih zvjezdica na plavoj pozadini posuđena je s postojeće zastave Vijeća Europe i prvi put se kao službena zastava Zajednice podigla na ceremoniji pred zgradom Berlaymont u Bruxellesu 29. svibnja 1986. Razlog prstena od zvjezdica, prema Komisiji, bio je slijedeći: 12 je simbol savršenstva i potpunosti, podjednako povezan s apostolima, Jakovljevim sinovima, stolovima rimskog zakonodavstva, Herkulovim mukama, satima u danu, mjesecima u godini, znakovima Zodijaka. Konačno, kružni oblik ocrtava uniju. Komisija također ističe da je krug od 12 zvjezdica kršćanski simbol koji predstavlja aureolu Djevice Marije, što je bio simbol europskog identiteta i ujedinjenja.⁸ To je bilo popraćeno prvom izvedbom nove 'europske himne', obrade 'Ode radosti' iz Beethovenove Devete simfonije, također posuđene od Vijeća Europe. Prvi put ju je 1929. predložio Coudenhove Calergi. Predloženo je i usvajanje standardnog 'modela Zajednice' za vozačke dozvole do 1. siječnja 1986., slijedom odluke pariškog Europskog vijeća 1984. da usvoji 'putovnicu Zajednice' koja bi zamijenila nacionalne putovnica, dok će registarske tablice 'Zajednice' s prstenom od zvjezdica uslijediti nedugo zatim“ (North i Booker, 2004: 279). U tom kontekstu od krucijalne važnosti jeste referirati se na pisanje Anthony Smitha, kao tvorca teorije etnosimbolizma, a koji je u više navrata isticao značaj simbola, moneta, proslava, godišnjica i raznih ceremonija kada je u pitanju kreiranje identiteta i prenošenje povijesnih sjećanja koja će emotivno učvrstiti lojalnost etnije prema svojoj državi. (Smith, 1998:34). Pored svih nabrojanih poteza koji su učinjeni s ciljem pospješivanja europskog identiteta unutar Europske unije, od posebnog simboličkog značaja jeste uvođenje zajedničke valute, a što je naročito izazvalo proteste kod onih političkih predstavnika koji u tome identificiraju znakove gubljenja vlastitog identiteta i suvereniteta. S druge strane zagovaratelji uvođenja jedinstvene valute u javnim nastupama sakralizirali su njen značaj i povezivali je sa kršćanstvom, shodno tome: „Portugalski premijer Antonio Guterres bio je u ekstazi. 'Kao što je sveti Petar bio stijena na kojoj se gradilo kršćanstvo, tako će jedinstvena valuta biti stijena Europe', ushićivao se“ (North i Booker, 2004:279). Religija kao bitan segment etnosimboličkog obrasca djelovanja učvršćuje tradicijsku sponu država sa određenom identifikacijom, u ovom slučaju europskom, a eli minira one koji ne pripadaju u taj krug kulturnog i simboličkog značenja. Konkretan primjer ovakvog

⁸ Stoga ne iznenađuje što su mnogi političari i vjerski poglavari pledirali povratak u Europu i članstvo u Europskoj zajednici zbog vjerskih razloga, shodno tome Papa Ivan Pavao II. „želio je da Poljska ne samo da se ponovo pridruži Evropi, već da obnovi kršćansku Evropu“. (Franczak, 2017: 34).

obrasca ponašanja jeste pristupanje Turske u Europsku uniju, pa tako Romme piše...“ kako ustrajna etnička obilježja, kolektivna sjećanja, historijski i kulturni razvoj utječu na identitete, jasno je da EU zasigurno još uvijek označava Tursku kao „drugu“, kao naciju s različitom i konkurentnom kulturom. Kulturni korjeni i vjerska većina nedvojbeno zauzimaju svoje mjesto u turskom društvu. Naizgled, prvi prioritet mnogih turskih državljana nije da postanu članovi EU, bilo zbog razlika u kulturi ili odbačenog ponašanja EU“ (Romme, 2014:43). Nadalje, da bi se povjesno legitimiro europski identitet on mora neprekidno buditi svijest o zajedničkoj povijesti i naslijeđu koje građani Europske unije imaju kroz stoljeća, a odličan način za afirmaciju takvih ideja jeste uvođenje eura, otuda: „Na novčanicama su arhitektonska djela i mostovi široko simbolizirali europsku povijest kroz stoljeća, ali se pomno pazilo da ne bi previše precizno predstavljali nijedno određeno mjesto niti stil“ (North i Booker, 2004:279). Dakle, etnosimbolički narativ u praksama političkog homogeniziranja identiteta itekako je prisutan u različitim formama njihovih izražaja, a jedan od njih svakako jest europski identitet. U prilog tome argumentiraju i manifestacije obilježavanja praznika, pa tako Kuljić piše da se...“ u Zapadnoj Evropi javlja nadteritorijalno globalno pamćenje izraženo u novim praznicima: Dan Evrope i Dan Holokausta“ (Kuljić, 2006:30). Prethodne tvrdnje upućuju na važnost legitimacije novih identiteta putem simbolički važnih praznika i datuma.

Globalizacija i promjena međunarodnog poretku 1989. godine ubrzali su i omogućili kreiranje europskog identiteta, njegovih obilježja i institucija čije funkcioniranje neosporno potiče stvaranje novih nacionalizama i separatizama koji željno iščekuju priliku za aktiviranjem svog etnosimboličkog materijala. Otuda Pantović piše kako je Evropska regionalizacija decentralizirala vlast sa nacionalnih država na regionalne vlade i centralizirala vlast na nadnacionalne institucije. Nadalje, povećanjem regionalnog značaja separatistički pokreti su već imali koristi od Evropske unije stvaranjem transnacionalnih mreža putem nje. Separatistički regioni, kao što su Katalonija i Flandrija, promovisali su širenje svoje kulture i ekonomskih odnosa sa drugim regijama u EU. Oni su uspostavili urede za vezu i veze sa zvaničnicima EU i stvorili transnacionalne organizacije kao što je Evropska slobodna alijansa (EFA), politička stranka u Evropskom parlamentu čije članstvo uključuje mnoge napredne separatističke partie u Evropi. Cilj EFA-e je da “promoviše pravo na samoopredjeljenje naroda” u Evropskoj uniji. Pored toga, separatistički regioni također učestvuju u transnacionalnim političkim mrežama kao što je Konferencija evropskih regija sa zakonodavnim ovlastima (REGLEG), u kojoj se zakonodavne regije širom EU udružuju radi zajedničkih pitanja. Buđenje različitih regionalizama i popratnih separatističkih aspiracija označava potrebe za afirmacijom njihovih identiteta koji obiluju etnosimboličkim motivima, odnosno identitet često služi kao osnova

separatističkih pokreta. Identitet u separatističkim pokretima često se zasniva na zajedničkoj historiji, kulturi, jeziku i socijalnoj koheziji. Potvrđuju to i zahtjevi regionalnih vlada, pa tako: španska i katalonska vlast moraju pregovarati kako bi spriječile otcjepljenje; mora se osigurati zaštita katalonske kulture i jezika, a katalonskoj vlasti mora se omogućiti oslobođanje od prevelikog oporezivanja i politika štednje (Dayton, 2015:5). Shodno tome, konsekvene globalizacije odražavaju se u etabriranju regionalnih političkih projekata koji pospješuju buđenje nacionalizma i separatizama, a čije se identitetsko uporište poziva na predmoderni povijesni kontinuitet kako bi osnažilo svoju poziciju u novoj konstelaciji odnosa: "etnosimbolički pristup Anthonyja D. Smitha tvrdi da, iako je nacionalizam moderna pojava, nacije nisu nužno moderne kreacije i zaista se zasnivaju na drevnim, pred-modernim etničkim korijenima koji su se ponovo aktivirali prilagođavanjem novoj političkoj klimi" (Conversi, 2009:347). Dakle, prilagođavanje novim političkim i globalnim okolnostima uvjetuje potrebu da se etnosimbolički sadržaj oživi, otuda Smith i tvrdi kako... "etno-simbolisti ukazuju na načine na koje su globalni izazovi već par stoljeća povremeno revitalizirali etničke veze, a čak i sada nastavljaju ohrabrivati među mnogim članovima reinterpretaciju prihvaćenih tradicija nacionalnog identiteta i regeneracije nacionalnih zajednica i njihovih historijskih kultura... Ovo je i dalje slučaj, čak i kada nacionalne države predaju aspekte svojih suverenih ovlasti novim nadnacionalnim udruženjima kao što je Evropska unija" (Smith, 2009:120). Ne treba ograničavati refleksije globalizacije isključivo na nagomilavanje nacionalnih identiteta u kontekstu lokalizama i regionalizama probuđenih u nadnacionalnom tijelu poput današnje Europske unije, naprotiv, globalizacija je za mnoge države značila ideološki odmak od socijalističkih, komunističkih sistema, njihovih simbola i mitologije, stoga neki autori poput Perlmuttera smatraju kako... "globalizacija počinje s ukidanjem čvrstih deviznih tečajeva ili s raspadom Istočnog bloka" (Beck, 2003:52). To je značilo povratak etnosimboličkih obilježja s čijom će implementacijom u nacionalni identitet, države dalje trasirati svoj međunarodni put u novom sistemu vrijednosti. Sugerira shodno tome Kuljić da... "1989. nije bila nikakav revolucionarni probor (u smislu intronizacije novih vrednosti) nego obnova starih vrednosti: kapitalizma, nacionalizma i religije u Evropi... posle hladnoratovski nacionalizam ušao je u 21. vek opterećen snažnom potrebom za prošlošću, ali sa malo realnog istorijskog kapitala... Novopriznate evropske države prinudene su da izmišljaju nove mitove-istorije da bi utemeljile suverenitet" (Kuljić, 2009:22-23). Prethodne tvrdnje argumentiraju u prilog tezi kako se globalizacija i novonastali identiteti uzajamno podstiču, pa otuda Šolte i piše kako... "afirmacija nacionalnih identiteta u cjelini praktično ubrzava prije nego što usporava globalizaciju" (Šolte, 2009:147). Nadalje, ono što Kuljić naziva obnovom starih vrijednosti ujedno predstavlja i period ekspanzije nacionalizma i nastanka novih država, odnosno... "nakon kraja Hladnog rata,

stvorene su 23 (ili 24, ovisno o gledanju na status Kosova) nove države“ (Jović, 2017:134). Shodno tome, sve te države nastojat će zaštititi i etablirati identitet isticanjem svoje kulturne posebnosti i slavne prošlosti.

Isticanje svoje jedinstvenosti države iskazuju posredstvom zvaničnih simbola čija povijest i uslovi nastanka datiraju još iz predmodernih vremena. Upravo taj predmoderni simbolički repertor svjedoči o važnosti etnosimboličke primjene i kontinuiteta koji prepoznajemo u prezentiranju državnih obilježja i mitologije u periodu nakon 1989 godine. Slijedeći taj tijek razmišljanja Leousy i Grosby identificiraju kako je takav stil naročito prisutan kod država koje se odriču svoje komunističke prošlosti. Ističu tako kako se i Estonija, kao država dvadesetog stoljeća, može opisati kao „nova“ država, jedna bez pred-modernih prethodnica. Ipak, državni simboli Republike iz 1992 godine potvrđuju njen pred-moderni politički kontinuitet sa srednjovjekovnim gradom Tallinn i nacionalnom svijesti koja datira nazad do devetnaestog stoljeća⁹. Slična je situacija sa većinom država koje su bile dijelom SSSR-a ili su imale ulogu njenog političkog satelita, poput Poljske¹⁰. Potvrđuje to i primjer Latvije čiji je grb moderna kreacija, koja datira iz vremena prve latvijske državnosti, 1918. godine. Međutim, on uključuje neke stare simbole koji povezuju modernu Latviju sa historijskim latvijskim regijama: "Nacionalni grb kombinuje simbole latvijske nacionalne državnosti ", što je moderno, sa "simbolima drevnih historijskih distrikta" (Leoussi i Grosby, 2007:176). Nadalje, autori Leoussi i Grosby pišu o onome što bi se moglo okarakterizirati kao dva principa ili načina koji otvaraju vrata etnosimbolizmu u periodu tranzicije i modernog doba. Jedan od njih je i princip nacionalnog samoopredjeljenja na koji mnoge postkomunističke države apeliraju (Poljska, Slovačka, Estonija, Latvija). Pored toga postoji i druga baza političke legitimnosti na koju se ove države pozivaju, a to je prošlost. Ova postkomunistička društva oživljavaju sjećanja i iskustva na prijašnje, pretkomunističke, kao i pred-moderne, i većinom srednjovjekovne, nacionalne državnosti i/ili na stare nacionalne borbe za ostvarenje, očuvanje ili vraćanje državnosti. Prema tome one predstavljaju sebe kao da potiču i kreću se putem putem

⁹Kako Leoussi i Grosby pišu: „Estonski grb se sastoji od zlatnog štita sa tri uklesana lava passant guardant i uokviren je sa dvije pozlaćene grane hrasta ukrštene u njegovoj bazi. Ovaj dizajn potiče od grba iz trinaestog stoljeća kojeg je danski kralj Valdemar II predstavio gradu Talinu (što znači „danska tvrđava“) koji je osnovao 1219. godine, kada je vladao sjevernom Estonijom. Godine 1788. i pod Katarinom II, caricom Rusije, grb Talina postao je grb Estonije. Godine 1925. usvojen je kao grb nezavisne Republike Estonije. Svi ovi historijski etno-nacionalni i građanski simboli bili su potisnuti nakon sovjetske okupacije 1940. godine“ (Leoussi, Grosby, 2007:175).

¹⁰ Transformacija Poljske nakon 1989. bila je sastavljena od dvije dimenzije: prva je bila odmak od komunizma i prema demokratiji i evropskim tržišima; a druga je bila povratak pred-komunističkim tradicijama. Prvi put od Zlatnog doba Jagelonske dinastije, 1989. predstavlja povratak jake i ujedinjene elite. Ovo je usredosređeno na transformaciju ka demokratskom kapitalizmu. Kao i u Francuskoj, poljski pokret ima snažne jezičke i kulturne implikacije koja se ističu po historijskim sjećanjima.“ Etnosimbolizam također naglašava važnost razmatranja historija i kulturnih identiteta tokom dugih vremenskih perioda. Poljska je uspjela razviti i održati zajednički nacionalni identitet zbog svog težišta, odnosno kolektivnog sjećanja na svoju domovinu i masovnu kulturu.

zajedničke, nacionalne prošlosti, a kojima je etnosimbolički pristup omogućio da potvrde svoju državnost. Sve postkomunističke zemlje vraćaju se afirmiranju svojih simbola, na njihov nacionalno-romantični period kolektivne identifikacije i historijske svijesti (Leoussi i Grosby, 2007:175-182). Dakle, povratak predmodernim etnosimboličkim korijenima uveliko se pokazao značajnim u etabriranju identiteta mnogih država, a jedan od uzroka je uznemirena i rasplamsana prošlost, odnosno kako piše Kuljić: „Slom SSSR-a stvorio je globalni nered i u sferi prošlosti. Učvrstila se hegemonija ultraliberalne utopije i svojevrsne neoliberalne eshatologije koja određuje obrasce novog pamćenja. Na ruševinama hladnog rata planuo je nacionalizam: vilsonovsko-lenjinsko pravo na samoopredeljenje na razmeđi milenijuma izvitoperilo se u šovinistički secesionizam i separatizam...Globalizaciju multinacionalnog kapitala pratila je fragmentacija nacionalizama“ (Kuljić, 2009:25-26). Prethodno će omogućiti plodno tlo sukoba i ratova koji će ozvaničiti povratak etnosimboličkog u njegovom najstrašnjem izdanju, baš kao što je to bilo na prostoru bivše Jugoslavije.

Jedna od rijetkih država gdje predmoderna etnička obilježja nisu dugotrajno zaživjela u sferi zvanične nacionalne politike i predstavljanja jeste Bjelorusija. Na tom tragu Per Anders Rudling tvrdi da je Drugi svjetski rat bio najutjecajniji historijski događaj za današnju Bjelorusiju, temelj modernog bjeloruskog identiteta. Takva prošlost postala je snažan argument u izoštravanju programa za budućnost, odnosno trauma Drugog svjetskog rata postala je naročito instrumentalna čim se zemlja osamostalila 1991. godine i naišla na potrebu da izabere politički pravac i lidera. U takvim okolnostima, Bjelorusija se našla na raskršću dva konkurentna konstrukta identiteta: proevropski i pro-ruski. U početku samostalnosti, barem na zvaničnom nivou, proevropska sklonost kao suprotnost sovjetskoj ideologiji je dominirala. Velika Kneževina Litvanija utemeljena na bivšoj pripadnosti Evropi, izražavala je potrebu da se vrati zamišljenoj domovini Evrope. Prošlost Velike Kneževine Litvanije podržavala je ideju o bjeloruskoj etničkoj bliskosti sa Baltima (Evropljani), a ne Slavenima (Rusima) i postala je stoga najvažnija referentna tačka za ovaj nacionalistički diskurs. Isto tako, proevropski diskurs je na drugačiji način gledao na istaknute historijske trenutke, naglašavajući pobjede nad Rusijom, a ne one u Drugom svjetskom ratu. Navedene antiruske ideje pomogle su političkoj partiji, Bjeloruskom narodnom frontu (BPF), da u prvoj polovini devedesetih sproveđe proeuropsku kulturnu agendu na nivou državne politike (Astapova, 2016:6). Njihov program obilovalo je onim krucijalnim značajkama i pitanjima koji determiniraju etnosimbolizam. Oni su promovisali nacionalističku verziju historije i podsticali zamjenu ruskog jezika bjeloruskim. U vrijeme Sovjetskog Saveza, bjeloruski je često bio viđen kao jezik ruralnog identiteta, imao je malo prestiža i uglavnom je zamijenjen ruskim. Kao rezultat toga, devedesetih godina, većina

Bjelorusa nije mogla da govori svoj jezik, a sam jezik nije bio potpuno ažuran, naprimjer, nedostajala mu je naučna terminologija. Problemi su se pojavili i kada su, zbog prijedloga BPF-a, bijelo-crveno-bijele boje nacionalne zastave i grb Pahonije postale državni simboli Bjelorusije nakon što su 1991. godine stekli nezavisnost. Svemu ovome neosporno je doprinjela globalizacija u koju su inkoropirani procesi demokratizacije i privatizacije tržišta, što je na kraju dovelo do sloma državne regulacije tržišta u SSSR-u, a potom do bujanja novih nacionalizama koji traže svoju afirmaciju u predmodernim etničkim simbolima. Potvrđuje to i zastava koju je predlagao BPF, a kako ističu autori Basov i Kurkov koristila se još u Velikoj Kneževini Litvaniji i u drugim ne-ruskim formacijama, uključujući ustanke i vojne sukobe s ruskim carstvom. Nacisti su tokom okupacione administracije u Bjelorusiji dopustili bijelo-crveno-bijelu zastavu i grb Pahonije koji su zabranjeni od Sovjeta. Pojavljivali su se na rukavima bjeloruskih dobrovoljaca u njemačkoj vojsci, takozvanim kolaboracionistima, koji su surađivali s nacistima i često tražili nezavisnost Bjelorusije od Sovjetskog Saveza. Ovdje se otvara prostor koegzistencije etnosimbola, fašizma i povijesnog revizionizma, a o čemu će biti više pisano u narednom poglavlju. Nadalje, zbog toga što je bijelo-crveno-bijela zastava na taj način imala dodir sa nacistima, uznemirila je mnoge Bjeloruske nakon usvajanja zastave 1990-ih. Sve je to pomoglo da 1995. godine dođe do referendumu na kojem se odlučivalo o etnosimboličkom sadržaju koji će država u budućnosti koristiti kao simbole svoje nacionalne politike. Tri glavna postavljena referendumска pitanja zasnivala su se na mogućnosti davanja jednakog nacionalnog statusa ruskog jezika bjeloruskom, usvajanju novih nacionalnih simbola i ekonomskoj integrasiji sa Rusijom. Zanimljivo je da je izbor zastave, a ne jezik ili potencijalna integracija sa Rusijom, postao simbolično najvažniji u daljem razvoju bjeloruskog političkog, ekonomskog i društvenog identiteta. Dvije glavne razmatrane opcije za zastavu i grb su, bijelo-crveno-bijela zastava koja je bila zajednički označitelj nacionalističke budućnosti vezana za čitav niz simbola nacionalističkog identiteta (bjeloruski jezik, prošlost Velike Kneževine Litvanije, itd.). Druga, crvena i zelena zastava, bila je samo malo drugačija od zastave koju je Bjelorusija imala tijekom Sovjetskog Saveza, počev od 1951. godine. Neo-sovjetska ideologija je pobijedila kada je 75% ljudi glasalo za crvenu i zelenu zastavu. Bijelo-crveno-bijeloj zastavi i grbu Pahonije je sada bio pripisani nezvanični status nacionalističkih simbola. Iako nijedan zakon ne zabranjuje njihovo korištenje, disidenti često prijavljuju da su progonjeni zbog podizanja bijelo-crveno-bijele zastave; neke peticije zagovaraju zabranu simbola kao fašističkih (Astapova, 2016:2-5). Potvrđuje prethodno značaj etnosimbolizma u procesima globalizacije, pored toga, etnosimboli stvaraju ideoški razdor i bivaju dijelom referendumskih odluka i pravaca kojim će se kretati nacionalna politika, upravo onako kao što je to slučaj sa

Bjelorusijom. Međutim, globalizacija kao što je navedeno, podstiče buđenje lokalnih i regionalnih identiteta, o čemu će biti više riječi u narednom potpoglavlju.

3.2. Relokalizacija i retraditionalizacija savremene politike

Države više nisu krajnja instanca u izgradnji nacionalnih identiteta, globalizirajuća stvarnost oblikovala je međunarodna tijela poput Europske unije, a unutar koje oživljavaju do sada zatvoreni lokalni i regionalni identiteti sa separatističkim i iridentističkim aspiracijama. Shodno tome, može se uvidjeti kako je globalizacija istovremeno integrirajući i destabilizirajući okvir savremene politike unutar koje će separatistički pokreti sve više primjenjivati diskurs o svojoj slavnoj prošlosti i kulturnom naslijeđu, a u namjeri da se suprostave državama i zaštite svoje interese. Suprostavljanje novih oblika identiteta postojećim nacionalnim državama prepoznaće i Ulrich Beck, koji piše kako je....“činjenica da globalizacija, koja podrazumeva i transnacionalne aktere sa različitim stepenima moći, identitetima itd., prevazilazi i podriva države-nacije“ (Škorić i Kišjuhas, 2015:239). Među autorima koji apologiraju ovakve tvrdnje je i Šolte, a koji konstatira da...“globalizacija smanjuje relativnu snagu države, smanjujući njenu sposobnost da prizvodi pojedinačnu jedinsvenu naciju kako bi isključila druge identitete“ (Šolte, 2009:234). Ovakve okolnosti potvrdit će u nastavku da različiti oblici identiteta reaguju u odnosu na konsekvence globalizacije, odnosno relokalizacija i retraditionalizacija poslužiti će kao odbrambeno oruđe mikro-nacija, ali i tradicionalnih država-nacija. Nadalje, retraditionalizacijske namjere mogu se identificirati u pristupu konzervativnih političkih stranaka kada je u pitanju njihov odnos i stav prema migrantima i multikulturalizmu kao produktu globalizacije. Svjedoči tome najbolje primjer Mađarske koja je...“izgradila ogradu na granicama prema Srbiji i Hrvatskoj kako bi na taj način i fizički zapriječila ulazak migranata na svoj teritorij“ (Tatalović i Malnar, 2015:26). Granice prema migrantima u globalizirajućem svijetu su u suprotnosti sa liberalizirajućim praksama globalizacije, prema tome, autori Škorić i Kišjuhas pišu kako... važna dimenzija globalizacije su i imigrantske i izbegličke populacije – „politički“ imigranti (koji kao napuštaju svoje države iz straha za sopstveni život) i „ekonomski“ imigranti (koji ih napuštaju u nadi da će u razvijenim zemljama pronaći ekonomsko blagostanje... Takozvani „problem“ imigracije u globalnom dobu zapravo je problem etničkog nacionalizma u razvijenim zemljama, jer protivnici imigracije obično ističu da će imigranti „uništiti“ nacionalni identitet većinske nacije, odnosno da neće biti integrисани u nacionalnu kulturu i postojeću političku zajednicu“ (Škorić i Kišjuhas, 2015:235). Upućuje prethodno na retraditionalizacijske ambicije konzervativnih nacionalista u vidu postizanja idealta „čistog društva“, kakvo je bilo nekada prije, otuda Hejvud piše da: „Insistiranjem na održanju kulturne čistote i ustanovljenih tradicija konzervativci mogu imigrante ili strance

uopšte, prikazivati kao pretnju i istovremeno promovisati ili bar dati legitimnost rasističkim i ksenofobičnim strahovima...U Evropi 19. veka bilo je rasprostranjeno verovanje da su „beli“ narodi Evrope i Amerike intelektualno i moralno superiorni u odnou na „crne“, „smeđe“ i „žute“ narode Afrike i Azije“ (Hejvud, 2005:183-184). Također, antimigrantska retorika podstaknuta etnosimboličkom mitologijom dovodi do fatalnih terorističkih napada¹¹. Dakle, mnogobrojne su refleksije globalizacije na različite oblike identiteta, kreiranje njihovih politika i buđenje nacionalizma, otuda Ziegler konstatira kako: „Globalizacija nije globalizirala svijet. Ona ga je još više podijelila“ (Ziegler, 2003:64). Upravo ta globaliziranost svijeta dovela je do toga da u današnjoj savremenoj politici u okviru Evropske unije postoji oko 40 separatističkih partija, a najznačajniji od tih pokreta su Škotska u Ujedinjenom Kraljevstvu, Katalonija i Baskija u Španiji i Flandrija u Belgiji. Sve ovo upućuje na dvostruko lice globalizacije, pa tako Mathews piše kako je prisutvo separatističkih pokreta u Europskoj uniji paradoksalno jer se i ona smatra modelom globalizacije. (Dayton, 2015:3). Shodno tome, prisustvo separatističkih pokreta potvrđuje kako globalizacija ne znači uništavanje država, nego naprotiv, stvaranje pogodnih uslova za kreiranje novih država i identiteta. Pomaže tom procesu globalizacija tako što podstiče relokalizaciju, odnosno...“navedena relokalizacija doprinosi pojavi nove kulturne samouverenosti, kao prepoznavanja prava na sopstvenu kulturu i kulturnu samoodređenost... sve više grupa lokalnu kulturu i životni stil vide kao svoje političko pravo. Dakle, relokalizacija u vidu upućivanja ka lokalnim zajednicama i lokalnim vrednostima, revitalizacija tradicionalnih kultura i naglasak na lokalnom kulturnom identitetu inicira osećaje stabilnosti i poverenja pred procesima globalizacije“ (Škorić i Kišjuhas, 2015:249-250). Potvrđuje prethodno i slučaj mikro-nacija kao što su Baskija i Katalonija.

Naime, teško se može govoriti o baskijskom nacionalizmu prije dolaska industrijalizacije, stoga piše Conversi kako nijedan ozbiljan učenjak baskijskog nacionalizma ne bi poricao da je industrijalizacija, kao posljedica globalizacije kapitalizma bila glavni katalizator oživljavanja baskijskog identiteta. Istoči dalje Conversi kako su se dogodile dvije glavne promjene u vidu centralističke španske diktature (1939–1975), koja je oduzela preostale baskijske slobode i zabranila većinu njenog kulturnog izražavanja, a druga je bila faza masovne

¹¹ Stravičan teroristički napad potresao je Novi Zeland 15. 03. 2019. godine. Prema pisanju *Al Jazeera Balkans* u članku pod naslovom *Novi Zeland: 49 ubijenih u napadu na dvije džamije*, nedvojbeno se prepoznaje motiviranost napadača etnosimboličkim sadržajem. Naime, Australac Brenton Tarrant, učesnik u masakru u džamijama na Novom Zelandu, nosi oružje na kojem su cirilicom ispisana i dva srpska imena, Stefan Lazar, Marko Miljanov Popović i neka druga. Riječ je o imenima srpskog kneza iz 14. vijeka i crnogorskog vojvode iz 19. vijeka. Pored toga, neposredno prije napada Brenton je slušao pjesmu „Od Bihaća do Petrovca sela“ u kojoj se spominje ime haškog osuđenika Radovana Karadžića. Nadalje, ovaj teroristički napad potaknut mržnjom prema muslimanicima i imigrantima doživio je planetarnu popularnost zahvaljujući blagodatima globalizacije i modernizacije. Tako su ljudi širom svijeta mogli uživo putem facebooka svjedočiti masakru, a poslije na youtube-u pregledati isti.

industrijalizacije koja je donijela u to područje novi talas imigranata (1960–1973). Zahvaljujući nastaloj dubokoj krizi regionalnog identiteta, nacionalizam više nije bio odgovor na industrijalizaciju, postavilo se pitanje samog opstankua baskijske nacije. Smatra Conversi kako je većina Baska moral da se suoči sa žestokom diktaturom koja nije okljevala da koristi mučenje kako bi iznudila isповijedi od militanata, odnosno baskijska kultura je izgledala kao da je pod posljednjom prijetnjom. Vrhunac krize može se naglasiti situacijom kada je ugrožen etnosimbolički narativ baskijskog identiteta, odnosno njegove elementarne komponente poput jezika. Otuda Conversi argumentira da se kriza mogla vidjeti prije svega u brzom padu baskijskog jezika (Euskara), koji je u tom periodu govorila mala manjina i koji je praktično nepoznat među mještanima. Ovaj problem doveo je do osnivanja ETA-e (Euskadi 'ta Askatasuna) 1959. godine. Iako je organizacija u početku bila nenasilna, njena radikalizacija se povećala sa intenziviranjem dva faktora, odnosno eskalacije državne represije i spiralnog uništavanja tradicionalne baskijske kulture. Ovaj trend se nastavio sve do 1980. godine, kada je Baskija konačno dobila autonomiju. Stoga je ustupak autonomije bio prva djelotvorna mjera za zaustavljanje nasilja, a Statut autonomije (1980) bio je posebno važan jer se bavio osnovnom brigom mnogih baska, tj. njihovog opstanka kao posebnog naroda i kulture (Conversi, 2009:350). Dokaz je to kako represija nad etnosimboličkim naslijedjem može dovesti do terorističkih praksi. Pored baskijskog i katalonski identitet je bio ugrožen pod Francovim režimom, odnosno zabranjena je upotreba katalonskog jezika i izražavanje katalonske kulture. Na tom tragu Bieri argumentira kako je zbog sjećanja na represiju, kulturno i jezičko očuvanje u savremenom dobu važan motiv za katalonske separatiste. (Dayton, 2015:4). Nadalje, kao efekt globalizacije, na baskijski, španski, i mnogobrojne druge identitete djelovala je „McDonaldizacija“, identificirana kao vesternizacija i amerikanizacija¹². Kako piše Conversi, to je dovelo do buđenja nacionalističke rok muzike, a koja je ubrzo postala popularna među mladima. Ona je ostala u anglosaksonskom obliku, ali se lako prilagodila konfliktnoj logici područja izvodeći se na domaćem jeziku. U različitim oblastima došlo je do oživljavanja odabranih aspekata regionalne kulture, kako na elitnom tako i na popularnom nivou. Iako je

¹² Da je globalizacija od strane mnogih doživljena kao vesternizacija i amerikanizacija, potvrđuje i poimanje prema kojem je...“globalizacija protumačena kao sinonim za kulturnu homogenizaciju, odnosno vesternizaciju i/ili amerikanizaciju u negativnom značenju. Odnosno, kao proces koji ima istorijsko poreklo na Zapadu i koji inicira globalnu homogenost putem reprodukcije zapadnjačkih/američkih kulturnih obrazaca po svetu”(Škorić, Kišjuhas, 2015:247). Shodno tome, kroz retradicionalizaciju su se neki narodi branili od globalne politike i njene vesternizacije. Islamska revolucija u Iranu je tipičan retradicionalizacijski politički projekt. Naime, Ajatolah Homeini je stvorio Islamske institucije i oživio teokratizam. U tom kontekstu Hejvud piše kako je...“Sjedinjene Države nazvao „Veliki satana“...Od revolucije 1979. godine, antiamerikanizam je istaknuta crta iranske politike..”(Hejvud,2005:189). Odbранa od ovako doživljene globalizacije prouzrokovala je niz retradicionalacijskih mjera, odnosno...“žene su morale da pokrivaju kosu, zabranjen je alkohol i većina zapadnih filmova i sva nereligijska muzika, zabranjeno je i zajedničko kupanje i sunčanje muškaraca i žena, a obrazovni sistem je islamizovan na svim nivoima” (Škorić i Kišjuhas, 2015: 183). Prethodno upućuje kako retradicionalizacija vodi ka narušavanju ljudskih prava i sloboda.

ovo oživljavanje zahvatilo samo manjinu, postojao je širi konsenzus da se baskijska kultura revitalizira. Postavlja se pitanje, šta se zaista promijenilo sa globalizacijom? Conversi argumentira kako je paradoksalno, ali isti antagonizam prema američkom konzumerističkom modelu bio je rasprostranjen i među Špancima i Baskima, a dijelili su ga i nacionalisti i ne-nacionalisti (Conversi, 2009:351). Prethodne tvrdnje mogu se obrazložiti u Šolteovom tumačenju kako...“rast globalnosti vraća staru snagu odbrambenoj dinamici nekih držav-a-nacija..ona također ponekad podgrejava samozaštitni otpor u mikronacijama“ (Šolte, 2009: 234-235). Nadalje, ni baskijski ni španski nacionalizmi nisu uspjeli da zaustave amerikanizaciju, dok se čini da su oba pronašla načine da joj se prilagode. Prema autoru McNeill-u, unutar baskijske kulturne scene pojavio se pojam "McGuggenizacija", a koji se koristio za istraživanje popularnog otpora prema američkim oblicima maloprodajnih i kulturnih franšiza (Conversi, 2009:351). Ovaka iskustva pokazala su prakse relokalizacije, načine na koje lokalno, regionalno i nacionalno reaguju na utjecaje globalizacije. Otuda Fejzić konstatira kako se...“lokalne kulture više ne mogu određivati i obnavljati izdvojeno od ostatka svijeta“ (Fejzić, 2016:29). Shodno tome, relokalizacija podrazumijeva inkorporiranost u moderne i popularne trendove globalizacije kao što su holivudski filmovi. Jedan od načina na koji etnosimbolički važni motivi dospijevaju do masa jeste pojam „holivudizacije“. Naime, Conversi navodi kako ovaj pojam ima šire implikacije za etničke odnose i nacionalističke sukobe. To bi značilo da su u praksi djela inspirirana Holivudom postala svakodnevna hrana za milione ljudi širom svijeta u slobodno vrijeme. U području etničke pripadnosti, „holivudizacija“ je uzdignuta na jedinu poznatu stvarnost i jedinstven izvor informacija o vanjskom svijetu za sve veći broj ljudi, ne samo u SAD-u. Prema tome, vjerovatnije je da će svijet svoje stereotipe o Britancima naći u američkim filmovima kao što su "Patriot" ili "Spašavanje vojnika Ryana". Slično tome, veći dio svijeta će vjerovatno vidjeti Škotsku kroz sočiva "Hrabro srce" američke proizvodnje jer šira javnost jedva može priuštiti bilo kakav pristup škotskim kulturnim produkcijama (Conversi,2009:359-360). Na osnovu prethodnog jasno je kako se etnosimboli mogu distribuirati širom svijeta odašiljući svoju poruku o kulturnoj i političkoj posebnosti. Među najboljim primjerima to se očituje u filmu „Hrabro srce“ i glavnom junaku Williamu Wallacu koji je donio slobodu škotskom narodu, a koji je ujedno nezaobilazan dio škotskog etnosimbolizma. Potvrđuje to u svom pisanju i Duncon koji konstatira da...“ simboli, kao što su kilt, tartan, gajde i klanovi, kombinovani su sa simbolima kao što su križ sv. Andrije, čičak, William Wallace i Robert Bruce, i čine etnosimboličku osnovu škotskog nacionalizma“ (Duncan, 2012:29). Pokazatelj je navedeno kako etnosimbolički bitni događaji i povjesne ličnosti mogu ubrzano doprijeti do širokih masa zahvaljujući razvoju filmske produkcije koju podupire globalizacija.

Etnosimbolizam je itekako bitan kod mikro-nacija kao što su Baskija i Katalonija. U vremenu ubrzane globalizacije njihovi otpori i težnje za samostalnošću jačaju, stoga ne čudi isticanje etnosimboličke posebnosti koja se manifestuje putem memorijalnih centara i vlastitih praznika. U tom kontekstu autori Colomines i Madaula pišu kako simbolično tržište pomaže izgraditi nacionalističke slike, stoga su za nacionalne manjine memorijalni centri etnosimbolički stavovi protiv države. Od sredine devetnaestog stoljeća, u jeku je simbolička borba između španske centralne vlade i perifernih nacionalizama. Proces izgradnje nacije u Španiji sudario se sa regionalnim uspomenama i nacionalnim senzibilitetom, posebno u Kataloniji i Baskiji. Svi narodi imaju svoj Nacionalni dan, čak i Europska unija ima svoj dan. Otuda i Katalonija slavi svoj dan¹³ i etnosimbolički se suprostavlja centralnoj vlasti (Colomines i Madaula, 2014:1-4). Upravo prisustvo ovih identiteta u Europskoj uniji povećava mogućnost i snagu njihovog suprostavljanja španskom identitetu i državi. Shodno tome Šolte piše da se...“prenos ovlašćenja od države na poddržavne institucije često događao na izričit zahtjev i pod finansijskim pokroviteljstvom supradžavnih agencija poput EU ili multilateralno razvijenih banaka“ (Šolte, 2009:203). Zbog toga ne čudi da sve moćnije podržavne institucije teže većoj autonomiji i samostalnosti. Naime, secesija otvara prostor postavljanja pravnih pitanja za Evropsku uniju. Shodno tome, autori Chamnon i Van Der Loo pišu kako bi se separatističke težnje iskazale u zadržavaju članstva u EU nakon pregovora o otcjepljenju. Nadalje, ističu kako separatisti smatraju da je secesija zasnovana na ustavnim i demokratskim procesima, odnosno zaštićena je članom 2 Ugovora o Evropskoj uniji, a koji naglašava osnovne vrijednosti EU, demokratije i vladavine prava. Pored toga, mnogi separatistički regioni su politički i ekonomski važni, tako da bi njihovo isključivanje bilo problematično za evropske integracije. Mnogo regija je već su u skladu sa zakonima EU, dio su ekonomije eurozone i koriste euro kao valutu. Neki autori poput Pantovića idu do te mjere da pišu kako bi NATO mogao nastaviti da pruža vojnu zaštitu secesionističkim regijama ako im se odobri članstvo u savezu. (Dayton, 2015:7). Navedeno potvrđuje kako globalizacija podupire i ohrabruje težnje regionalnih i mikro-nacionalnih identiteta da afirmišu svoj kulturni i politički identitet, odnosno na djelu je relokalizacija. Shodno tome Fejzić tvrdi da se: „Politička dimenzija globalizacije prepoznaje u rastućem značaju međunarodnih organizacija u politici. U takve organizacije, na primjer,

¹³ Kako pišu Madaula i Colomines zasluge za to idu...“ La Renaixença, kulturnom pokretu koji pokušava da povrati katalonski jezik i kulturu, kao i mnogi drugi romantični i nacionalistički pokreti u Evropi u 19. stoljeću, promovisao je alternativni Dan državnosti da bi osvojio katalonsku naciju. Izabran je datum L'Onze de Setembre (jedanaesti septembar), najpoznatiji kao Diada i Fossar de les Moreres (Groblje Mulberry Tree), mjesto gdje se slavi. Datum i mjesto podsjećaju na gdje su Katalonci bili pokopani u masovnoj grobnici 1714. godine, odupirući se osvajačkim trupama Felipea“ (Colomines, Madaul, 2014: 4). Prethodno potvrđuje da su ovakvi pokreti zaslužni što se etnosimbolizam mikro-nacionalističkih identiteta poput katalonskog danas aktivno koristi i suprostavlja zvaničnoj simbolici države nacije.

ubrajamo Ujedinjenje nacije (UN), Sjevernoatlanski savez (NATO), Europsku uniju (EU)...“ (Fejzić, 2014:27). Na osnovu prethodnih konstatacija nesumnjivo je kako će mnogobrojni identiteti pokušati realizirati svoje ciljeve za kulturnom i političkom autonomijom, a koja često podrazumijeva iridentističke i separatističke načine djelovanja. Kako piše Horlo, to najbolje ilustrira primjer Ukrajine koja je polietnička država i ima predstavnike više od 130 nacionalnosti. U takvim okolnostima, imamo pregršt etnosimboličkih sjećanja koja se međusobno razlikuju. To je upravo slučaj s regijama koje se graniče s Ruskom Federacijom - Krimom i Donbasom. Ruski političari dugo su pokazivali interes za ove regije, pokušavajući da ih uklope u kontekst „ruskog svijeta“. Uz pomoć informativnog uticaja na etničku rusku i prorusku populaciju u Krimu i Donbasu, ideja o “istorijskoj nepravdi” uključivanja ovih regiona u Ukrajinu i želje da se “ujedine sa historijskom domovinom”, bila je prilično aktivna. Pojačan informativni utjecaj olakšao je pristup internetu i medijima, a čiji je ravoj i napredak nerazdvojiv od procesa globalizacije. Ostvarivanje ruskog iridentizma dovelo je do aneksije ukrajinskog Krima krajem 2013. - početkom 2014. godine. Nadalje, Horlo ističe kako je veliki dio stanovništva ovih regiona dugo prihvatao takozvani “sovjetski identitet”. Nakon raspada SSSR-a, dio stanovništva se nije mogao naviknuti na nove uslove i bio je nostalgičan za izgubljenom državom (Horlo, 2018:49-50). Nostalgija za SSSR-om je zapravo podrazumijevala nostalgiju za etnosimboličkim naslijeđem i identitetom koji se ne uklapa u simboličku sliku suverene i moderne Ukrajine.

Nadalje, važnosti globalizacije i njenom utjecaju na identitete piše i Nairdoni, a u kontekstu regionalnih političkih stranaka i formiranja regionalnog identiteta. Naime, u zemlji kao što je Italija postoji nekoliko regionalističkih stranaka, ali u ovom slučaju posebno je zanimljiva pojava političke stranke Sjeverna liga (Lega Nord, također poznate kao LN), na sjeveru Italije. Ova stranka je dala novi poticaj debatama o značaju regionalizma u Italiji i širom Evropi; ipak, razlikuje se od ostalih regionalnih evropskih stranaka. To je zato što ne protestuje protiv strane vladavine, već protiv zajedničkih ekonomskih interesa regiona, političke klase, imigranata i nerazvijenog juga. Regija „Padanija“ nikada nije „postojala“ kao administrativni i politički region, pa je stoga Sjeverna liga pokušala da izgradi svoje geografske granice i svoju historiju kako bi opravdala teritorijalne i političke zahtjeve. Shodno tome, Nairdoni argumentira kako je globalizacija u tom smislu pomogla regionalizmu, jer zahvaljujući upotrebi moderne tehnologije, kao i njene kulturne simbolike i političkog publiciteta, moguće je „vještački“ izmisli postojanje novog političkog identiteta. Stvaranje novog „Padanskog“ političkog identiteta naglašava ideju da u Italiji i lokalni i nacionalni identiteti mogu lako koegzistirati jedni s drugima, umjesto da čine da stari nestaju (Nardon, 2015:8). Navedeno upućuje kako je

kako nagomilavanje nacionalnih identiteta regulirano djelovanjima i zahtjevima političkih stranaka. Otuda Books piše kako je to je posebno relevantno u slučaju SNP-a (Škotska nacionalna partija). Naime, stranka se snažno oslanja na postojanje i korisnost EU u svom manifestu kako bi podržala svoju tvrdnju da bi nezavisnost Škotske donijela Škotima beneficije. Njegov argument je da bi nezavisna škotska vlada bila mnogo učinkovitija u direktnom zблиžavanju beneficija članstvom u EU. Shodno tome, Books tvrdi da britanska vlada nije bila u stanju ili nije bila voljna da se založi za nivo beneficija koje Škoti zaslužuju. Kao nezavisna nacija unutar EU, Škotska bi bila bolja, jer bi imala direktno i za sebe zainteresovano zastupljanje. Ovaj argument je više puta bio glavni dio manifesta SNP-a za na izborima za Evropski parlament. Iz ove perspektive, globalizacija koja je svojstvena EU pomaže useparatističkim pokretima kao što je SNP, tako što prikazuje male nacije održivijim (Kennedy i J.Danks, 2001:210). Cijelo prethodno poglavlje ukazuje kako su nagomilavanje nacionalnih identiteta, retradicionalizacija politike i separatističke težnje nesumnjivo povezani sa procesima globalizacije. Etnosimbolizam u ovom slučaju biva neprevaziđen mobilizacijski faktor u rukama političkih stranaka. Otuda će u idućem poglavljju naročito biti razmatrane i tematizirane relacije konzervativnih političkih stranaka i etnosimboličkog diskursa kojim se koriste u savremenom dobu.

4. ETNOSIMBOLIZAM, TRADICIONALIZAM I PARTIJSKA POLITIKA

Nakon što je došlo do urušavanja komunističkih sistema u Europi i raspada SSSR-a postalo je jasno kako se otvara prostor za obnovu tradicionalnih vrijednosti i novih verzija tumačenja nacionalne povijesti. Predvodnice tog procesa jesu političke stranke desnog spektra koje ukorijenjenje u tradicionalizam kreiraju partiske politike zasnovane na vlastitim politikama sjećanja. Otuda Tihomir Cipek ističe kako se politike sjećanja prije svega upotrebljavaju da bi objasnile kako se i na koji način koriste interpretacije povijesti od strane političkih subjekata, a koje su u većini slučajeva daleko od realnosti i povjesno utvrđenih činjenica (Podunavac, 2008: 17). Upravo taj odmak od istinitosti dovest će do legitimiranja onog dijela povijesti koji je identificiran kao fašistički. U tom kontekstu Freeden piše kako su...“u konzervativnim strankama često postojali elementi koji su željeli da začine tradicionalni konzervativizam selektivnim posluživanjem elemenata fašizma“ (Passmore,2004:77). Navedeno posluživanje elementima fašizma najbolje će se očitovati kada su u pitanju odnosi političkih stranaka prema zastavama, spomenicima, sloganima, pozdravima, jeziku i drugim sastavnim elementima etnosimboličkog diskursa.

Odnosom stranačkih politika sjećanja sa fašističkim elementima demistificirat će mnogo dalekosežnije kosekvence po demokratski proces i konstituisanje političke zajednice u kojoj je etnički nacionalizam na vrhuncu. Etnosimbolizam biva ideološki prisvojen i manipuliran od strane konzervativne desnice s ciljem obnove tradicionalnih vrijednosti i simboličkog naslijeđa koje se smatra politički prihvatljivim. Politički prihvatljivim stranke desnice smatraju povjesno naslijeđe i vrijednosti uspostavljenje prije komunističke vladavine. Stoga se vrši svjetonazorsko i političko čišćenje od pojedinačnih i kolektivnih sjećanja koja su direktno povezana sa periodom komunizma. Dolazi do preimenovanja ulica, trgova, rušenja spomenika, pa čak i onih koji predstavljaju simbole učešća u antifašističkoj koaliciji i borbi protiv fašističkog zla. Rehabilitiraju se i slave mjesta stratišta onih koji su bili na strani poraženih u II svjetskom ratu. Ovakvo prakticiranje politike sjećanje zastupaju političke stranke desnice koje pobjedama na simboličkom planu paralelno vode borbu za ostvarenje i drugih vrijednosti srodnih konzervativnom svjetonazoru. Otuda Mudde ističe kako...“su nacionalizam, ksenofobija, rasizam, jaka država, antidemokratičnost, tradicija i revizionizam temeljna ideološka obilježja desnih stranaka“ (Veselinović, 2016: 62). U ovom procesu obnavljanja tradicionalnih vrijednosti, a ujedno i pokušajima legitimiranja i ostvarenja politika sjećanja konzervativnih stranaka participiraju i drugi akteri društva sa vlastitim doprinosima. Ovdje se prije svega misli na krug intelektualaca i medija koji se svojim djelovanjima svrstavaju na stranu tradicionalizma i revizionističkog djelovanja u okviru desnice. Shodno tome, Freedon ističe kako takva skupina desnice...“obuhvaća velik broj ljudi iz akademske struke ali i slobodnih autodidakta, novinara, pisaca i intelektualaca, od kojih su neki povezani s određenim časopisima, studijskim skupinama, ili strankama, a drugi su slobodni strijelci“ (Freedon, 2006: 179). Dakle, prisustvo mnogobrojnih aktera u kreiranju i prihvatanju određene politike sjećanja zasnovanoj na simboličkoj borbi rezultirat će mnogobrojnim konsekvcama po demokratiju. U sljedeća dva potpoglavlja rada tematizirat će se tako posebno na primjeru konzervativnog stranačkog djelovanja u Republici Hrvatskoj nastali politički revizionizam i ugroze po liberalnu demokratiju.

4.1 Revizionizam i politika konzervativnih stranaka

Politiku konzervativnih stranaka u 21. stoljeću nesumnjivo niveleraju probuđeni etnonacionalizmi koji svoju sadašnjost i budućnost pronalaze u prošlosti. Povratak u prošlost implicira prije svega bitku za simbole, vrijednosti i ideale koji su za vrijeme komunističkih i socijalističkih sistema bili u stanju mirovanja. U aktivno stanje budnosti i političkog značaja konzervativne prakse političkih stranaka ideoški i subjektivno pristupaju izboru motiva, mitova, simbola i drugih komponenti srodnih etnosimboličkom diskursu. Takav pristup povijesnom naslijedu producira egzistenciju revizionizma, ali onog koji za cilj ima omalovažiti, degradirati, odbaciti antifašističke vrijednosti i simboliku prihvaćenu nakon II svjetskog rata, a koja se sada u periodu novoformiranih država i političkih uređenja nakon 1989. godine ne smatra državotvornom i poželjnom. Govoreći o kontinuitetu kao bitnoj odrednici u formiranju nacionalnih identiteta sa aspekta etnosimbolizma, može se uvidjeti kako konzervativne i desne stranke upravo koriste spomenuti pristup, a koji se realizuje u snažnom političkom simbolizmu iscrpljenom u različitim povijesnim etapama. Problematika se svakako manifestira u koketiranju etnosimbola sa fašističkim strukturama za vrijeme II svjetskog rata, a prije svega zahvaljujući kvislinškim režimima poput NDH u Hrvatskoj. Upravo apologeti takvih kvislinških tvorevina u modernoj politici vode revizionističke bitke na polju etnosimboličkog narativa koji selektivno korišten ugrožava demokratske vrijednosti i opravdava posljedice fašističkih zlodjela. Konzervativne stranke u svom javnom djelovanju obiluju aktivnostima koje promoviraju etnosimbole revizionističkog karaktera, cilj je njihova afirmacija i opštedruštvena prihvaćenost bez obzira što je većina tih simbola iz desničarskog propagandog aparata inficirana elementima fašističkog simbolizma. Najizraženije prakse i primjere ovakvih političkih djelovanja pronalazimo kod sljedećih stranaka u Republici Hrvatskoj: desno krilo HDZ-a, Neovisni za Hrvatsku, Hrast, Hrvatska konzervativna stranka, HSP. S namjerom je spomenuto desno krilo HDZ-a koji će kao stranka preciznije biti elaboriran u kontekstu nacionalne politike Republike Hrvatske, s obzirom da se javno deklariraju kao utemeljitelska i državotvorna stranka. Revizionistički ciljevi i politika konzervativnih stranaka zasnovana na vlastitim politikama povijesti i simbola izrazito je prisutna kod mađarskih konzervativnih stranaka Jobbika i Fidesza.

Na tom tragu Näre piše kako je Jobbik uspješno mobilizirao i monopolizirao različite stare simbole (zastave i grbove) kako bi opravdao svoju verziju nacionalizma. U tome im pomažu etnosimboli poput Árpádove zastave i turulske ptice, a koji su se pokazali izvrsnim političkim alatima za mobilizaciju bogate i slavne prošlosti. Na Jobbikovim političkim aktivnostima i skupovima vidljivo je više verzija mađarskih zastava. Kako piše Näre, tu je i

spomenuta crvena i bijela Árpádova zastava koja se sastoji se od osam pruga koje su izvorno korištene u zastavi Arpadove dinastije koja je vladala Mađarskom od 9. do 13. stoljeća. Danas su Arpadove pruge široko korištene od strane radikalne desnice i mogu se vidjeti svuda na Jobbikovim okupljanjima na zastavama, grbovima, mapama, šalovima, odjeći i svim vrstama modnih dodataka. Također, tu si prisutne i trenutna zastava Mađarske sa tri pruge (crvena, bijela, zelena); Jobbikove zastave sa tekstom i križem kao simbolima i zlatna zastava zemlje Székely. Zastava zemlje Székely je nova izmišljena zastava koja predstavlja regiju u Rumuniji sa mnogim etničkim Mađarima. Zastava ima svijetlo plavu pozadinu, jednu zlatnu liniju u sredini i zlatnu zvijezdu i srebreni mjesec. Nadalje, kako piše Näre sve tri zastave povezane su sa različitim nacionalističkim projektima. Zvanična zastava Mađarske predstavlja sadašnju mađarsku državu, dok su Arpadove pruge često povezane s historijskom mađarskom državom i revizionističkim razmišljanjem. Sa druge strane, zastava Székely se može vidjeti i izvan okvira revizionizma, kao stećevina priznavanja kulture i autonomije manjine. Kada je riječ o porijeklu ovih zastava, one potječu iz različitih razdoblja i tradicija zastave: Árpádova zastava je dio pred-moderne monarhijske slike, mađarska trobojnica potječe iz modernog doba i republikanskog pokreta, a novoizgrađena Székely zastava se može postaviti u novijoj zastavnoj tradiciji koja, ipak, crpi svoju inspiraciju iz drevne prošlosti (Näre, 2017: 6,9). Sličnost sa navedenim revizionističkim praksama u Mađarskoj mogu se jasno identificirati i na primjeru Republike Hrvatske. Otuda ne čudi što predstavnici konzervativnih politika imaju slične obrasce ponašanja koji uključu izrazitu simboličku borbu utemeljenu na ideološkim stajalištima. Vidljivo je to u mnogobrojnim aktivnostima stranke Neovisni za Hrvatsku. Podrazumijeva to opsesije i prakse etnosimbolizma iscrpljene u mitovima, selektivnom pristupu etnopovijesti, odnosno kako Anthony Smith piše...“domaći su intelektualci ponovo otkrili i prisvojili jednu selektivnu etnopovijest, izvedenu iz postojećih mitova, simbola i tradicija u zabilježenoj povijesti i živim sjećanjima naroda“ (Smith, 2003: 197). Tako su u centrali stranke NHR-a u Zagrebu ispred ulaza u svoje prostorije istaknuli zastavu sa šahovnicom koja počinje s prvim bijelim poljem, a koja je zvanično korištena za vrijeme kvislinške NDH-a - saopštila je *N1* televizija u članku pod nazivom “*NHR zbog zastave s prvim bijelim poljem posjetila policija*“. U spomenutom članku poseban naglasak revizionističkih aspiracija ogleda se u izjavi Zlatka Hasanbegovića kojom ističe kako se radi o kriminalizaciji hrvatske narodne zastave. Međutim, nikada osim za vladavine NDH-a, hrvatski grb nije zvanično počinjao sa prvim bijelim poljem, odnosno: „Jedino se u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.) rabio grb s prvim bijelim poljem. Zanimljivo je da baš u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske donesen i prvi zakon o upotrebi hrvatskog grba. Naime,“Zakon o državnom grbu, državnoj zastavi, Poglavnikovoj zastavi, državnom pečatu, pečatima državnih i samoupravnih ureda” izglasан je 28. travnja

1941“ (Kekez, 2012: 42). Nije samo prethodna argumentacija ono što oblikuje djelovanje konzervativnih stranaka naspram revizionizma, odnosno egzistira...“prepostavka da su ustaše koristili šahovnicu s prvim bijelim poljem kako bi se distancirali od šahovnice s drugačijim redoslijedom boja koja se nalazila u grbu Jugoslavije. Posebnu pozornost valja posvetiti slučajevima kada se šahovnica na štitu kombinirala s grbovima Slavonije, Dalmacije i Bosne (iz oblaka izlazi ruka u oklopu okrenuta udesno i drži sablju) koje je na naslovnicama svojih glasila ili na zastavama prakticirala organizacija Hrvatski domobran. Naravno, time su iskazivane pretenzije hrvatskih ultranacionalista na Bosnu i Hercegovinu“ (Peić, Čaldarović i Stančić, 2011: 349). Upućuje prethodno kako je cilj odmak od svega onoga što asocira na jugoslovenske simboličke elemente u hrvatskoj povijesti. Argument za prethodnu tvrdnju može se identificirati u sadržini etnosimboličke potrage za autentičnošću, odnosno kako Smith piše...“ Taj je povratak „etničkoj prošlosti“ (ili prošlostima) iz novijeg doba posljedica nacionalističke potrage za „autentičnošću“. Samo ono za što se može pokazati da je „izvorno“ i „naše“ može biti osnovom nacionalnog identiteta...“ (Smith, 2003:197). Otuda i ne čudi što stranke poput NHR odbacuju bitnost i ulogu antifašističke borbe koju ne smatraju dovoljno hrvatskom da bi je prihvatali. Oni u partizanima i NOB-u ne vide borce za Hrvatsku, iako je Hrvatska bila dijelom Titove Jugoslavije, a temelji ZAVNOH-a su ugrađeni u Ustav Republike Hrvatske. Potvrđuje to i članak *Dnevnika.hr* pod naslovom “*Za Brunu Esih oslobođenje Zagreba je pad Grada, povjesničar uzvraća: "To mogu misliti samo ustaše"*”. Naime, povodom 74. Obljetnice oslobođenja Grada Zagreba od Fašista otvoreno je iskazala svoje ustašonostalgično gledište. U članku se ističe kako je na svom facebooku profilu napisala sljedeće: "Danas, 8. svibnja, obljetnica je ulaska Jugoslavenske armije u opustjeli Zagreb. Događaj je to koji simbolizira pokolje i pljačku, a jugoslavensku okupaciju Hrvatske obilježilo je skidanje hrvatske i podizanje jugoslavenske zastave; zabrana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i obnova Jugoslavenske akademije; dokidanje studija hrvatskog jezika umjesto kojega se na Sveučilištu studira „narodni jezik“; Društvo književnika Hrvatske stupa na mjesto dotadašnjega Društva hrvatskih književnika, a umjesto „Lijepe naše“, na radiju se izvodi „Uz Tita i Staljina, dva junačka sina...“ Ta okupacija dokinuta je krvlju tek u Domovinskom ratu, kad su Hrvati pokazali da se Hrvatsku može oslobođiti samo pod hrvatskom zastavom, ni pod kojom drugom!“. Nadalje, u članku se ističe i reakcija uglednog profesora povijesti. "To tako mogu gledati samo ustaše", istaknuo je za *dnevnik.hr* povjesničar Tvrto Jakovina. Očito je iz navedenog kako se konzervativne stranke služe elementima bitnim u etnosimboličkom diskursu kako bi proveli svoje revizionističke namjere, međutim, problem je selektivni pristup koji i dovodi do odbacivanja antifašizma. Pri tome su u svom političkom djelovanju konzervativne stranke duboko ukorijenile selektivno doživljeni tradicionalizam. Shodno tome Nisbet piše da:

„Filozofija tradicionalizma je, kao i sve takve filozofije, selektivna“ (Nisbet, 1999: 34). Postavlja se pitanje, ko su za njih antifašisti i što revizionističkom politikom žele postići? Njihova simbolička afirmacija NDH sugerira na legitimaciju ustaške vojske kao preteče današnjim braniteljima, a upotreba spomenute zastave potvrđuje navedene aspiracije.

Mnogobrojna je argumentacija koja ide u prilog prethodnim tvrdnjama. Vrlo često i gotovo u pravilu neizostavne su teme Bleiburga, ustaškog pozdrava „Za dom spremni“ koji su koristile snage HOS-a, uništavanje partizanski spomenika¹⁴ i ruiniranje povijesnog značaja i doprinosa NOB-a, a bez kojeg ne bi bilo ni savremene Republike Hrvatske u današnjim granicama. Stranka Neovisni za Hrvatsku prednjači u instrumentalizaciji ovih tema, taj sadržaj određuje stranački program i biva potpuno revizionistički usmjeren s ciljem rehabilitacije ustaškog režima i njihovih sljedbenika. Ovakvo komuniciranje s prošlošću potvrđuje i tezu koju je iznio Burže: „Mrtvi još govore“ (Nisbet, 1999: 34). Ali ne govore samo mrtvi koji su bili na strani antifašizma, nego i oni koje se sada nastoji oživjeti i njihovu ulogu opravdati putem glasnika politike. Ogleda se to i u primjeru koji se desio u Zadru, a o kojem piše *index.hr* u članku „U Zadru pozvali vijećnike da se dignu u čast žrtvama Bleiburga, SDP-ovci odbili“. Naime, „Mate Lukić, formalni predsjednik zadarskog ogranka Neovisnih za Hrvatsku, pozvao je zastupnike da ustanu i minutom šutnje odaju počast žrtvama Bleiburga. I dok je ostatak zastupnika ustao, SDP-ovci su ostali sjediti“, navodi se u članku. Naime, komemoracija na Bleiburgu postala je svakodnevna tema koju naročito preferiraju stranke desnice i njima skloni mediji. Otuda je sasvim normalno da se na ovu temu poziva i kada se radi o kampanji za europski parlament. Iako je mlada politička nada Karlo Resller novo lice centrističkog Plenkovićevog HDZ-a, iskoristio je priliku spomenuti žrtve Bleiburga za vrijeme gostovanja njemačke kancelarke Angele Merkel na predizbornom skupu u Zagrebu. Odnosno, „Bleiburg je ipak u Hrvatskoj prevelika tema da se na njoj ne bi gubili ili zarađivali bodovi u kampanjama pa su se na njega u svojim govorima referirali i premijer Plenković i nositelj HDZ-ove liste za europske izbore Karlo Ressler. Potonji je kazao kako je riječ o jednoj od najvećih tragedija hrvatskog naroda, a sve uz taktove pjesme Marka Perkovića Thompsona, miljenika radikalne desnice“, saopštio je *DW.com* u članku *Plenković između Merkel i Bleiburga*. Prethodne tvrdnje potvrđuje pisanje Pavlakovića, koji ističe kako je Bleiburg...“najeksplicitnije politički

¹⁴ Mnogobrojni su primjeri devastiranja spomenika NOB-a. Jedan od njih se desio u Splitu na Bačvicama u novembru 2018. godine kada je 65-godišnji muškarac Ijljanem biste srušio spomenik heroju NOB-a Radi Končaru. Međutim, ni vandal nije prošao puno bolje s obzirom da mu je bista Rade Končara slomila nogu prilikom pada – saopštila je *N1 televizija* u članku: *Prije nego je srušio bistu Končara - kraz alkohol iz kafića*. S druge strane na djelu su javna financiranja spomenika pripadnicima ustaške vojske, a koje se doživljava i prihvata kao borce za Nezavisnu državu Hrvatsku. Sugerira to primjer iz Valpova čiji je gradonačelnik budžetskim novcem općine podigao spomen ploču u čast hrvatskim vojnicima koji su dali svoje živote za Nezavisnu Državu Hrvatsku u razdoblju 1941-1948 – prenosi *index.hr* u članku: *Gradonačelnik Valpova novcem građana digao ustašku ploču*.

upotrijebila marginalna desničarska stranka Jedino Hrvatska, koja je na komemoraciji dijelila materijale iz svoje kampanje i na svoju web-stranicu stavila fotografije Ljube Ćesića Rojsa kako sjedi u prvom redu na Blajburškom polju“ (Pavlaković, 2009: 193). Ovo pokazuje kako je tema Bleiburga itekako simbolički značajna za Republiku Hrvatsku, u tom smislu izaziva ideološke podjele u društvu, ali će pokazati i odnos državne vlasti vezano za ovu komemoraciju, a o čemu će detaljnije biti elaborirano u idućem poglavlju rada.

U kojoj mjeri su revizionističke snage uzele maha potvrđuje i primjer postavljanja ploče stradalim pripadnicima HOS-a u blizini Spomen područja-Jasenovac u decembru 2016. godine, a na kojoj je bio uklesan ustaški pozdrav „Za dom spremni“. Ovaj događaj izazvao je buru reakcija u javnosti, a što će kulminirati na koncu premještanjem iste na udaljeniju lokaciju. U ovom slučaju apologeti revizionističke akcije bili su također pripadnici konzervativnih stranaka. Tako je tadašnji ministar kulture Zlatko Hasanbegović, a danas predsjednik stranke NHR i sam potvrdio kako je riječ o ustaškom pozdravu. Otuda više nije na djelu skrivena afirmacija i rehabilitacija fašističkih simbola, sada je ona javna, a sve to omogućile su postrojbe HOS-a kao legitimnog dijela hrvatske vojske. U članku *'Za dom spremni' je povjesni hrvatski slogan kao i 'Bog i Hrvati'*, Hasanbegović potvrđuje kako je riječ o pozdravu nastalom iz baštine ustaškog pokreta. Nadalje, Hasanbegović ističe: "Cijeli je ovaj slučaj nastao zbog pokušaja kriminalizacije simbola zakonite ratne postrojbe HOS-a... Kao povjesničar sam jasno rekao da nije riječ o prastarom pozdravu već o pozdravu koji je proizašao iz baštine ustaškog pokreta. Samim tim je taj pozdrav i hrvatski, jer nije proizašao iz baštine bugarskog i kineskog pokreta. To je jedan od povjesnih hrvatskih slogana poput "Vjera u Boga i seljačka sloga", "Bog i Hrvati", navodi se u članku *NI* televizije. Dakle, simboli, parole i junaštvo kao dio etnosimbolizma služe konzervativnim strankama za provođenje revizionističkog diskursa s ciljem rehabilitacije ustaškog pokreta kao jedinog legitimnog simboličkog kontinuiteta koji se može povezati sa predmodernim povjesnim naslijeđem i onim što je dovelo do formiranja Republike Hrvatske nakon raspada SFRJ. Shodno tome se i nastoje afirmirati ustaški simboli i slogan kojima se koristio HOS. Otuda Veselinović piše kako krucijalnu...“ulogu u osnivanju i organiziranju HOS-a imali su predsjednik HSP-a Paraga D., Paradžik A., Dobroslav Paraga, dopredsjednik HSP-a Ante Paradžik, Ante Perković, Milan Vuković, Alija Šiljak i još nekoliko dužnosnika HSP-a...simbolički tekst prisege jasno naglašava kako je ustaštvo bila jedna od temeljnih misli suvremenog pravaškog djelovanja...tekst prisege nije imao samo sjećanje na tekst prisege pripadnika Hrvatskih oružanih snaga – vojnih postrojbi NDH, nego i na tekst prisege pripadnika ustaškog pokreta, čime su pravaši željeli nastaviti kontinuitet ustaštva... Pojedine paravojne postrojbe HOS-a koje je organizirao HSP nosile su imena po ustaškim

generalima (Rafael Boban, Jure Francetić), dok su ogranci HSP-a u Australiji i Kutini nosili ime po Anti Paveliću čije su slike bile nazočne u stranačkim prostorijama. Nakon stranačkog raskola 1993. središnje tijelo HSP-a preimenovano je u Glavni stan. Takva simbolična ustašonostalgija bila je s jedne strane reakcija na velikosrpsku agresiju vođena pod simbolom crvene zvijezde petokrake, ali je bila i odraz u vjerovanje u ideologiju ustaškog pokreta... potpuno je razumljivo kako je pravašima za mobilizaciju dragovoljaca odgovaralo pozivanje na NDH kao posljednjeg kontinuiteta hrvatske državnosti pa makar ta država bila kvislinška, a režim zločinački čime su zapravo na taj način rehabilitiralo ustaštvo“ (Veselinović, 2014: 159, 161, 171). Prethodno spomenuto upravo je i omogućilo uvjete za današnjom afirmacijom ustaštva i fašizma. S obzirom da postrojbe HOS-a inspiraciju pronalaze u ustaškim uzorima, a legalnim su dijelom hrvatske vojske, otuda bivaju dijelom mita o domovinskom ratu kao jedinom ispravnom putu formiranja hrvatske samostalnosti i nacionalnog identiteta. Takav razvoj događaja pospješio je revizionistička djelovanja konzervativnih stranaka u Republici Hrvatskoj. Da se politika konzervativnih stranaka ogleda u revizionizmu i veličanju ustaštva, pokazuje i primjer članova Hrvatske Konzervativne Stranke. U tom kontekstu Jović piše da: „Neoustaše slave Jasenovac i Staru Gradišku, dva najstrašnija logora smrti u NDH, te o njima pjevaju pjesme, koje se često izvode na svadbama i privatnim zabavama. Kad su u kolovozu 2015. Objavljene snimke na kojima se vidi da zamjenik gradonačelnika Vukovara Marijan Pavliček (Hrvatska konzervativna stranka) i predsjednik Gradskog vijeća tog grada Igor Gavrić (HDZ) na jednoj svadbi pjevaju pjesmu „Evo zore, evo dana“- koja slavi ne samo ustaštvo nego i ustaške logore – jedan od njih je izjavio da ne vidi ništa sporno u tome, jer da je teško pronaći nekoga tko na zabavama i svadbama ne pjeva tu pjesmu“ (Jović, 2017: 307). Spomenuto ponašanje člana Hrvatske Konzervativne nikako ne odudara od onoga što je već opisano u djelovanju NHR-a. Međutim, da takva ponašanja nisu slučajna i svojstvena samo jednoj stranci ili pojedincu, pokazuje i revizionistički istup predsjednice Hrvatske Konzervativne Stranke Ruže Tomašić. Naime, *portalnovosti.com* u svom članku *Ruža ustaška* otkriva njezino djelovanje i relativiziranje zločinačkog karaktera ustaškog pokreta. Razgovor sa Ružom Tomašić desio se nedugo nakon izbora za Europski parlament na kojima je osvojila najviše preferencijskih glasova od svih kandidata iz Republike Hrvatske. Slični istupi njoj nisu strani, ali ovoga puta otišla je korak dalje¹⁵. U članku je izjavila kako „Nikad ne bih dala protiv ustaškog pokreta do 1941. i ne odričem se običnih ustaša koji su se borili za Hrvatsku, ali koji nisu činili zločine. Zašto bih ih se odrekla... Od sredine 1970-ih i preseljenja iz Hrvatske pa sve do sredine 1980-ih, Ruža Tomašić je u ustaškoj odori po hrvatskim zavičajnim domovima javno

¹⁵ Ruža Tomašić je prilikom proslave 23. Godišnjice HDZ-a Slatina izjavila kako je „Hrvatska za hrvate, a tek svi ostali su gosti“ – prenosi *vecernji.hr* u članku *Ruža Tomašić: Hrvatka je za hrvate, ostali su gosti*.

recitirala svoje i tuđe pjesme posvećene Anti Paveliću, ustašama i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj... U pjesmi, među ostalim, opisuje 'hrabrost i gordost Ante Pavelića', obećavajući da će 'srdca opet kucati kao jedno, Domovino za te i za Poglavnika', pa završava strofom: 'Oj, hrvatska braćo, po cijelome svijetu, / ostanimo vječno domovini vjerni / ako treba za nju i život položit / s Ustaškim poklikom: Vječno za Dom spremni!' U drugoj pjesmi, nazvanoj 'Poglavniku', koja je također tiskana 1985. godine s njenim inicijalima, navodi i ove stihove: 'Poglavnice! Plemeniti vođo, / Obećanje čvrsto ti dajemo, / Među nama svađe će prestati. / Za slobodu složno umiremo. // Krenut ćemo složno tvojim putem. / Do života tebi ostat vjerni, / A kad život budemo davali, / Zadnje riječi, bit će, ZA DOM SPREMNI!'- navodi se u članku *portalanovosti*. Dakle, predstavnici konzervativnih politika u Hrvatskoj koriste elemente etnosimboličkog diskursa za provođenje povijesnog revizionizma koji implicira i posljedice po demokratiju, o čemu će više biti riječi u narednom potpoglavlju. U prilog tome idu i pjesme koje se pjevaju, recitiraju, junaci koji se u njima pronalaze, sveta mjesta poput Bleiburga koja se u tom smislu smatraju udarom na hrvatski identitet. Da navedeno pripada etnosimbolizmu potvrđuje i pisanje Anthony Smitha koji piše kako: „I simboli – znakovi, pjesme, svetkovine, prebivališta, običaji, jezična pravila, sveta mjesta i slično – djelovali su kao moćna sredstva razlikovanja i kao podsjetnici na jedinstvenu kulturu i sudbinu etničke zajednice... mitovi o podrijetlu, etničkom odabiru i svetim teritorijama, te sjećanje na junake i zlatna doba bili su ključni za formulaciju višestruke etnopovijesti (Smith, 2003: 194, 195). Iz prethodnog je očito kako konzervativne politike u Hrvatskoj manipuliraju simbolima i poviješću čineći jedan ignorantski odnos prema socijalističkom razdoblju hrvatskog identiteta koji svakako jeste neizostavni dio puta do današnje samostalnosti. Taj ignorantski odnos predvode političari koji veličaju djelo NDH i ustaškog pokreta, u tome pronalaze kontinuitet do sadašnjosti i inspiraciju za političko djelovanje koje rezultira degradiranjem i poništavanjem antifašističkih vrijednosti ostvarenih u vrijeme Socijalističke Republike Hrvatske. Spomenute konzervativne snage nisu nimalo zanemarujuće, potvrđuju to i rezultati izbora za Europski parlament, ali i izvješća mnogobrojnih organizacija za ljudska prava. U takvo političkom ozračju neminovno je da demokratija trpi posljedice.

4.1 Politički revizionizam i demokratija

S obzirom da teme povijesnog revizionizma uveliko preokupiraju rasprave u javnosti i društvu, otuda ne čudi kako navedeno ima višestruke posljedice po demokratiju. Glavni protagonisti i kreatori revizionističkih tema u društvu jesu političke stranke, a naročito one konzervativnog političkog opredjeljenja koje instrumentaliziraju teme rata i time se nedvosmisleno stavljuju u funkciju političkog revizionizma. Politički revizionizam zarobljen u prošlosti učestvuje u različitim oblicima pervertiranja demokratije. Tako kreirano ozračje otvara prema Joviću...“prostor amaterima, političkim propagandistima i mitotvorcima da nameću svoje verzije povijesti“ (Jović, 2017: 320). Zbog toga ne čudi da se za nametanje vlastite verzije povijesti koriste sve raspoložive metode. Posebno zanimljiv primjer u tom slučaju jeste zahtjev za preimenovanjem „Trga maršala Tita¹⁶“ u Zagrebu, a čiji je naziv u konačnici i promijenjen u „Trg Republike Hrvatske“. Međutim, posebnost ove priče ogleda se u političkim ucjenama i političkoj trgovini. Naime, glavni stranački protagonisti NHR-a koji su zahtjevali preimenovanje tadašnjeg „Trga maršala Tita“ vršili su političku ucjenu, a na kraju i realizirali političku trgovinu sa zagrebačkim gradonačelnikom Milanom Bandićem. Stranka Neovisni za Hrvatsku cijeli svoj stranački program i djelovanje posvetila je uklanjanju onoga što nisu smatrali ispravnim za njihovu viziju prošlosti i povijesti. Tako je u članku portala *index.hr* pod nazivom *Bandić pristao na dogovor s ekstremnim desničarima*, jasno vidljivo da je glavni cilj NHR-a bilo uklanjanja titove simbolike iz Zagreba pod svaku cijenu. Potvrđeno je to u izjavi Brune Esih članice NHR-a: „Naime, Bruna Esih novinarima je nakon neuspjelog konstituiranja Gradske skupštine 29. lipnja izjavila kako je preduvjet da imaju 26 potpisa gradskih zastupnika za promjenu imena Trga maršala Tita“ saopšto je *index.hr*. Vidljivo je iz ovoga kako je borba za simbole izuzetno prisutna, ali ovoga puta ne biraju se sredstva kako bi se ostvario uspjeh političkog i povijesnog revizionizma. Jasno je iz nastupa političara NHR-a kako su u Titu vidjeli antihrvatski simbol, on nije mogao biti dijelom njihovog etnosimbolizma, istinski borci za Hrvatsku u njihovim očima su poraženi na Bleiburgu i oni koji su se borili protiv Josipa Broza Tita. Nakon uspješnog preimenovanja Trga, u članku *index.hr* *Trg se više ne zove po maršalu Titu*, navode se izjave pobjednika političkog i povijesnog revizionizma koji nisu krili oduševljenje svojih poduhvatom. „Jedan od predlagatelja promjene imena trga, Zlatko

¹⁶ Može se primjetiti kako je u Hrvatskoj prisutan trend preimenovanja javnih površina koje nose naziv po Josipu Brozu Titu. Naime, još 2015. Godine u Šibeniku je preimenovana „Poljana Maršala Tita“ i od tada se zove samo „Poljana“. Voda ove inicijative bio je današnji saborski zastupnik Hrvoje Zekanović ispred stranke HRAST – saopšto je *sibenik.in* u članku *Šibenska Poljana više ne nosi ime maršala Tita, SDP-ovci napustili sjednicu uz poruku: 'Ovo je suđenje'*. Nakon preimenovanja „Trga maršala Tita“ u Zagrebu uslijedio je niz sličnih inicijativa u drugim hrvatskim gradovima. Tako su Zaprešić i Mursko središće promjenili ime ulice koja nosi naziv po Titu, dok je u Karlovcu preimenovan trg – *navodi laudato.hr* u članku *Ulica maršala Tita preimenovana u Ulicu kardinala Alojzija Stepinca*.

Hasanbegović, gradski zastupnik stranke Bruna Esih - Zlatko Hasanbegović: Neovisni za Hrvatsku, ocijenio je ovo istinski povijesnim trenutkom, a tako će ga, smatra, ocjenjivati i "budući naraštaji oslobođeni titolatrije". Nadalje Hasanbegović je „Ustvrdio je da je ova odluka "malena i zakašnjela zadovoljština svim žrtvama ratnog i poratnog jugoslavenskog komunističkoga titoističkog terora"- objavio je *index.hr*. Upravo zato što je tematika ratova živa, piše Jović...“dolazi i ideja i praksa političke revizije povijesti“ (Jović, 2017: 319). Spomenute prakse političke revizije povijesti ne provode se odvojeno od javnosti i medija. Naprotiv, posebne televizijske emisije, novinari i inelektualci sudjeluju u promoviranju i provođenju istih.

U Republici Hrvatskoj jedna od najpoznatijh televizijskih emisija koja se bavi revizionističkim i ratnim temama jeste Bujica, a koju vodi i uređuje u najmanju ruku kontroverzni novinar Velimir Bujanec¹⁷. Upravo nakon preimenovanja Trga maršala Tita nastupio je politički spektakl i estradizacija politike. U tom kontekstu bitno je spomenuti mišljenja McNaira i Edelmana koji je...“razvio teoriju konstrukcije političkoga spektakla, u kojoj središnje mjesto zauzima teza da politika kreira publiku koja je prati. Ona pak ovisi o novinarskom izvještavanju o političkim zbivanjima, odnosno o interpretacijama medijske publike...McNair drži da se politička zbilja medijski konstruira, pri čemu je osnovna zadaća medija, osim informiranja javnosti, postavljanje medijske agende i odrednica strukture političke zbilje koja bi u svojoj punini većini građana bila apstraktna i neshvatljiva“ (Pustapić i Balabanić, 2008: 437). Način na koji se odigrava medijski i politički spektakl odjenut revizionističkim ruhom, najbolje argumentira detalj za svadbe novinara Velimira Bujanca. O tome piše i *vecernji.hr* u svom članku *Bujanec se oženio, Hasanbegović mu poklonio ploču „Trg maršala Tita“*. Naime, predsjednik Stranke Neovisni za Hrvasku poklonio je Bujancu skinutu ploču s Trga maršala Tita kao svadbeni poklon. Zahvala je to za medijsku potporu i propagandu koju je provodio ovaj novinar tokom višegodišnjih nastojanja da se preimenuje

¹⁷ Novinar Velimir Bujanec slovi za medijsku zvijezdu radikalne desnice. Poznat je po svojoj burnoj prošlosti koja uključuje koketiranje sa ustaštvom, a u svojoj emisiji potencira sadržaje koji tematiziraju rat, povijesni revizionizam i rehabilitaciju ustaškog režima. List *Novosti* u članku *Ugledni građanin Bujanec* navodi kako je široj javnosti poznat i po slikavanju u nacističkoj odori te pravomoćnoj presudi zbog stavljanja u opticaj droge. O važnosti njegove medijske uloge piše i Denis Kuljić u članku *FENOMEN BUJANEC Kako su svi desničari koje je on 'pogurao' ušli u Sabor. Istiće se tako važnost njegova medijske potpore članovima stranke Neovisnih za Hrvatsku: Zlatku Hasanbegoviću, Bruni Esih i Željku Glasnoviću – prenosi *jutarnji.hr*. Međutim, zbog međusobnih nesuglasica desna politička opcija ne nastupa jedinstveno na izborima za Europski parlament 2019. godine. Unatoč medijskim pokušajima da ujedini dvije desne političke stranke u zajedničkom izbornom nastupu, Bujanec u tome ne uspijeva i u svojoj zadnjoj emisiji pred izbore odlučuje javno dati podršku Ruži Tomašić i koaliciji okupljenoj pod nazivom „Suverenisti“. Navodi to i *jutarnji.hr* u članku 'DRAGA BRUNA, U POBJEDI SE NE UZVISI, A U PORAZU NE PONIZI' Bujanec otkrio zašto tijekom europske kampanje nije podržavao Esih i Hasanbegovića. Piše tako u članku kako je u izbornoj noći Bujanec slavio osvojeni mandat Ruže Tomašić u stožeru Hrvatskih suverenista, a podršku Neovisnima nije dao zbog uvjetovanja Brune Esih da u njegovim emisijama ne gostuje Ruža Tomašić i predstavnici suverenista.*

spomenuti trg, navodi *vecernji.hr*. S obzirom da su povijesni revizionizam i relativiziranje ustaštva postali dijelom medijske propagande i političke trgovine u Republici Hrvatskoj, otuda je sasvim očekivano da se komercijalizira upotreba simbola koji se žele javno afirmirati¹⁸. Svjedoči tome i članak *portala index.hr REPORTAŽA S BLEIBURGA Dok su HDZ-ovci držali govore, ustaške kape prodavale su se u tajnosti*. Vojislav Mazzoco u članku ističe kako se roba prodaje skriveni, odnosno „Izvlače je iz vrećica ili unutarnjih džepova jakni. Najčešće su to crne ustaške kape, zbog kakve je austrijska policija privela jednog vremešnog gospodina“. Nadalje, u članku se spominje kako posebno dobro idu majice koje simboliziraju mjesta stradanja na kojima su živote izgubili mnogobrojne ustaše, njihovi sljedbenici, ali i nevine žrtve. Ističe tako jedan prodavač kako prodaje svoje majice po 50 kuna, a koje krase natpisi Huda jama, Jazovka, Kočevski rog, Barbarin rov, Tezno - prenosi *index.hr*. Prethodno upućuje na simbolički sadržaj koji prakticiraju i rehabilitiraju stranke poput navedene NHR-a ili HKS-a. Potvrđuje to i primjer Zlatka Hasanbegovića koji je također bio u središtu skandala zbog nošenja ustaške kape¹⁹. Sve to sugerira da postignuća političkog revizionizma za svrhu imaju odbacivanje vrijednosti antifašističkog pokreta pod vodstvom Josipa Broza Tita. U tom kontekstu i Jović piše da...“industrija političkog revizionizma ima mnogo dimenzija a neke od njih su: prikazivanje ustaštva isključivo kao posljedice navodnog stanja u Kraljevini Jugoslaviji, a Jugoslavije kao isključivo velikosrpske tvorevine u kojoj su Hrvati bili porobljeni i neravnopravni; minimiziranje ustaških zločina i njihovo opravdavanje; negiranje fašističkog karaktera ustaštva i Nezavisne države Hrvatske; dovođenje ekskluzivno ustaških simbola (npr. Pozdrava „Za dom-spremni!“) u navodnu (nepostojeću) vezu s tradicijom, koju treba „rehabilitirati“...“(Jović, 2017: 320). Nadalje, u tom procesu rehabilitacije sudjeluju muzičari i pjevači skloni desnici i konzervativnim svjetonazorima. Marko Perković Thompson poznat po pjesmama koje su ohrabrivale hrvatske vojnike za vrijeme domovinskog rata, jednu od pjesama počinje sa ustaškim sloganom „Za dom-spremni!“²⁰. Revizionizam je postao sveprisutan i

¹⁸ U kojoj mjeri je prisutna afirmacija ustaštva pokazuje i primjer komercijalizacije proizvoda sa ustaškim obilježjem. Prisutna je tako prodaja vina „Poglavlnik“ koje na sebi ima etiketu ustaškog vođe Ante Pavelića. Pored toga prodaju se različite varijacije crnih majica sa istaknutim ustaškim slovom „U“ na koncertima Thompsona, Bleiburgu i štandovima pojedinih gradova u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji - navodi *express.hr* u članku *Ustaška ekonomija: 5.000 kuna za originalne čizme*.

¹⁹ U doba dok je bio ministar kulture Zlatko Hasanbegović se našao u žiži javnosti radi fotografije na splitskoj rivi iz 1996. godine i tekstova koje je objavljivao u časopisu Nezavisna Hrvatska, a u kojima o ustašama piše kao herojima i mučenicima. Na slici na kojoj Hasanbegović pozira ne može se sa sigurnošću ustvrditi da ima oznaku slova „U“, ali novinar koji je otkrio aferu iz lista *Novosti* istaknuo je: "Ne tvrdim da je na kapi slovo 'U', već da je ustaška kapa. Mislim da je 'U', ali to se ne vidi na fotografiji. Mi nigdje ne tvrdimo da je na kapi slovo 'U', ali u to opravdano sumnjamo i kapa je ustaška“ – prenosi *balkans.aljazeera.net* u članku *Hasanbegović negira autentičnost fotografije sa ustaškom kapom*.

²⁰ Kontroverznom pjevaču do sada su zabranjivani nastupi u Austriji, Švicarskoj, Njemačkoj, ali i u Sloveniji. Na njegovim nastupima publika ushićeno uzvikuje početak pjesme „Bojna Čavoglave“, a koja započinje ustaškim pozdravom „Za dom – spremni“. Nadalje, posebno je problematičan objavljeni snimak u kojem pjeva pjesmu Jasenovac i Gradiška stara, a unutar koje se veličaju zločini počinjeni u koncentracijskim logorima - prenosi

pojavljuje se u različitim situacijama i prilikama. Otuda je nekadašnji hrvatski nogometni reprezentativac Joe Šimunić poveo navijanje na stadionu uz poklič „Za dom-spremni!“²¹. Pokazatelj je to kako je demokratsko ozračje uveliko je inficirano simbolima koji su povezani sa fašizmom, uprkos tome oni su danas nezaobilazni kada je u pitanju dokazivanje hrvatskog nacionalnog identiteta i kontinuiteta u retorici nacionalističkih stranaka. Sličan obrazac ponašanja može se identificirati i u mađarskom političkom životu, unutar kojeg je također nametnuta povijesno revizionistička agenda i širenje iste putem popularnih metoda. Shodno tome, Näre piše da komercijalna proizvodnja simbola za nacionalno svjesne potrošače igra centralnu ulogu u uključivanju pristalica u Jobbikov nacionalistički projekt. Modni dodaci koji su bili u prodaji tokom skupova uključivali su zastave i majice ukrašene raznim kombinacijama nacionalističkih elemenata, kao i proizvode od kože kao što su pojasevi i narukvice. Pored toga, nacionalistička rock muzika i srodni proizvodi kao što su CDovi i DVDovi su bili na prodaju. Izgleda da su Jobbik, zajedno sa prodavcima nacionalističkih proizvoda, kao i nacionalističkim rock i folk-rock bendovima, svi imali koristi od tog saveza. Dovođenjem popularnih nacionalističkih rock bendova na svoja događanja, Jobbik može mobilisati potencijalne pristalice koji inače ne bi bili zainteresirane za slušanje političkih govora, dok su bendovi i prodavači u više navrata davali ili prodavali robu (Näre, 2017: 6,9). Postavlja se pitanje, kakva je to demokratija koja omogućava buđenje i rehabilitaciju onih politika i ideologija koje su u suprotnosti sa liberalnim vrijednostima? Nije teško zaključiti da glavni zagovaratelji rehabilitacije ustaškog režima provode i druge vidove revizionističkog djelovanja u vidu ukidanja ili zabrane davno izborenih ljudskih prava i sloboda. Dakle, iste osobe, iste političke organizacije koje manipuliraju etničkim simbolima, koje su poznate i po tome što relativiziraju karakter ustaškog pokreta, ne staju na tome. Naime, oni zagovaraju peticije, inicijative, referendumne koji bivaju udar na manjine i temeljna ljudska prava. Jedna od takvih inicijativa jeste i „Hod za život“, a koju organizira udruga u „U ime obitelji“. Pripadnici konzervativnog političkog spektra redovito svake godine marširaju ulicama pojedinih gradova u Hrvatskoj ističući kako treba zabraniti pravo na pobačaj. Dolaze otuda na vidjelo autoritarne ambicije konzervativnih politika. Odnosno kako piše Passmore: „Autoritarni konzervativci su branili primat konstelacije konzervativnih „interesa“: svojine, crkve, obitelji, vojske, administracije“

index.hr u članku *Thompson urlao ustaški pozdrav na proslavi Oluje*. U njegovim pjesmama nezaobilazan je i etnosimbolički zanos i spominjanje junaka i ličnosti iz slavne prošlosti. Potvrđuje to njegova pjesma *Anica-kninska kraljica*. Naime, u njoj su opjevani sljedeći stihovi: „Zbog Anice i pokala vina, zapalit ču Krajinu do Knina. Zapalit ču dva, tri srpska štaba, da ja nisam dolazio džaba... Ej, Hrvati sjetimo se Knina, hrvatskoga kralja Zvonimira“, opjevano je u stihovima navedene pjesme.

²¹ Nakon utakmice Hrvatska-Island koja se odigrala u Zagrebu 2013.godine hrvatski nogometni reprezentativac Joe Šimunić našao se u centru skandala. Naime, poveo je navijanje uzvikujući ustaški pozdrav „Za dom“, a na to mu je dio publike uzvraćao sa „Spremni“. FIFA ga je novčano kaznila sa 30.000 švicarskih franaka, a Visoki sud u Zagrebu sa 25.000 kuna – prenosi *N1 televizija* u članku *Za dom spremni ponovo koštao Šimunića*.

(Passmore, 2004: 27). Međutim, nije to samo obična šetnja usmjerenja protiv reproduktivnih sloboda žene. Naime, učesnici ističu nacionalne zastave, puštaju se domoljubne pjesme i pozivaju pjevači skloni ustašonostalgiji da uveličaju događaj. Tako će na kraju šetnje okupljene pozdraviti pjesmom Marko Perković Thompson – navodi se u članku *N1* televizije *Završio Hod za život*. Među političarima koji podržavaju ovaj događaj nalaze se svi oni koji politički rehabilitiraju ustaški pokret i revizionistički degradiraju antifašističko nasljeđe²². S obzirom navedene prakse, potvrđuje se Passmoreova teza kako je...“uvijek bilo vjerovatno da će fašizam privući podršku autoritarnih konzervativaca“ (Passmore, 2004: 30). Pokazuju to da lice demokratije s jačanjem njihovog utjecaja može biti još mračnije i neliberalnije. Otuda Jović piše da: „Totalitarizam nije ni izdaleka iskorijenjen, nego je i dalje, nažalost, atraktivan i živ i to, za neke iznenađujuće čak i u konsolidiranim i dugotrajnim demokracijama...Demokracija ako nije-liberalna-može imati snažne totalitarne elemente. A neliberalna (ili, kako je to i u našem jeziku, pomalo nezgrapno, uobičajeno reći: iliberalna) demokracija je upravo adekvatan okvir u kojem totalitarne ideje postaju popularne i dobivaju institucionalnu zaštitu“ (Jović, 2017: 304). Stoga ne čudi što je došlo do skupljanja potpisa kako bi se održao referendum kojim će se uskratiti prava nacionalnim manjinama u Saboru. Naime, građanska inicijativa „Narod odlučuje“ izvršila bi promjenu izbornog zakona tako da se izuzme pravo zastupnicima nacionalnih manjina o glasanju povjerenja Vladi i proračunu. Posebno oštре reakcije i uslijedile su od srpske nacionalne manjine koja je ovu inicijativu nazvala segregacijskom i antiustavnom – saopštila je *Aljazeera* u članku *Pred Saborom inicijativa za novi referendum*. Upravo navedene političke inicijative ohrabruju napade na osobe ili simbole koji se ne uklapaju u nacionalističku agendu. Potvrđuje to i skidanje 14 dvojezičnih ploča u Vukovaru u septembru 2014. godine. Reakcija je to dijela braniteljske populacije za koju je prisustvo čiriličnog pisma neprihvatljivo – također navodi *Aljazeera* u članku *Poskidane sve čirilične ploče u Vukovaru*. Dakle, očito da će se svi oni koji ne pripadaju ideoškom i revizionističkom ponašanju političke desnice postati meta napada, bila to tabla ili spomenik. Ipak, najveća je opasnost kada tom metom napada postaju obične osobe, čak iako pripadaju istoj etničkoj skupini. Potvrđuje to incident koji se desio u Supetu nakon Torcida kupa. Naime, napadnuta je skupina sezonskih radnika iz čista mira, svi hrvatski državlјani od čega dvoje srpske nacionalnosti bili su žrtve napada. Izvještava o tome *N1* televizija u članku *Pretukli sezonce na Braču prenosili: "Vikali su - tko je od vas Srbin?"* U spomenutom članku navodi se izjava jedne od žrtvi napada: "Vraćali smo se kućama nakon posla, prošli smo kraj prostorija Torcide Brač. Vjerojatno su čuli ova dva

²² Tako su Hodu za život do sada prisustvovali Bruna Esih, Zlatka Hasanbegović, Dražen Keleminec, Ruža Tomašić i mnogi drugi – prenosi *index.hr* u članku *Ovo su "moralne vertikale" koje ženama žele uskratiti temeljno pravo.*

momka, oni su Srbi iz Vukovara. Njih 15, 20 zatrčalo se prema nama. Vikali su: 'Di je Srbin?' Napali su ih i bacili na pod, počeli su ih cipelariti. Djevojka je legla na svog prijatelja, nastavili su tući i njega i nju. Ja sam stajao sa strane. Pitao sam: 'Je li ovo potrebno?' Dobio sam udarac šakom u nos. Da nije naletio taksist, ubilo bi nas. Počeo je trubiti, a oni su se razbježali"- saopštila je *N1* televizija. Navedeno implicira da se demokratija u Republici Hrvatskoj transformira u totalitarno čuvodište kakvim ga smatraju stranke predvodnice revizionističkih procesa. Argument koji ide u prilog ovoj tvrdnji jeste i rastući utjecaj desničarske medijske propagande koja podstiče ksenofobna i rasistička ponašanja, a nekim od njih su privremeno oduzimane koncesije za emitovanje²³. U tom kontekstu važna je i argumentacija Tafre koji piše da... "propaganda po svojoj prirodi teži usađivanju uvjerenja i načina mišljenja, ona je u svojoj biti zapravo totalitarna. Stoga demokratska propaganda nije moguća, te propaganda nužno izopačuje demokraciju, pretvarajući potonju u propagandni mit. Odnosno, mirenje s propagandnim uvjetovanjem proizvodi totalitarnog čovjeka, kojeg od nacista razlikuje samo to što je on »totalitarni čovjek s demokratskim uvjerenjima«" (Tafra, 2016:743). Očito je kako revizionističke politike konzervativnih stranaka impliciraju cijeli niz problematičnih pitanja koja se tiču ugroženosti i ljudskih prava. Nije samo u pitanju povijesni revizionizam i ideološki subjektivno tumačenje pogleda na etnosimbolički komponente koje izgrađuju i učvršćuju nacionalni identitet i kontinuitet. Pored bitke za simbole na djelu je i bitka za egzistenciju i prava onih kojih se ne uklapaju u etnototalitarni nacionalistički diskurs. Postavlja se pitanje, da li bi ovakve okolnosti našle razvitak u društvu u kojem se ne umanjuju antifašističke vrijednosti? U odgovoru bi se moglo naslutiti da demokratija u takvom društvu postaje upravo posljedicom političkog revizionizma, ugroze i straha. Stoga će se idućem poglavljju rada razmotriti odnos državne politike Republike Hrvatske spram simbolički bitnih pitanja koja determiniraju i njen odnos prema antifašizmu.

²³ Tako je koncesija zbog govora mržnje u emisiji Bujica oduzeta na 24h Z1 TV i mnogobrojnim lokalnim tv stanicama koje također prenose ovu emisiju. Sporan je bio prilog pod naslovom Ispovijest T. L. - Zagrepčanke, žrtve migrantske pljačke" u kojem sugovornica kaže: „Ne daj Bože da ih netko ne istuče ili nešto. Mislim... što bi po meni trebalo radit do iznemoglosti, dok valjda ne prekinu...“. Očita je netrpeljivost i govor mržnje prema migrantskoj skupini – navodi se u članku *N1* televizije pod naslovom Nakladnicima televizija oduzeta koncesija zbog govora mržnje. Ne čudi da se takav sadržaj emituje u navedenoj emisiji kada i pojedini političari imaju slične ispade. Otuda Jović piše kako je predsjednik konzervativne stranke HRAST izjavio...“ da su doseljenici iz Afrike i Azije „biološki jači od Europsjana“ te da se treba zapitati želimo li u našem društvu muslimane, koji će promijeniti našu kulturu“ (Jović, 2017:257).

5. PRAKTIČNA ISKUSTVA, POLITIKA ETNOSIMBOLIZMA I TRADICIONALIZMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Ulaskom u demokratsko višestramačko političko ozračje i ostvarenjem sna o višestoljetnoj neovisnosti formirani su uslovi za oblikovanje politika etnosimbolizma i tradicionalizma u Republici Hrvatskoj. Cijeli niz konsekvenci doprinjeo je sistemu vrijednosti koji će poslužiti kao temelj ponovnog etabliranja hrvatskog identiteta, ali ovoga puta utemeljenog na mitu o Domovinskom ratu. Dakle, krucijalni trenutak za buđenje tradicionalizma i etnosimbolizma buknuo je 1989. godine, a svoj vrhunac doživio početkom Domovinskog rata 1991. godine koji je ujedno prestavlja i borbu za afirmaciju novih-starih simbola državotvornosti. U tom konstekstu navodi Pavlaković kako Rihtman-Auguštin piše da...“ nacionalni simboli postaju temelj novog identiteta društva i države. U Hrvatskoj je dotadašnji službeni socijalistički narativ o "bratstvu i jedinstvu" početkom devedesetih zamijenjen domoljubnim narativom o "tisućljetnom snu o samostalnoj hrvatskoj državi" (Mustapić, Balabanić, 2018: 433). Odnosno, prethodno sugerira kako je došlo vrijeme da se hrvatski identitet očisti od svog socijalističkog iskustva i simboličkog naslijeda u sklopu SFRJ pozivanjem na hrvatske velikane²⁴. Navedeni procesi se dešavaju bez obira što su određene komponente etnosimbolizma koje čine dugovjekovnu hrvatsku kulturnu tradiciju bile priznate i u okviru ustava SFRJ²⁵. Etnosimbolički kontinuitet se tražio i u oživljavanju spomenika narodnih junaka koji su označavali razdoblje prije antifašističke borbe i SR Hrvatske²⁶.

²⁴ Tako je na krilima politike dejugoslavizacije prvog predsjednika samostalne Republike Hrvatske Franje Tuđmana izvršeno preimenovanje Trga žrtava fašizma u Zagrebu u Trg hrvatskih velikana. Međutim nakon 9 godine Trgu je vraćen stari naziv koji je bio i za vrijeme SR Hrvatske – navodi se u članku *net.hr pod naslovom Vraćeno ime Trgu žrtava fašizma*. Ovakvi pokušaj revizionizma i selektivnog pristupa etnosimboličkom materijalu hrvatske povijesti ukazuju na novo tradicionalističko afirmiranje hrvatskih junaka koji će mnogi vidjeti u ustašama i borcima domovinskog rata, a ne borcima NOB-a koji se doživljavaju dijelom velikosrpskog projekta i antihrvatskim simbolom.

²⁵ Hrvaska himna „Lijepa naša“ datira još iz 1835. godine. Autor teksta je Antun Mihanović dok je muzičku podlogu komponovano Josif Runjanin oko 1840. Godine. Tekst je mijenjan u više navrata s manjim izmjenama. Tako je za vrijeme NDH Tekst treće strofe "Teci Sava, hitra teci" promjenjen je u "Savo, Dravo, Drino teci" s obzirom da je ustaška vlast Drinu smatrala istočnom granicom Hrvatske. Od 1974. Godine „Lijepa naša“ je bila definisana i Ustavom kao himna SR Hrvatske. Izvođena je zajedno sa jugoslavenskom himnom u zvaničnim prilikama, a nesmetano se mogla čuti i na tadašnjem radiju Zagreb – prenosi *slobodnaevropa.org* u članku *Himne čudnovatih država i nedefinisanih entiteta*. Dakle, ne samo da je hrvatska himna „Lijepa naša“ kao dio i etnosimboličkog narativa bila zvanično ozakonjena himna, nego je i svjedok kontinuiteta hrvatske tradicije i dijelom antifašističke borbe. Pjevali su tako „Lijepu našu“ Srbi i Hrvati pripadnici partizanskog pokreta otpora.. “ Bila je to himna Hrvata i Srba, i svih drugih, koji su pošli u partizane, ona je to bila tijekom cijele narodnooslobodilačke borbe, ona je to ostala i po završetku rata... Hrljo je Prvoga maja hrvatski i srpski narod iz okolnih sela pod svojim nacionalnim zastavama i slio se s građanstvom grada Otočca da zajedno proslave na velikom zboru dan oslobođenja i dan rada. Blizu 2000 duša radosno su i ponosno slušali zvuke 'Lijepe naše' i 'Internationale' ... Poslije govora (...) partizanska je muzika odsvirala himnu 'Hej Slaveni' nakon čega je izveden program.“ – prenosi *index.hr* u članku „Lijepa naša“ je bila svečana himna partizana, a ne NDH. Dokazuje prethodno kako je himna „Lijepa naša“ kao dio hrvatskog etnosimbolizma očuvana i za vrijeme Jugoslavije.

²⁶ Da su osamostaljenje i demokratske promjene u Republici Hrvatskoj producirale uzlet etnosimboličke paradigme povrđuje i spomenik Josipu banu Jelačiću. Naime, komunisti su 1947. godine uklonili spomenik Josipu banu Jelačiću sa istoimenog zagrebačkog trga i preimenovali ga u Trg Republike. Spomenik je zvanično vraćen

Međutim, postojali su u periodu kada je bilo jasno da će doći do raspada SFRJ, predstavnici iz hrvatskog političkog korpusa koji se nisu htjeli odreći simboličkog naslijeda zajednički dijeljenog sa drugim narodima Jugoslavije. Recipirajući novu etnosimboličku paradigmu hrvatskog kontinuiteta i identiteta iz svog sjećanja istovremeno nisu mogli odbaciti ono što su počeli također doživljavati „hrvatskim“, iako je bilo dijelom višenacionalnog državnog i političkog projekta.

Shodno tome, tadašnja zastupnica SDP-a Gordana Grbić zahtjevala je izvođenje himne „Hej slaveni“ zajedno sa „Lijepom našom“²⁷. Dakle, politike etnosimbolizma i tradicionalizma postaju dijelom novog kolektivnog sjećanja koje implicira kreiranje novih državnih praznika, simbola i oživljavanje presocijalističkih tradicija i vrijednosti. Pozdrazujući to veći utjecaj Crkve i religijskog faktora u oblikovanju politika sjećanja s obzirom da će njeni zvanični stavovi podrazumijevati odgovor i saradnju državne vlasti, ali proizvesti ideološke prijepore u društvu i time pokazati koliko sekularna država može biti ugrožena inicijativama iz klerikalnih krugova. Koliko je značajan utjecaj Katoličke Crkve prilikom uspostave novog političkog mita i države potvrđuje i pisanje Vladimira Lončarevića, bivšeg savjetnika u Uredu predsjednika Franje Tuđmana. U osvrtu na govore predsjednika Franje Tuđmana o katoličkoj Crkvi posebno je u ovom kontekstu zanimljiv dio govora povodom Papinog posjeta Splitu i Solinu u kojem Tuđman ističe kako...“ Hrvatski je narod mogao ostvariti svoj tisućljetni san o uskrsnuću samostalne hrvatske države u punom jedinstvu sa svojom Katoličkom crkvom...Katolička vjera u Hrvata povjesno je duboka i postojana“, prenosi portal *bitno.net* u članku :,,Kako je Franjo tuđman govorio o ulozi i mjestu Katoličke Crkve u povijesti i sadašnjosti Hrvatske“. Nadalje,

na trg u svečanoj ceremoniji 16. Oktobra 1990. godine na dan rođenja najpoznatijeg hrvatskog bana. To je istovremeno predstavljaljalo politički, medijski i društveni značaj tog vremena – prenosi *večernji.hr* u članku Željko Šelendić: Čovjek koji je prije 24. godine vratio kip bana na Trg. Nadalje, Prilikom ceremonije vraćanja spomenika banu Jelačiću prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman održao je etnosimbolički nadahnut govor pozivajući se na slavne junake i ličnosti iz hrvatske povijesti u kojem kaže...“ Vraćajući spomenik na njegov trg vratili smo mu i njegovo ime. Istodobno, vratili smo u Zagreb i imena hrvatskih kraljeva, pa opet imamo Trg kralja Krešimira i Ulicu kralja Zvonimira, a i ulice hrvatskih knezova. A Zagreb će, dakako, imati i svoj Trg republike, ali ne na račun hrvatskih povijesnih veličina, već u njihovu slijedu... Ponovnim ustoličenjem bana Jelačića na glavnom trgu glavnoga hrvatskoga grada vratili smo se na najznakovitiji način izvorima i stožernim uporištima naše povijesti... Slavni bane, bili su te fizički oborili, ali ne i pokorili duh hrvatskog naroda. Ustao si, tu si i ostaće s nama dok bude našega bijelog Zagreba i Lijepe naše, kao simbol duhovnog jedinstva domovinske i iseljene Hrvatske“ – prenosi riječi Tuđman *hrvatski-vojnik.hr* u članku pod naslovom *Govor predsjednika Tuđmana, 16. listopada 1990. na Trgu bana J. Jelačića (II. dio)*. Pokazat će prethodni potezi kako slijedi i rehabilitacija simboličkog razdoblja za vrijeme NDH, a što će revizionistički naštetiti antifašističkoj dijelu hrvatske povijesti.

²⁷ Naime, Gordana Grbić je 30. 05. 1990. godine tražila pred zastupnicima Sabora izvođenje himne SFRJ „Hej slaveni“...“ Cijenjeni zastupnici, gospođe i gospodo, drugarice i drugovi, smatram sasvim nepotrebnim da se u poslovniku dodaje odredba koja glasi: Na zajedničkoj sjednici novoizabranih vijeća Sabora izvodi se himna Socijalističke republike Hrvatske, 'Lijepa naša'.. Himna je, naime, već izvedena. Naravno, i u redu je da se u ovakvim svečanim trenucima izvode himne, ali o tome nismo imali prilike raspravljati jer bi dio delegata vjerojatno predložio da se izvede još jedna himna koju mnogi od nas još uvijek smatraju svojom, a to je himna Jugoslavije, 'Hej Slaveni' – prenosi riječi Gordane Grbić *dnevno.hr* u članku VIDEO: Pogledajte kako se SDP-ovka Gordana Grbić čak i 1990. javno borila protiv izvođenja hrvatske himne. Gordana Grbić obavljala je funkciju glasnogovornice SDP-a u razdoblju do 2010. godine.

etnosimbolizam i tradicionalizam demistificirat će revizionistički karakter državne vlasti koja tolerirajuće dopušta udžbenike povijesti gotovo očišćene od simbolički bitnog naslijeda SR Hrvatske. U iduća dva potpoglavlja podrobnije će biti razmatrane konkretnе prakse državne politike, etnosimbolizma i odnosa državne vlasti spram antifašizma.

5.1 Etnosimbolizam, tradicionalizam i državna politika

Hrvatski identitet prošao je kroz mnogobrojna povijesna razdoblja i državne tvorevine da bi u konačnici raspadom SFRJ doživio neovisnost i san o „tisućljetnoj državi“. Prema kojim tradicijskim temeljima će se afimirati identitetski kontinuitet i etabrirati država potvrđuje po svome sadržaju Ustav Republike Hrvatske usvojen 25.12. 1990 godine²⁸. Ostvarenje tog sna teklo je uporedo sa procesom retradicionalizacije popraćene uspostavom novih državnih rituala neophodnih za usvajanje nove politike sjećanja. Otuda Cipek konstatira kako: “Vizualizacija politike pomoću mitova, rituala i simbola građanima omogućuje da se osjećaju pripadnicima jedinstvene političke zajednice i da razviju osjećaj međusobne pripadnosti i solidarnosti“ (Cipek, 2012: 9). Shodno tome, mnogobrojne vrijednosti i ličnosti odbačene, osuđene i neprijateljski označene u vrijeme SR Hrvatske ponovo će biti uzdignute na pijedestal patriotskih vrijednosti zajedno sa hrvatskim kraljevima, banovima i povjesno važnim političarima. Omogućiti će se također onima koji su izopačeni i prognani od strane komunističkog sistema da postanu simboli solidarnosti i mobilizacije etničkog identiteta²⁹. U tom retradicionalizacionskom paketu državne politike u začeću početkom 1990 tih, raskrinkane su i nedvojbeno sprovedene revizionističke ambicije s ciljem rehabilitacije NDH i njenih apologeta. Na tom tragu demokratija ne može evoluirati u ništa drugo nego što je zamaskirana sloboda ugrožena autokratskim tendencijama i populizmom na kojem je građena državna

²⁸ Jasno je tako u Ustavu izražen konstitutivni element etnosimboličkog diskursa. Riječ je o kontinuitetu hrvatskog identiteta koji svoje izvore pronalazi još u kneževinama, kraljevinama i prenosi ga u konstitutivno tkivo savremene postsocijalističke Republike Hrvatske. Odnosno, izvorišne osnove Ustava prije usvajanja očitovali su se u : „- u stvaranju hrvatskih kneževina u VII. stoljeću ; - u srednjovjekovnoj samostalnoj državi Hrvatskoj utemeljenoj u IX. stoljeću; - u Kraljevstvu Hrvata uspostavljenome u X. stoljeću ; - u održanju hrvatskoga državnog subjektiviteta u Hrvatsko-ugarskoj personalnoj uniji; - u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora godine 1527. o izboru kralja iz Habsburške dinastije ; - u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora o pragmatičnoj sankciji iz godine 1712.; - u zaključcima Hrvatskoga sabora godine 1848. o obnovi cjelebitosti Trojedne Kraljevine Hrvatske pod banskim vlašću, na temelju povijesnoga, državnoga i prirodnoga prava hrvatskog naroda...“(Bačić, 2013: 12).

²⁹ U tom kontekstu najveće kontroverze izaziva rehabilitacija kardinala Alojzija Stepinca, a u kojem većina hrvatskih građana konzervativnog i desnog političkog svjetonazora pronalazi simbol stradanja i patnje hrvatskog naroda. Naime: „Stepinac je 1946. osuđen zbog svoje javne podrške ustaškom režimu i fašističke linije katoličkog tiska i organizacija, zbog pokatoličenja pravoslavaca, zbog prihvaćanja uloge vojnog vikara, zbog djelovanja protiv narodne vlasti krajem rata i zbog toga što je otkriveno da je nakon rata primio nekoliko ustaških emigranata... Stepinac je pomogao i u uspostavi odnosa između NDH i Svetе Stolice te organizaciji Pavelićevog posjeta papi Piju XII., realiziranog 18. svibnja 1941. Godine... Stepinac je već 12. travnja, dva dana nakon što je ovaj proglašio uspostavu NDH, posjetio Slavka Kvaternika kako bi mu na tome čestitao, a 16. travnja, dan nakon njegovog dolaska u Zagreb, i Antu Pavelića. ‘Ako taj čovjek bude upravljao Hrvatskom deset godina, kako mi je propovijedao, Hrvatska će biti raj’, kazao je nakon susreta“ – prenosi portalnovosti.com u članku *Božja ruka na nedjelu.*

politika i tradicionalizam prvog predsjednika Republike Hrvatke Franje Tuđmana³⁰. Shodno tome, Milardović u kontekstu političkog populizma u savremenoj Hrvatskoj navodi kako se između ostalog na djelu pojavio autoritarni populizam/demokratije Franje Tuđmana. Identificira on tako uzroke navedenog oblika vladavine u kojem se očituju i segmenti etnosimboličkog narativa. Akcentira se u tom kontekstu pretjerano naglašavanje prošlosti i oslanjanje na povijesne ličnosti, manipulacija mitovima i otpor modernizaciji. (Milardović, 2004: 148). Manipulaciju mitovima moguće je demistificirati i na načine koji ne moraju nužno imati direktnе veze za revizionističkim ambicijama političkih predstavnika. Otuda ne čudi što je mit o Domovinskom ratu uvijek aktualizirajuća i sveprisutna tema na hrvatskoj političkoj sceni. Osim toga, tema Domovinskog rata provlači se kroz sve moguće sfere društvenog života³¹. On je postao konstitutirajuća i suštinska smisao funkcionalisanja moderne Republike Hrvatske. Odnosno, mit o Domovinskom ratu biva vodiljom odrednicom hrvatske državne politike koja izvorište pronalazi u liku i djelu Franje Tuđmana. Implicitira to prihvatanje Franje

³⁰ O autokratskom karakteru vladavine i ličnosti prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana svjedoče mnogobrojni primjeri iz političkog života. Pokušao je između ostalog ugasiti kulturni zagrebački Radio 101, vršena je represija na novine Feral Tribun i Novosti, nije priznavao izbor gradonačelnika grada Zagreba čak u četiri navrata...“ Tuđman je redom odbio četvoricu kandidata za zagrebačkog gradonačelnika koje je Skupština Grada bila izglasavala. To mu je dopuštao tadašnji totalitarni zakon, krojen prema Tuđmanovoj diktatorskoj mjeri. Tuđman je uporno tvrdio da 35 posto glasova koliko je HDZ 1995. dobio u Zagrebu mora osigurati mjesto gradonačelnika i da neće »prepustiti vlast koaliciji komunista i fašista« – prenose Novosti u članku *Večer koja je dokazala moć slobodnog medija: Dva desetljeća od velikog skupa za obranu Radija 101*. Producirao je takav pristup bunt i otpor hrvatskih građana u vidu protesta protiv oduzimanja koncesije Radiju 101...“ Okupilo se prema procjenama stotinjak tisuća ljudi i bio je to dotad daleko najbrojniji prosvjedni skup u samostalnoj Hrvatskoj. I do danas je ostao najbrojniji građanski prosvjed za slobodu javne riječi. Dan ranije, 20. studenog 1996., Vijeće za telekomunikacije, koje je strogo kontrolirala tadašnja vlast i pod dominantnom ulogom dr. Ivića Pašalića, glavnog savjetnika Franje Tuđmana, donijelo je odluku o oduzimanju koncesije za emitiranje Radiju 101, tada jednom od rijetkih nezavisnih elektroničkih medija koji su se usudili kritizirati autoritarni način vladanja i kršenje građanskih i medijskih sloboda – također prenose Novosti u članku *Večer koja je dokazala moć slobodnog medija: Dva desetljeća od velikog skupa za obranu Radija 101*.

³¹ Tako je temu domovinskog rata moguće instrumentalizirati kada je u pitanju glasnoća zvonjave crkvenih zvona ili pak kao olakotnu okolnost kada je u pitanju grupno silovanje. Naime, povodom tužbe jednog od mještana općine Lasinje zbog prevelike buke, Općinski sud u Karlovcu odlučio je o mjerama isključivanja zvučnog označavanja vremena u periodu od 22 do 6 sati. U ovom je kontekstu posebno zanimljiv momenat u kome crkveno zvono kao dio etnosimboličkog i tradicijskog postaje i dijelom mita o domovinskom ratu. Argumentiraju u prilog tome izjave iz tamošnje Župe u kojima se ističe kako je... „Crkva sa zvonikom srušena u vrijeme Domovinskog rata, a obnovljena je uz pomoć Republike Hrvatske“. Nadalje, načelnik općine Lasinje navodi kako je...“nevjerljivo da je jedan sudac donio ovaku presudu, a da pri tome ne misli na osjećaje vjernika i mještane kojima je vjera i crkva u vrijeme Domovinskog rata bila sve... Jedan od mještana navodi da je otkucavanje sata na crkvi stoljetna tradicija“ – prenosi 24sata.hr u članku *'Ovo je sramota! Našoj crkvi su zabranili da zvoni, to je užas!'*. Dakle, mit o domovinskom ratu može uistinu imati višenamjensku svrhu. Pored odbrane crkvenih zvona koristi i pojedincima optuženim za najgnusnija djela, a koji mogu izvući benefit pozivajući se na domovinski rat ili učešće u njemu. Piše u tom kontekstu index.hr o slučaju silovanja konobarice od strane zagrebačkog ugostitelja inicijala R.S. ...“ Silovao ju je, a kada je djevojka porukom uspjela pozvati pomoć, njenim je prijateljima poručio da će ih zaklati. Sud mu je kao olakotne okolnosti priznao sudjelovanje u Domovinskom ratu, invaliditet i to što se ispričao djevojci“ – navodi index.hr u članku: *Kako sude hrvatski sudovi? Olakotna okolnost za silovanje im je Domovinski rat.*

Tuđmana kao najpoželjnijeg etnosimbla hrvatske državne politike, a čijoj će se afirmaciji u javnosti usprotiviti samo rijetki pojedinci i stranke marginalne ljevice³².

Nadalje, Tuđmanovu ličnost ne glorifikuje samo njegova matična stranka HDZ, nпротив, stranke ljevice nerijetko ističu njegovu važnost i doprinos, naročito u okvirima Domovinskog rata, ali i partizanske prošlosti. Shodno tome piše i Jović da...“ Zato ne čudi da je i 2015., upravo iz SDP-a došla inicijativa da se zagrebački aerodrom nazove imenom Franje Tuđmana“ (Jović, 2017: 197). Očito je da su hrvatski etnosimbolizam i tradicionalizam neraskidivo povezani za ličnost Franje Tuđmana, a kada je u pitanju izražaj državne politike i pozivanje na vrijednosnu putanju kojom bi se savremena Republika Hrvatska trebala kretati. Da se on doživljava etnosimboličkim junakom potvrđuje i inicijativa Kolinde Grabar Kitarović kojom se Franjo Tuđman smješta među velikane hrvatske slavne prošlosti. Naime..“ Hrvatska predsjednica, Kolinda Grabar-Kitarović predložit će ustanovljenje odlikovanja Velereda Franje Tuđmana s lentom i Velikom Danicom koje bi bilo dodjeljivano hrvatskim državljanima kao izraz najvišeg priznanja RH za promicanje nacionalnog zajedništva... To novo visoko državno odlikovanje bit će u redu najviših priznanja koje RH dodjeljuje, dakle Veleredova, kojih je do sada bilo četiri, a prema prijedlogu predsjednice, novo odlikovanje s imenom prvog hrvatskog predsjednika Tuđmana bit će peto odlikovanje u nizu i u grupi veleredova koji nose imena kralja Tomislava, potom kraljice Jelene, kralja Petra Krešimira IV, Dmitra Zvonimira... Prema prijedlogu predsjednice Grabar-Kitarović, novo odlikovanje s imenom Franje Tuđmana bilo bi, kako se doznaje svrstano u grupu od pet najviše rangiranih državnih odlikovanja Hrvatske, dodan kao 5. u nizu, a prije, primjerice Reda knezova Trpimira, Branimira, Domagoja – prenosi

³² Naime, nakon što je podignut spomenik prvom hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu u Zagrebu, našao se na udaru političkih neistomišljenika. Tako je zagrebačka policija uhilita mladića Filipa Draču koji je nacrtao crnim sprejem srp i čekić na spomeniku. „DORH za Filipa Draču koji je nacrtao srp i čekić na spomenik Franji Tuđmanu u Zagrebu, traži deset mjeseci zatvora uz uvjetni rok od tri godine“, saopštila je *N1* televizija u članku: *DORH za mladića koji je išarao Tuđmanov spomenik traži deset mjeseci zatvora*. Ništa ovaj slučaj ne bi bio posebniji od drugih da ne predstavlja izuzetak kada je u pitanju progon počinitelja koji skrnavi spomenik. U ovom primjeru zabilježen je selektivni pristup procesuiranju pojedinaca, a govori o tome i protest Radničke fronte povodom cjelokupne situacije. „Kandidatkinja Radničke fronte za predsjednicu države Katarina Peović na početku prosvjeda pozdravila je "brojnu policiju" i poručila da je "represija institucija pretjerana". Peović je dodala da je mladić koji je nacrtao srp i čekić "gonjen na način na koji nije gonjen niti jedan počinitelj kaznenog djela ili prekršaja prema spomenicima NOB-a. Njemu je objavljena slika, njemu je objavljeno ime i prezime. To je, bez pretjerivanja, politička represija. Ljevica se okupila da kaže dosta – prenosi *N1* televizija u članku: *Prosvjed pred Tuđmanovim spomenikom, četiri osobe privredene*. Prethodno sugerira važnost Franje Tuđmana kao etnosimbla u hrvatskoj politici i javnosti. Naime, razlika zbog čega nisu brzo pronađeni ili uopće pronađeni rušitelji spomenika NOB-a ogleda se u dominaciji i važnosti mita o domovinskom ratu čija interpretacija i važnost nalažu brzu reakciju protiv onih koji se suprotstavaju tom narativu. U ovom slučaju oskrnaviti Franju Tuđmanu jednak je suprostavljanju mitu u domovinskom ratu i dovođenju u pitanje ispravnosti njegove interpretacije. Shodno tome Jović piše.. „Bitka za interpretaciju – a to znači, protiv onoga što mitotvorci smatraju „pokušajem revizije“ službenog narativa o Domovinskom ratu – sastavni je dio bitke za opstanak i sigurnost Hrvatske. Dovođenjem u pitanje dominantne interpretacije, odnosno mita, dovodi se u pitanje – prema mitotvorcima i čuvarima državnog mita – sam opstanak zemlje. Zato se radi o „sigurnosnom pitanju“. Svako dovođenje u pitanje bilo kojeg od elemenata samog mita, „udar je na Hrvatsku“, odnosno na „njene temelje“ – jer je temelj Hrvatske: mit, svetinja, službena interpretacija Domovinskog rata.

večernji.hr u članku „*Novo hrvatsko odličje: Velered Franje Tuđmana s lentom i Velikom Danicom*“. Otuda proizilazi zaključak kako je Tuđman najatraktivnija etnosimbolička komponenta u oblikovanju vrijednosnog okvira državne politike na koju se pozivaju aktivni političari, premijeri, predsjednici i ostali politički djelatnici u modernoj Republici Hrvatskoj. Posebno je to vidljivo u nastupima i vatrenim govorima bivšeg hrvatskog premijera i predsjednika HDZ-a, Tomislava Karamarka. Istiće tako *index.hr* dio stranačkog govora Tomislava Karamarka: „Zahvaljujući velikanu hrvatske povijesti stvorili smo hrvatsku državu prije 25 godina. Što više prolaze dani i godine sve je veći i veći, a zove se dr. Franjo Tuđman. Budimo sretni i ponosni što smo kao stranka baštinili njegovu političku doktrinu koja je vrlo jednostavna i vječna – sloboda hrvatskom narodu, neovisnost i demokracija vlastitog naroda“, prenosi *index.hr* u članku „*Parade domoljublja i kića: HDZ ispunio zagrebačku Arenu do posljednjeg mesta*“. Prethodni diskurs o Franji Tuđmanu kakvog je zagovarao Tomislav Karamarko je sasvim uobičajen i očekivan kada je u pitanju privlačenje publike desnog političkog spektra. Međutim, itekako poznati i etablirani političari ljevice afirmirajućim pristupom plediraju za upostavu vrijednosnih idea za koje se borio prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman. U tom kontekstu bivši predsjednik SDP-a, odnosno bivši hrvatski premijer Zoran Milanović istaknuo je ulogu i utjecaj Franje Tuđmana u oblikovanju njegovog političkog puta. Prilikom televizijskog sučeljavanja sa Andrejom Plenkovićem odgovorio je na pitanje o tome ko je najviše utjecao na njegov politički put. "Ako kažem nitko, ispast ēu ohol. Radio sam nekoliko godina s Račanom. Od Tripala, od Tuđmana, od antifašista", kazao je Milanović. Na isto pitanje, tadašnji predsjednik HDZ-a, a danas aktuelni premijer Republike Hrvatske odgovorio je: "Djelo i uloga Franje Tuđmana." – prenosi *index.hr* u članku pod nazivom „*DEBATA Milanović: Tuđman je jedan od mojih uzora, a moja crkva je Hrvatska*“. Spomenuta televizijska debata desila se pred vanredne parlamentarne izbore 2016. godine, a očito je kako je isticanje značaja Franje Tuđmana nezaobilazan metod kojim se pokušava utjecati na glasače lijevog i desnog političkog tijela.

Nadalje, pitanje Tuđmana je od centralnog značaja s obzirom da se državna politika gradi na tradicionalizmu u obliku onog što se identificira pod pojmom tuđmanizma. Postoji više tumačenja ovog pojma, a zvanične definicije nema. Otuda Darko Hudelist piše kako „Riječ “tuđmanizam” prvi se put spominje u knjižici “100 pitanja - 100 odgovora”, objavljenoj u Zagrebu 2003... “Tuđmanizam je vizija samostalne, demokratski uređene, snažne, samosvjesne, ponosne Hrvatske.” A onda se navode i tri njegova glavna obilježja, u ovoj rečenici: “Ta vizija polazi od pomirbe hrvatstva i jedinstva domovinske i iseljene Hrvatske, isključuje balkanska državna udruživanja, a nastoji oko ravnopravna članstva Republike

Hrvatske u Europskoj uniji, ne odričući se hrvatskoga nacionalnog identiteta i individualiteta“.
– navodi *jutarnji.hr* u članku pod nazivom „*Svi se na njega pozivaju, svatko ga tumači kako želi, ali ga malo tko razumije. Što je uopće tuđmanizam?*“ Dakle, tuđmanizam kao tradicionalizam predstavlja krucijalnu komponentu izgradnje državne politike Republike Hrvatske, stoga se nakon perioda detuđmanizacije uspješno oživio proces retuđmanizacije, odnosno ponovne aktualizacije političke doktrine Franje Tuđmana i pozivanje na njegovu ličnost kao nepogrešiv i ispravan državni put. Argumentira prethodnom razmišljanju u prilog aspiracija da se tuđmanizam i zvanično uvrsti u Ustav, time bi on kao ideja i vrijednosna putanja državne politike postao nedodirljiv i u rangu političke svetosti. Naime, Tomislav Karamarko je na akademiji povodom 15. godišnjice smrti Tuđmana 2014. godine izjavio: „U Ustav ćemo uvesti pojам tuđmanizam, kroz jednu zgodnu formulaciju, dogovorit ćemo se kako će ona izgledati. Ne može se svatko šutati s Tuđmanom. Za medije smo nacisti i fašisti, svatko tko govori o Tuđmanu za njih je nazadan, naglasio je Karamarko – prenosi *novilisti.hr* u članku „*Pojam tuđmanizam uvest ćemo u Ustav RH*“. Da period mandata Tomislava Karamarka nije izuzetak kada je u pitanju glorifikacija Tuđmana pokazuju i predizborne aktivnosti kada je u pitanju kampanja za predsjedničke izbore u Republici Hrvatskoj 2019. godine. Time se Tuđman kao etnosimbol, a ujedno i oblik hrvatskog tradicionalizma itekako još uvijek aktivno koristi kao instrument pridobijanja glasačkog mnoštva. Ukazuje na prethodno istup predsjedničkog kandidata Miroslava Škore nakon predizbornog skupa u Zurichu, a u kojem se identificirao sa Tuđmanom: „Počašćen sam što sam svoj prvi politički skup izvan Domovine održao pred stotinama naših iseljenika upravo u Zürichu. Odavde je prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman krenuo u obilazak Hrvata diljem svijeta u tijeku priprema za osamostaljenje Hrvatske“, napisao je Miroslava Škoro na svom facebook profilu – prenosi *fenix-magazin.de* u članku „*ŠKORO NA PREDIZBORNOM SKUPU U ZÜRICHU: Odavde je prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman krenuo u obilazak Hrvata diljem svijeta*“. Sličan obrazac ponašanja može se identificirati i kod Kolinde Grabar Kitarović. Naime ona je prema pisanju N1 televizije prilikom otkrivanja spomenika Franji Tuđmanu u Glini, izjavila kako hrvatskom društvu trajni putokaz treba biti prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman. Korak dalje otišao je Miroslav Tuđman koji je izjavio da: „ Franjo Tuđman nije više samo prvi hrvatski predsjednik već i simbol stvaranja hrvatske države, slobode, samostalnosti i pobjede u Domovinskom ratu“. – saopšteno je u članku N1 televizije pod naslovom *"Puno smo oprostili, ali ratne zločine treba procesuirati"*. Prethodna izjava Miroslava Tuđmana upućuje na krucijalno važan argument kada je u pitanju demistifikacija tuđmanizma kao etnosimboličkog oruđa u rukama mitotvoraca. Naime, neizostavna je spona između Tuđmana i Domovinskog rata u smislu pojmova od nepobitne važnosti koji su nezaobilazni faktori u izgradnji hrvatske nacionalne

države, ali i budućih državotvornih politika. Stoga, sve što simbolizira Tuđmana i Domovinski rat postaje simboličkim oružjem u osnaživanju hrvatstva i nacionalnog ponosa. Otuda ne čudi da je od SDP-a proistekla inicijativa Deklaracije o Domovinskom ratu. Jović piše kako se: „U toj deklaraciji tvrdi da su „temeljne vrijednosti Domovinskog rata jednoznačno prihvачene od cijelog hrvatskog naroda i svih građana Republike Hrvatske“, te ona konstatira „potrebu da Republika Hrvatska upravo na značaju i temeljnim vrijednostima Domovinskog rata osigura svoj miran i nesmetan sveukupni demokratski razvitak“ (Jović, 2017: 196). Upravo različite verzije tretiranja tuđmanove vizije Hrvatske i domovinskog rata producirat će podvostručen odnos hrvatske nacionalne politike spram antifašističke tradicije ove države.

5.2 Hrvatska nacionalna politika između nacionalizma i antifašizma

O odnosu hrvatske nacionalne politike prema naslijedu antifašizma najbolje govori pristup kojim se tretiraju simbolički značajne figure i sjećanje na učesnike partizanskog pokreta u Hrvatskoj, a koji su neraskidivo tkivo antifašističkog pojma potvrđenog i u Ustavu Republike Hrvatske. Naime, etnosimboličku tradiciju nije moguće baštiniti bez kontinuiteta, a u slučaju Republike Hrvatske antifašizam pa samim time i sve što on znači, uključujući i svu simboličku težinu tog pojma utkanu u partizanski pokret, pronalaze se u Ustavu Republike Hrvatske. U tom kontekstu Cipek piše: Ta ideja istaknuta je i u hrvatskom Ustavu iz 1990, a ponovljena je i u revidiranom Ustavu iz 2001, u kojem se državni kontinuitet novouspostavljene samostalne Republike Hrvatske izvodi iz partizanske pobjede i odluka ZAVNOH-a te se izričito naglašava da je to bilo nasuprot proglašenju “Nezavisne Države Hrvatske” (NDH) (Cipek, 2009: 159, 160). Međutim, itekako egzistiraju politički predstavnici u čijem se djelovanju nastoji izbrisati ta činjenica³³. Prethodno sugerira kako prihvati ZAVNOH i antifašizam na krilima partizanskog pokreta ne podrazumijeva i sačuvati simbolički bitne uspomene i kulturu sjećanja koja odgovara vrijednostima na koje se poziva u Ustavu. Međutim, hrvatska politička stvarnost pokazatelj je podvostručene egzistencije. Odnosno, imati antifašističke vrednote u Ustavu ne znači nužno i njegovati i čuvati uspomenu na njegove nosioce i aktere, naprotiv, može biti samo sredstvo primjene u situacijama kada je to politički podobno i poželjno. O tome kako funkcionira hrvatska nacionalna politika u ovom kontekstu, najbolje svjedoče aktivnosti

³³ O ozbiljnosti aspiracija da se iz Ustava makne ZAVNOH, svjedoči pozdravni govor Tomislava Frkovića održan u čast dolaska hrvatske predsjednice Kolinde Grabar Kitarović u posjet hrvatskoj dijaspori u Argentini. Dio govora Frkovića prenosi index.hr u kojem kaže: „Imajući u vidu suverenističku politiku, potrebno je promijeniti Izvorišne osnove Ustava RH, jer nije istina da su temelji suvremene hrvatske države odluke ZAVNOH-a (1943-e.), Ustav Narodne Republike Hrvatske (1947-e) i ustavi Socijalističke Republike Hrvatske (1963-e i 1990-e.). "Takvoj ideoološkoj preambuli, koja hrvatski narod, i danas, dijeli na pobjednike i poražene nije mjesto u hrvatskom Ustavu", dodao je Frković – prenosi index.hr u članku „Kolinda u Argentini s unucima ustaša koji žele izbaciti antifašizam iz našeg Ustava“. Ovaj govor na težini dobija s obzirom da je održan povodom dolaska i u prisustvu Hrvatske predsjednice Kolinde Grabar Kitarović.

predsjednice Republike Hrvatske Kolinde Grabar Kitarović. Naime, povodom Dana pobjede izjavila je: „Obilježavajući Dan pobjede 9. svibnja, sjećamo se hrvatskih antifašista, koji su dali iznimno velik doprinos konačnoj pobjedi nad fašizmom i nacizmom. "Federalna Država Hrvatska, utemeljena odlukom ZAVNOH-a, postala je temeljem borbe za hrvatsku državnu samostalnost, čijoj su uspostavi, uz prvog hrvatskog predsjednika dr. Franju Tuđmana, doprinos dali i brojni antifašisti³⁴" – prenosi *dnevnik.hr* u članku *Grabar-Kitarović povodom Dana pobjede: "ZAVNOH je temelj borbe za hrvatsku samostalnost"*. Sličan pristup imala je i prilikom komemoracije u Varšavi podovom 80. godišnjice početka Drugog svjetskog rata: „Hrvatski narod je razmjerno broju stanovnika najviše pridonio antifašističkoj borbi u Europi, u kojoj je aktivno sudjelovalo više od pola milijuna hrvatskih građana" – saopštava *index.hr* u članku *Koja je prava Kolinda, ona koja se hvali partizanima ili ona koja brani ustaše?* Očito je kako je hrvatska predsjednica izbjegla spomenuti naziv partizani, partizanski, ali u ovoj prigodi politički podobno je bilo pozvati se na antifašističke vrijednosti izborene na strani partizanskog pokreta. Ne čudi to s obzirom da je prilikom preuzimanja funkcije predsjednika maknula bistru lidera antifašističkog pokreta Josipa Broza Tita sa Pantovčaka: „Tito je bio diktator, rekla je na pitanje o Titovoj bisti, naglasivši kako će ona biti uklonjena iz predsjedničkih dvora i, kao umjetničko djelo, smještena na prikladno mjesto, vjerojatno u njegovu rodnom kraju“ - navodi *balkans.aljazeera.net* u članku „*Titova bista izmještena s Pantovčaka*“. Bila je to jasna simbolička poruka, signal koji je odškrinuo vrata povećanim aktivnostima revizionista s ciljem rehabilitacije ustaške vojske i njene navodne mučeničke uloge u naporima da se izbori za Hrvatsku državu u okvirima II svjetskog rata.

Odbaciti simbol antifašističkog pokreta u liku i djelu Josipa Broza, a potom i javno učestvovati u opravdavanju upotrebe ustaškog pozdrava „Za dom spremni“, nedvosmisleno ukazuje na podsticanje revizionističkih aktivnosti iz samog vrha hrvatske nacionalne politike. Iako je s vremenom djelomično promijenila svoj stav o pozdravu „Za dom spremni“, ostaje zabilježen još jedan momenat koji služi promociji revizionističkog narativa. Odnosno, Kolinda Grabar Kitarović je prilikom gostovanja u emisiji „RTL Danas“ o pozdravu „Za dom spremni“ izjavila kako je riječ o starom hrvatskom pozdravu, koji je međutim nažalost kompromitiran u

³⁴ O neiskrenom pristupu kada je riječ o pozivanju na antifašizam najbolje svjedoči potez Kolinde Grabar Kitarović koji se desio dan prije spomenute izjave u kojoj se poziva na antifašizam povodom Dana pobjede. Kako piše *jutarnji.hr*: „*Predsjednica je u povodu Dana spomena na hrvatske žrtve u borbi za slobodu i neovisnost posjetila Macelj, Bleiburg i Hudu jamu. Položila je cvijeće te zapalila svijeće za nevine žrtve Jugoslavenske armije nakon završetka Drugoga svjetskog rata*“ – piše *jutarnji.hr* u članku „*PREDsjEDNICA POSJETILA BLEIBURG, MACELJ I HUDU JAMU* Položila vrijence i zapalila svijeće: 'Bio je to razmjerno najveći poratni masovni zločin u Europi'“. Otuda je sasvim jasno kako hrvatska predsjednica odaje počast ustašama i sljedbenicima ustaškog pokreta, onima koji su se u kvislinskoj odori nalazili nasuprot pripadnika antifašističke partizanske vojske. Ovakvi komemorativni istupi omogućavaju pervertiranje upotrebe pojma antifašizma i svjedoče o odnosu hrvatske vlasti spram istog.

vrijeme ustaškog režima“ – navodi *novilisti.hr* u članku Kolinda Grabar-Kitarović: "Za dom spremni" je stari hrvatski pozdrav, ali kompromitiran je. S obzirom na ovako dvostranske poruke u javnosti kreira se atmosfera u kojoj je spomenuti pozdrav korektan kada je u pitanju njegova upotreba tijekom Domovinskog rata. U tom kontekstu Kolinda Grabar Kitarović je izjavila...“ da treba razlikovati poklic "Za dom spremni" koji su u Domovinskom ratu koristile pojedine postrojbe, te je i danas dio njihovih službenih insignija – prenosi *jutarnji.hr* u članku „*Poklic "Za dom spremni" koji su u Domovinskom ratu koristile pojedine postrojbe, te je i danas dio njihovih službenih insignija*“. Nije teško pronaći argumente koji će pokazati kako su apologeti ovog pozdrava zahvaljujući mitologiji Domovinskog rata u svojim javnim nastupima težili osporiti antifašističko pojmovlje i partizansku borbu³⁵. U očima nepokolebljivih zagovornika ustaškog pozdrava u javnom prostoru očita je netrpeljivost prema simbolima antifašizma, a među kojima se posebno ističe zvijezda petokraka. Otuda Jović piše kako je...“ Josipovićeva teza o istovjetnosti i kontinuitetu NOB-a i Domovinskog rata – koja svoje korijene ima u Tuđmanovoj ideji pomirenja kroz falsificiranje prošlosti i mitotovorsto – kritizirana je i na desnici. U otvorenom pismu koje su mu poslali iz Akcije za bolju Hrvatsku, upozorili su ga da je takva usporedba neprihvatljiva i uvredljiva. „Na našim je kapama bio hrvatski grb. Mi smo Hrvatsku branili od petokrake. Kad ti partizani priznaju zločine koji su se pod okriljem antifašizma činili i kada budu za to procesuirani, možemo početi razgovor o pomirenju tih, za sada, nepremostivih razlika između nas hrvatskih branitelja i partizana“, piše u pismu koje su uputili Ivi Josipoviću (Jović, 2017: 191). Otuda je jasno kako uz odbacivanje biste Josipa broza Tita iz ureda predsjednice, uz relativiziranje ustaškog pozdrava i nepoželjnost zvijezde petokrake od dijela braniteljske populacije, postoje jasne ideoške i simboličke podjele kada je u pitanju shvatanje države i identiteta. S obzirom na navedeno ne iznenađuje odnos prema spomenicima NOB-a koji su podsjetnici i simboli antifašističke borbe³⁶. Nadalje, Jović piše da:

³⁵ Vidljivo je to posebno u izjavi saborskog zastupnika i bivšeg ministra kulture Zlatka Hasanbegovića. Naime, on smatra kako bi trebalo ukinuti 22. lipnja koji se u Hrvatskoj obilježava kao Dan antifašističke borbe u spomen na osnivanje Prvog sisačkog partizanskog odreda. Kao razloge za ukidanje istog naveo je prema pisanju portal *slobodnadalmacija.hr* da je...“ riječ o apokrifnom nadnevku budući da 22. lipnja 1941. godine nije utemeljen nikakav odred. Za to u povjesnim izvorima nema bilo kojeg dokaza. Toga datuma Hitlerova je Njemačka napala Sovjetski Savez. Prekinula je dotadašnje savezništvo, političko i vojno. Skupina sisačkih komunista taj dan odlazi u šumu, na neku vrstu konzultacijskog ladanja - što učinili u novonastalim okolnostima. Kako god vrednovali tu baštinu, nije se dogodilo apsolutno ništa“ – prenosi *slobodnadalmacija.hr* u članku: „Treba ukinuti Dan antifašizma. Nije se tada dogodilo ništa značajno, osim što je grupa komunista otišla u šumu na ladanje‘. Hasanbegovićev prijedlog mnogi dočekali na nož, što će odlučiti Sabor?“. Ovakvi poduhvati spomenutom političari nisu strani s obzirom na izjavu da je „antifašisam floskula“ i inicijativu ukidanja Trga Maršala Tita u Zagrebu.

³⁶ Površan i neiskren odnos od strane vladajućih prema antifašizmu doprinosi pojavi poput one koja se desila u Sinju. Naime, prilikom obilježavanja Dana antifašizma u Sinju zabilježen je nesvakidašnji način narušavanja i napada na spomenik NOB-a. Prema pisanju *24sata.hr*... „jedan je muškarac prije početka svečanosti urinirao na spomenik palim borcima NOB-a i sve snimao mobitelom. To mu nije bilo dovoljno pa je sjeo u auto i počeo je puštati Thompsonove pjesme – navodi se u članku Urinirao na spomenik žrtvama fašizma pa puštao Thompsona? Nadalje, da napad na spomenike NOBA-a biva potaknut mitskim značajem Domovinskog rata i naglašavanjem

„ O tome kakav su odnos branitelji – ili makar njihovi najglasniji predstavnici – imali prema NOB-u, najbolje govori podatak o oko tri tisuće srušenih spomenika povezanih s partizanima, socijalizmom i Jugoslavijom... U Zagrebu, u kojem nijedan spomenik nije stradao zbog ratnih operacija nego zbog nasilja ili odluke gradskih vlasti, od 937 obilježja narodnooslobodilačke borbe do 2014. ih je ostalo 310. Od 423 spomen - obilježja ostalo ih je 189, od 177 naziva javnih ustanova -22, a od 337 naziva ulica -99“ (Jović, 2017, 192). Pokazatelj je to odnosa prema antifašističkom simboličkom naslijeđu, a o koliko dubokim ideološkim rascjepima u društvu je riječ, svjedoči i to što je postojalo Vijeće za suočavanje s prošlošću³⁷, a koje je se na kraju svog djelovanja dijelom osvrnulo i na korištenje pozdrava „ Za dom spremni“. Dakle, Vijeće je dalo preporuku da se: Pozdrav „Za dom spremni“ u grbu HOS-a može se iznimno koristiti, samo u vezi onih situacija, mjesta ili groblja, gdje su poginuli pripadnici HOS-a. Ta dozvola ne mijenja postavku da je taj slogan protuustavan...Korištenje „Za dom spremni“ je striktno vezano uz komemoracije i one pripadnike jedinica koje su stradale pod tim znakovima, ne da to budu široke komemoracije', rekao je Kusić – prenosi N1 televizija u članku: „*ZDS dozvoljen samo ponekad, zvijezda petokraka nije sporna*“. Sva pažnja oko upotrebe ovog pozdrava za svrhu ima demistificiranje hrvatske nacionalne politike koja živi na podvostručen način.

Relativizirati ustaški pozdrav protiv kojeg se borio antifašistički pokret, a zatim se pozivati na njegove uspjehe je u najmanju ruku politički licemjerno. Dakle, taj pozdrav je dio Domovinskog rata, on postaje samim time sakralan i mitski, više ga se ne tretira isključivo kao ustaški. Argumentira u prilog tome nekažnjeno uzvikivanje pozdrava „ Za dom spremni“ za vrijeme proslave akcije „Oluja“ u Kninu. Uprkos odlukama Ustavnog i Visokog prekršajnog suda policija nije reagirala, a ukazuje navedeno prema pisanju portala slobodnadalmacija.hr pučka pravobraniteljica Lora Vidović: „Policija jednostavno nema opravdanja. Pema praksi

njegovih žrtvi potvrđuje i ovaj slučaj. Nakon hapšenja počinitelja ovog djela *večernji.hr* prenio je njegovu izjavu u kojoj navodi razloge napada na spomenik NOB-a: „ *Bio sam revoltiran veličanjem zastave pod kojom su ubijani ranjenici u vukovarskoj bolnici i ostali hrvatski branitelji te silovane Hrvatice. Kaže i da ne pripada nijednoj političkoj stranci te da s ustašama nema veze, iako se tijekom vandaliziranja spomenika derao kako će 'zagnojiti partizansko cvijeće ustaškom pišakom*“ – prenosi *večernji.hr* u članku „*Muškarac koji je urinirao po spomeniku NOB-a: 'Djed mi je bio u partizanima, žao mi je'*“. Očito je kako je u ovom slučaju inspiracija Domovinskim ratom dovela do napada na spomenik NOB-a , a u cijeloj priči našlo se mjesto i za spominjanje ustaša, međutim, to je očekivan slijed okolnosti s obzirom da se u okvirima Domovinskog rata, a i u političkoj javnosti revizionistički opravdava upotreba ustaškog pozdrava „ Za dom spremni“.

³⁷ Vijeće za suočavanje s prošlošću formirano je od strane Vlade premijera Andreja Plenkovića u svrhu pronalaska najboljeg rješenja i preporuka kada su u pitanju osjetljiva ideološka pitanja koja produciraju duboke podjele u društvu. Dok je postojalo ovo Vijeće zadaća mu je bila...“ formuliranje prijedloga za očuvanje sjećanja, znanstveno istraživanje, dokumentiranje, politiku imenovanja ulica i trgova, omogućavanje pristupa javnosti podacima, distribuciju znanja te način obrazovanja djece i mladih u vezi s kršenjima ljudskih prava i temeljnih sloboda za vrijeme vlasti nedemokratskih režima“ – prenosi *N1televizija* u članku: „*Ovo su članovi Vijeća za suočavanje s prošlošću*“ . Važno je spomenuti da je okidač za formiranje spomenutog Vijeća bila HOS-ova ploča za ustaškim pozdravom „ Za dom spremni“ u blizini spomen područja Jasenovac.

Ustavnog i Visokog prekršajnog suda, svako uzvikivanje pozdrava „Za dom spremni“ je protupravno... Činjenica je i da postoje odluke nižih sudova prema kojima su osobe za uzvikivanje tog pozdrava bile oslobođene, no važno je istaknuti da takve presude nisu izvor prava“ – *prenosi slobodnadalmacija.hr* u članku „*Pravobraniteljica: Pozdrav 'Za dom spremni' svugdje je protupravan, nedopustivo je da oni preuzimaju ulogu suda*“. Nadalje, jedna od konsekvenci nemogućnosti poistovjećivanja NOB-a i Domovinskog rata jeste bujanje nacionalizma, netrpeljivost prema onima koji se ne uklapaju u mit i njegovu etnosimboličku sliku. Ukazuje na to i incident sa sjednice Gradskog vijeća Vukovara...“ predsjednik Gradskog odbora SDSS-a i gradski vijećnik Srđan Kolar rekao je da je rasprava krenula u krivom smjeru te pozvao na dijalog i pritom uručio Penavi statut Grada Vukovara isписан на ћirilici... Gradonačelnik Penava bacio je na pod statut, a potom ga je digao i pokazujući pred novinarima izjavio da je to čin agresije Srpskog narodnog vijeća i Milorada Pupovca. Dogradonačelnik Vukovara Marijan Pavliček (HKS) skinuo je majicu na kojoj je isписан broj žrtava sprske agresije na Vukovar i predao je Kolaru – prenosu *jutarnji.hr* u članku „*Penava je bacio statut na ћirilici, a drugi čovjek grada spremio je 'poklon' za vijećnika SDSS-a*“. Upućuje prethodno kako je ћirilica etnosimbolički nepoželjna, ne uklapa se u mit o Domovinskom ratu koji zahtijeva narativ o žrtvama na koje se poziva Pavliček. Identificira to i Dragan Jović kada piše kako: „Hrvatski državni mit o Domovinskom ratu uspješan je i zbog toga što je mogao povezati elemente dvaju vrlo snažnih tradicionalnih mitova: mit o pobjedi i mit o žrtvi u ratu“ (Jović, 2017: 201). Međutim, žrtve relativiziranja i afirmiranja ustaškog pozdrava nisu samo spomenici NOB-a i zlouporaba pojma antifašizma. Oplemenjuju spomenute okolnosti bujanje nacionalizma čije žrtve mogu biti sasvim obični ljudi. Svjedoči tome napad na građane srpske nacionalnosti u Uzdolju u jednom lokalnom kafiću za vrijeme gledanja utakmice Crvene Zvezde. Kako piše *vecernji.hr*: „U napadu maskiranih mladića najteže je stradao maloljetnik koji je dobio osam šavova uslijed udarca palicom po glavi, dok su ostali uz šok zadobili porezotine i hematome... Slučaj je okarakteriziran kao kazneno djelo iz mržnje i izazivanje nereda“ – navodi se u članku „*Identificirana i privredna skupina napadača na Srbe u kafiću u Uzdolju*“. Ovaj slučaj bio je presudan da neko u političkom smislu prozove i ukaže na stanje u društvu koje sve dublje tone u povjesni revizionizam koji za cilj ima ublažavanje karaktera NDH i izjednačavanje sa antifašizmom. Jasno se to vidi u izjavi predsjednika SDSS-a Milorada Pupovca: „Na konferenciji za novinare koju je SDSS organizovao nakon napada na Srbe u Uzdolju predsednik ove stranke Milorad Pupovac izneo je niz argumenata i dokaza da hrvatsko društvo, a samim tim i država, već celo jedno petogodišnje razdoblje klizi u provaliju nacionalne mržnje i istorijskog revizionizma, a sve zbog namere nekih krugova da rehabilituju ustašku Nezavisnu Državu Hrvatsku i ustaški pokret“ – navodi portal *srbi.hr* u članku *Šta je*

Pupovac tačno rekao o Hrvatskoj i NDH? Nadalje, bezbroj je primjera da hrvatske vlasti svojim odlukama provode izjednačavanje žrtvava iz Drugog svjetskog rata. Odnosno, prilikom univerzalizacije žrtve koriste „dominantna mjesta sjećanja“³⁸, a o čijoj svrsi piše Nora...“ "dominantna mjesta sjećanja" uvijek konstruiraju "odozgo" odnosno konstruiraju ih političke elite. Stoga s političkim mijenama dolaze mijene kulture sjećanja, pa tako i dekonstrukcija starih i konstrukcija novih "mjesta sjećanja" (Mustapić, Balabanić, 2019: 434,435). U tom kontekstu može se spomenuti i pokop 294 žrtve u Gračanima koje su nastrandale u toku ili poslije Drugog svjetskog rata. Hrvatska predsjednica iskoristila je još jednu priliku i skazati svoj stav o antifašizmu...“ komunizam se u Hrvatskoj bez prave i potpune osude prokrijumčario u demokraciju skrivajući se pod krinkom antifašizma, krivo shvaćene pomirbe ili čak opravdanja osvete", prenosi jutarnji.hr u članku „*Predsjednica: 'Jasno osuđujem nenarodne totalitarne režime, komunistički i ustaški!*“. Međutim, dok se u javnosti plasira narativ o komunističkim zločinima i lažnom antifašizmu, vladajuća elita upravo službuje revizionističkom duhu izjednačavajući žrtve poraženih ustaša sa antifašističkom stranom i partizanima.

Ne čudi ovakav politički diskurs miješanja kostiju s obzirom da se vladajući politički službenici pozivaju na lik i djelo Franje Tuđmana, a samim time i tradicionalizam u liku tuđmanizma³⁹. Na tom tragu razmišljanja je i Ivo Goldstein koji piše: „Bitka u kojoj su pogibali i partizani i ustaše pretvara se u priču o navodnim komunističkim zločinima, kao da su raspomamljeni jugopartizani natjeravali nevine Hrvate. A zapravo su oslobođenci Zagreba natjeravali ustaške jedinice“ – prenosi portalnovosti.com u članku „*Polegli ustaše*“. Upućuje navedeno kako se konstruiranjem dominantih mjesta sjećanja relativiziraju žrtve poginule na strani fašizma, a samim time ohrabruju njihovi apologeti i sljedbenici za daljne revizionističke aktivnosti. Tako je na facebook stranici kontroverznog novinara Velimira Bujanca osvanuo video u kojem predsjednički kandidat Miroslav Škoro govori ako je potrebno da će ponovo prekopati Jasenovac govoreći pri tom i o ustaškom pozdravu „Za dom spremni“. Kako piše Aljazeera on je izjavio: "Ako treba, prekopat ćemo sve"... To je pozdrav pod kojim se moj

³⁸ Najkontroverzniji primjer takvog mjesta jeste Bleiburg. Pavlaković ističe da se: „Godišnje okupljanje na Blajburškom polju, nekoć ilegalna komemoracija kojoj su prisustvovali samo iseljenici, pretvorilo se u simbolički obred za sve Hrvate koji su se žrtvovali za hrvatsku državu, obred koji je pod pokroviteljstvom Sabora, ali kojim u biti dominiraju desničarske političke snage što zagovaraju rehabilitaciju ustaša“ (Pavlaković , Vjeran: 2009: 183).

³⁹ Kako piše Jović: „, Franjo Tuđman je na tim pitanjima gradio svoju politiku, koja je uključivala ustaše i njihove poštovatelje u dijaspori i u zemlji..nastojeći s njima izgraditi novo jedinstvo...dovršimo to djelo pomirbe na taj način da ćemo baš tu gdje već imamo taj spomenik žrtvama NDH na tom području prenijeti, gdje otkrijemo u tim zapuštenim jamama nove žrtve, pa ćemo ih prenijeti na područje Jasenovca, neka se tamo nađu i žrtve fašizma kako kažu, ali i komunizma... Neka svak ima svoj spomen na te žrtve, ako hoće i svoj muzej i svoju kapelicu, ali kao znak te pomirbe hrvatskog naroda....predlažem da u tom sklopu posebno mjesto imaju i svi poginuli u Domovinskom ratu“ (Jović, 2017: 149, 185). Prethodno argumentira kako je Tuđmanova misao itekako doprinjela sadašnjoj politici izjednačavanjem ustaša i partizana, a što se odrazilo bujanjem nacionalizma i i revizionističkih struja koje pervertiraju značenje antifašizma.

vjenčani kum borio za ovu Hrvatsku 1991. godine. To je pozdrav pod kojim se moj pradjed borio", priznao je Škoro – prenosi *aljazeerabalkans.net* u članku: „*Miroslav Škoro bi prekopao Jasenovac*“. Nadalje, u društvu u kojem se budi nacionalizam i degradira antifašizam neophodno je postajanje medija koji pridonose takvom ozračju. O bitnosti relacije medija, institucija i mesta sjećanja piše Nora koji je ...“istaknuo da se osjećaj nacionalnoga kontinuiteta konstruira na "mjestima sjećanja", na kojima se društvo preko institucija i medija konstituira kao politička zajednica“ (Mustapić, Balabanić, 2018: 442,443). U kakvom je stanju odnos državne vlasti prema antifašizmu najbolje oslikava primjer programskog sadržaja HRT-a⁴⁰. HRT je tako u više navrata na prvo programu emitovao sporni film „Magnum Crimen 1945.“ Kako piše *index.hr*, to je film...“ u kojemu se ustaše naziva hrvatskom vojskom, relativizira zločinački karakter NDH te se Titove partizane pokušava pretvoriti u zločince.. “Magnum Crimen 1945.” je uradak čiji se naslov referira na diskreditiranu knjigu akademika Viktora Novaka “Magnum Crimen” u kojoj se tvrdilo da je u Jasenovcu ubijeno 700 tisuća Srba“ – prenosi *index.hr* u članku pod nazivom „*HTV opet prikazao dokumentarni film u kojem se izjednačavaju ustaše i Hrvati*“. Može se zaključiti kako je očito da pored političkih vlasti i mediji u velikoj mjeri učestvuju u procesu i načinu doživljavanja kreiranja slike o antifašizmu i temama Drugog svjetskog rata. U ovom poglavlju navedeno je niz primjera koji potvrđuju kako hrvatska nacionalna politika figurira između nacionalizma i antifašizma u licemjernoj stvarnosti koja je produkt tuđmanizma i u njemu doživljenog etnosimbolizma.

⁴⁰ Tako na dan kada je ZAVNOH donio odluku o pripajanju Istre, Rijeke i okupiranih dijelova Dalmacije Hrvatskoj u popularnoj HRT-ovoј emisij „TV kalendar“ nije bilo riječi. Piše tako *index.hr* kako je umjesto tako važnog događaja za Hrvatsku pažnja ipak poklonjena pilotu NDH Mati Dukovcu i naglaskom na njegove 44 zračne pobjede koje je ostvario za ciljeve Adolfa Hitlera– navodi *index.hr* u članku: „*TV kalendar ni rijeći o vraćanju Istre Hrvatskoj, imali prilog o ustaškom pilotu*“.

ZAKLJUČAK

Završetkom ovog istraživačkog rada može se potvrditi kako je temeljito, ali postupno kroz poglavlja omogućena argumentacija generalne hipoteze koja potvrđuje da primjena etnosimbola u Republici Hrvatskoj od strane konzervativnih političkih subjekata nesumnjivo dovodi do povijesnog revizionizma i implicira afirmaciju pojave kao što su fašizam ili nacizam. Prethodno je naročito vidljivo u primjerima izraženim u aspiracijama izjedačavanja znakovlja i simbolizma fašizma sa antifašističkim simboličkim naslijedeđem. Međutim, generalna hipoteza ostavlja mogućnost dalnjeg istraživanja kada je u pitanju niveliranje intenziteta i stvarnih mogućnosti koje mogu nastati iz toleriranja onih elemenata simboličkog naslijeda koji argumentirano pripadaju fašističkoj ili nacističkoj ideologiji. Očekivano je dokazana i hipoteza da etnosimbolizam i savremena politika komuniciraju posredstvom konzervativnih političkih opredjeljenja čija je intencija u retradicionalizaciji. Dokazuju navedeno i mnogobrojni retradicionalistički obrasci ponašanja za čiji se probitak na političkoj sceni i javno prihvatanje zalažu stranke konzervativnih političkih opredjeljenja, a naročito u postsocijalističkim državama. Međutim, mnogobrojnim primjerima iz praksi hrvatske političke scene sugerirano je da to nije eksplicitno pravilo i da stranke ljevice ili pak drugog ideološkog uklona također učestvuju u manjoj mjeri u sličnim etnosimboličkim aktivnostima.

Nadalje, potvrđena je hipoteza da je proces neoliberalne globalizacije doprinjeo jačanju nacionalnih identiteta, a što se izražava i učestalijom upotrebom etnosimbola. Ovu hipotezu najbolje su potkrijepili objašnjeni primjeri uspona katalonskog, baskijskog i sličnih regionalnih identiteta. Također, u potpunosti je potvrđena hipoteza da je partijska politika pojedinih političkih stranaka u Republici Hrvatskoj otvoreno usmjerena na etnosimbolički sadržaj posredstvom kojeg se odvija povijesni revizionizam. U prilog navedenom opisani su različiti načini provođenja povijesnog revizionizma u simboličkom i ideološkom polju, a dominantno su kreirani od stranaka konzervativnog vrijednosnog sistema. Za provođenje svojih revizionističkih ciljeva elaborirano je kako su spomenute stranke učestovale nerijetko i u političkoj trgovini simboličkim naslijedeđem. S obzirom na prethodno, sasvim je očekivano da je potvrđena i hipoteza da etnosimboli u Republici Hrvatskoj jesu okosnica konzervativnih politika koje utječu na oblikovanje državne politike, bujanje nacionalizma i degradiranje antifašističkih vrijednosti. U prilog navedenoj hipotezi u radu su navedeni primjeri u kojima visokopoziconirani dužnosnici u hrvatskoj politici manipuliraju povijesnim činjenicama i toleriraju upotrebu fašističkog znakovlja pod opravdanjem konteksta Domovinskog rata. Ovakav podvostručen odnos hrvatskih vlasti prema simbolima fašističke ideologije oblikovao je podvostručenu egzistenciju koja producira i bujanje nacionalizma.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige:

1. Booker, Christopher i North Richard (2004), *Velika obmana: tajna povijest Europske unije*, Zagreb: Izvori.
2. Božilović, Nikola (2010), *Sva lica kulture: Studije i ogledi iz antroposociologije*, Niš: Filozofski fakultet.
3. Beck, Ulrich (2003), *Što je globalizacija: zablude globalizma – odgovori na Globalizaciju*, Zagreb: Vizura.
4. Čolović, Ivan (2000), *Politika simbola - ogledi o političkoj antropologiji*, Beograd: Biblioteka XX vek.
5. Fejzić, Elvis (2016), *Transformacija upravljanja državom: korporacijski imperijalizam na djelu*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
6. Freeden, Michael (2006), *Političke ideologije*, Zagreb: Algoritam.
7. Gavrilović, D., Despotović L., Perica, V., Šljukić, S. (2009), *Mitovi nacionalizma i demokratija*, Novi Sad: centar za istoriju, demokratiju i pomirenje.
8. Heywood, Andrew (2014), *Global politics*, UK: Palgrave Macmillan United Kingdom.
9. Hejvud, Endru (2005), *Političke ideologije: uvod*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
10. Jović, Dejan (2017), *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Zaprešić: Fraktura.
11. Kennedy, Paul i J. Danks, Catherine (2001), *Globalization and National Identities: Crisis or Opportunity?*, New York: Palgrave.
12. Kordić, Snježana (2010), *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.
13. Kaufman, Stuart J, (2001), *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*, Ithaca and London: Cornell University Press.
14. Kuljić, Todor (2006) *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Beograd: Čigoja.
15. Leoussi, Athena S., and Grosby, Steven eds, (2007), *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
16. Milardović, Andelko (2004), *Populizam i globalizacija*, Zagreb: Centar za politološka pitanja.
17. Milardović, Andelko (1993), *Konzervativizam i neokonzervativizam*, Zagreb: NIP „Alinea“.
18. Mann, Michael (2004), *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, New York: Cambridge University Press.

19. Mitrović, Lj., Đorđević, B. D., Todorović, D. (2004), *Društvene promene - kulturni i etnički odnosi i evrointegracijski procesi na Balkanu*, Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
20. Nisbet, Robert (1999), *Konzervativizam: san i stvarnost*, Podgorica: CID.
21. Naumović, Slobodan (2009), *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadesetprvog veka*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
22. Podunavec, Milan (2008), *Politička i konstitucionalna integracija duboko podeljenih društava*, Beograd: Fondacija Heinrich Böll – Regionalni ured za Jugoistočnu Evropu.
23. Passmore, Kevin (2004), *Fašizam*, Sarajevo: TKD Šahinpašić.
24. Ravlić, Slaven (2003), *Suvremene političke ideologije*, Zagreb: Politička kultura.
25. Smith, Anthony (2009), *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, New York: Routledge.
26. Smith, Anthony (2003), *Nacionalizam i modernizam: kritički pregled suvremenih teorija nacije i nacionalizma*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
27. Smith, Anthony (1998), *Nacionalni identitet*, Beograd: XX vek.
28. Šulce, Hagen (2002), *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd: Filip Višnjić.
29. Šolte, Jan Art (2009), *Globalizacija*: kritički uvod, Podgorica: CID.
30. Škorić, M. i Kišjuhas, A. (2015), *Vodič kroz ideologije II*. Novi Sad: AKO.
31. Zgodić, Esad (2010), *Tajni život demokratije, Prilozi političkoj geologiji*, Sarajevo: Dobra knjiga.
32. Zgodić, Esad (2009), *Multiverzum vlasti*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
33. Zgodić, Esad (2008), *Realpolitika i njeni protivnici*, Tešanj/Tuzla: Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj i Narodna i univerzitska biblioteka Derviš Sušić Tuzla.
34. Ziegler, Jean (2003), *Novi gospodari svijeta i oni koji im se protive*, Zagreb: Izvori.

Časopisi i zbornici:

1. Astapova, Anastasiya (2016), *Counter-hegemony in Today's Belarus: Dissident Symbols and Mythological Figure of Miron Vitebskii*, Nationalities Papers, 44 (5) 713-730: Routledge.
2. Anniina Hyttinen, Lena Näre (2017), *Symbolic and ritual enactments of nationalism: A visual study of Jobbik's gatherings during Hungarian national day commemorations*, Helsinki: Visual Studies, 32(3), 236-250.
3. Bačić, Arsen (2013), *Konstitucionalizam, historizam i postmodernizam*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. 1(107) ; str. 1-15.

4. Bakić, Jovo (2006), „Teorijsko-istraživački pristupi etničkoj vezanosti (ethnicity) nacionalizmu i naciji“, Časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, broj 3, 2006, str. 231-264
5. Božilović, Nikola (2010), *Tradicia i modernizacija - evropske perspektive kulture na Balkanu*, Niš: Sociologija, vol. 52
6. Božilović, Nikola (2004), *Tradicia i tradicionalizam u kontekstu modernizacije i evrointegracije Balkana*, u: Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture Evropske unije - balkanska raskršća i alternative, Niš: Filozofski fakultet.
7. Colomines Agustí, Madaula Aurora (2014), “Ethno-symbolism memory sites and Nation-building: The Basque Tree of Gernika and the Catalan Fossar de les Moreres”, New York: ASN World Convention - Columbia University.
8. Conversi, Daniele (2009), *Globalization, ethnic conflict and nationalism*, London:Turner, Bryan, (ed.) The Routledge International Handbook of Globalization Studies.
9. Cipek, Tihomir (2012), *Funkcija političkog mita. O koristi mitskog za demokraciju*, Analji hrvatskog politološkog društva, 9, 7-19.
10. Cipek, Tihomir (2009), *Sjećanje na 1945: Čuvanje i brisanje. O snazi obiteljskih narativa* // Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti / Bosto, Sulejman ; Cipek, Tihomir (ur.) Zagreb: Disput, str. 155-167.
11. Dayton Ross, (2015), “Separatism, Globalization and the European Union”, Miami-Florida: The Jean Monnet/ Robert Schuman Paper Series, Vol. 15, № 1.
12. Horlo, Natalia (2018), "Reasons for Emergence and Ideological Explanation of the Irredentist Policy", Poland: Journal of Geography, Politics and Society 3:45-52.
13. Kukoč, Mislav (2008), *Liberalna demokracija Versus neoliberalna globalizacija*: Split Arhe, V.
14. Kekez, Hrvoje (2012), “Grb Republike Hrvatske: simbol, identitet i tradicija“, Most – The Bridge, Glasilo Hrvatske katoličke misije u Londonu, 6/2012, 36. – 46.
15. Lončar, Jelena (2005), *Globalizacija – Pojam, nastanak i trendovi razvoja*, Zadar: Geoadrija, vol 10, br. 1, 91-104.
16. Mustapić, Marko; Balabanić, Ivan (2018), "Mjesto sjećanja" ili izborna kampanja? Analiza sadržaja hrvatskih medija prije parlamentarnih izbora 2015. // Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja (27), 431-451.
17. Pavlaković, Vjeran (2009), *Komemorativna kultura Bleiburga, 1990-2009*. // Kultura sjećanja: 1945. / Cipek, Tihomir ; Bosto, Sulejman (ur.).Zagreb: Disput, str. 167-194.
18. Pantucci, Raffaeolo (2011), “What have We Learned about Lone Wolves from Anders Behring Breivik? Universitet Leiden: Perspectives on Terrorism 5.
19. Tafra, Alen (2016), *Revolucija, rat i mir: smisao 20. stoljeća s one strane eurocentrizma*, Filozofska istraživanja, 36(4), str. 739-752.
20. Tatalović, Siniša, i Malnar, Dario (2015), *Sigurnosni aspekti izbjegličke krize*, Političke analize. (6), 23: 23-29, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

21. Veselinović, Velimir (2014), *Hrvatska stranka prava i Domovinski rat*, u Simbol, identitet i Domovinski rat / Sabolović, Marin (ur.).Zadar: Grahos print & copy centar., str. 25-

Internet izvori:

1. Al Jazeera Balkans: „Novi Zeland: 49 ubijenih u napadu na dvije džamije”, datum pristupa: 22.03. 2019, tekst dostupan na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/novi-zeland-49-ubijenih-u-napadu-na-dvije-dzamije>
2. Al Jazeera Balkans: „Hasanbegović negira autentičnost fotografije s ustaškom kapom“, datum pristupa: 25.03. 2019, tekst dostupan na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hasanbegovic-negira-autenticnost-fotografije-s-ustaskom-kapom>
3. Al Jazeera Balkans: „Pred Saborom inicijativa za novi referendum“, datum pristupa: 26.03. 2019, tekst dostupan na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pred-saborom-inicijativa-za-novi-referendum>
4. Al Jazeera Balkans: „Poskidane sve cirilične ploče u Vukovaru“, datum pristupa: 02.04. 2019, tekst dostupan na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/poskidane-sve-cirilicne-ploce-u-vukovaru>
5. Al Jazeera Balkans: „Titova bista izmještena s Pantovčaka“, datum pristupa: 04.04. 2019, tekst dostupan na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/titova-bista-izmjestena-s-pantovcaka>
6. Al Jazeera Balkans: „Miroslav Škoro bi prekopao Jasenovac“, datum pristupa: 18.09. 2019, tekst dostupan na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/miroslav-skoro-bi-prekopao-jasenovac>
7. Bitno: „Kako je Franjo Tuđman govorio u ulozi i mjestu Katoličke Crkve u povijesti i sadašnjosti Hrvatske“, datum pristupa: 28.04. 2019, tekst dostupan na <https://www.bitno.net/academicus/znanost/franjo-tudman-katolicka-crkva/>
8. Dnevnik hr: „Za Brunu Esih oslobođenje Zagreba je pad Grada, povjesničar uzvraća: "To mogu misliti samo ustaše", datum pristupa: 17.09.2019, tekst dostupan na <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/bruna-esih-obljetcnica-pada-zagreba-tragican-dan-hrvatske-povijesti--560010.html>
9. Dnevnik hr: „Grabar-Kitarović povodom Dana pobjede: "ZAVNOH je temelj borbe za hrvatsku samostalnost", datum pristupa: 13.07.2019, tekst dostupan na <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/kolinda-grabar-kitarovic-povodom-dana-pobjede-danas-se-sjecamo-hrvatskih-antifasista--560069.html>
10. Dnevno hr: „VIDEO: Pogledajte kako se SDP-ovka Gordana Grbić čak i 1990. javno borila protiv izvođenja hrvatske himne“, datum pristupa: 19.07.2019, tekst dostupan

- na <https://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/video-pogledajte-kako-se-sdp-ovka-gordana-grbic-cak-i-1990-javno-borila-protiv-izvodenja-hrvatske-himne-80404/>
11. DW: „ Plenković između Merkel i Bleiburga“, datum pristupa: 11. 09. 2019, tekst dostupan na <https://www.dw.com/hr/plenkovi%C4%87-izme%C4%91u-merkel-i-bleiburga/a-48795222>
12. Duncan, Brian (2012), Scottish nationalism: The symbols of Scottish distinctiveness and the 700 Year continuum of the Scots' desire for self determination, commons.lib.jmu.edu, datum pristupa: 17.03.2019, tekst dostupan na <https://commons.lib.jmu.edu/master201019/192/>
13. Express HR: „Ustaška ekonomija: 5.000 kuna za originalne čizme“, datum pristupa: 14.09.2019, tekst dostupan na <https://www.express.hr/life/ustaski-suveniri-5-000-kuna-za-originalne-cizme-17942>
14. Fejzić, Elvis (2005), Moderna politička misao u Bosni i Hercegovini, datum pristupa: 21.03.2019, tekst dostupan na <https://www.scribd.com/document/269582616/Moderna-Politi%C4%8Dka-Misao>
15. Fenix-magazin: „ŠKORO NA PREDIZBORNOM SKUPU U ZÜRICHU: Odavde je prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman krenuo u obilazak Hrvata diljem svijeta“, datum pristupa: 12.11.09. 2019, tekst dostupan na <https://fenix-magazin.de/skoro-na-predizbornom-skupu-u-zurichu-odavde-je-prvi-hrvatski-predsjednik-dr-franjo-tudman-crenuo-u-obilazak-hrvata-diljem-svijeta/>
16. Franczak, Dagmara K (2017), Solidarity Starts at Home: An Analysis of the Polish Perception of Social Inclusion and Exclusion of Migrants", digitalcommons.macalester.edu, datum pristupa: 10.05.2019, tekst dostupan na https://digitalcommons.macalester.edu/intlstudies_honors/25/
17. Garpmo, Maria (2005), The 'Troubles' of Myths and Symbols: A study of the conflict in Northern Ireland, Lund University, datum pristupa: 16.02.2019, tekst dostupan na <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1332821>
18. Hrvatski-Vojnik: „Govor predsjednika Tuđmana, 16. listopada 1990. na Trgu bana J. Jelačića (II. dio)“, datum pristupa: 25.03.2019, tekst dostupan na <https://hrvatski-vojnik.hr/govor-predsjednika-tudmana-16-listopada-1990-na-trgu-bana-j-jelacica-ii-dio/>
19. Ilišin, Vlasta i Gvozdanović, Anja (2016), Struktura i dinamika vrijednosti mladih u Hrvatskoj, idiprints.knjiznica.idi.hr, datum pristupa: 18.04.2019, tekst dostupan na <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/534/1/2016%20li%C5%A1in%2C%20Gvozdanovi%C4%87.pdf>
20. Index: „Gradonačelnik Valpova novcem građana digao ustašku ploču“, datum pristupa: 16.05. 2019, tekst dostupan na

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/gradonacelnik-valpova-novcem-gradjana-digao-ustasku-plocu/2069175.aspx>

21. Index: „U Zadru pozvali vijećnike da se dignu u čast žrtvama Bleiburga, SDP-ovci odbili“, datum pristupa: 20.06.2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-zadru-pozvali-vijecnike-da-se-dignu-u-cast-zrtvama-bleiburga-sdpovci-odbili/2086251.aspx>
22. Index: „Bandić pristao na dogovor s ekstremnim desničarima“, datum pristupa: 22.06.2019, tekst dostupan na <https://www.index.hr/vijesti/clanak/bandic-pristao-na-dogovor-s-ekstremnim-desnicarima/981800.aspx>
23. Index: „Trg se više ne zove po maršalu Titu“, datum pristupa: 28.06.2019, tekst dostupan na https://www.index.hr/vijesti/clanak/trg-se-vise-ne-zove-po-marsalu-titu/991754.aspx?fb_comment_id=1204505729653859_1204513626319736
24. Index: „REPORTAŽA S BLEIBURGA Dok su HDZ-ovci držali govore, ustaške kape prodavale su se u tajnosti“, datum pristupa: 02.07.2019, tekst dostupan na:
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-reportaza-s-bleiburga-dok-su-hdzovci-drzali-govore-ustaske-kape-prodavale-su-se-u-tajnosti/969845.aspx>
25. Index: „Thompson urlao ustaški pozdrav na proslavi Oluje“, datum pristupa: 06.07.2019, tekst dostupan na <https://www.index.hr/vijesti/clanak/thompson-urlao-ustaski-pozdrav-na-proslavi-oluje/2015808.aspx>
26. Index: „FOTO Ovo su "moralne vertikale" koje ženama žele uskratiti temeljno pravo“, datum pristupa: 09.07.2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/pogledajte-lica-ljudi-koji-zenama-zele-uskratiti-temeljno-pravo/971414.aspx>
27. Index: „"Lijepa naša" je bila svečana himna partizana, a ne NDH“, datum pristupa: 20.09.2019, tekst dostupan na <https://www.index.hr/magazin/clanak/lijepa-nasa-je-bila-svecana-himna-partizana-a-ne-ndh/2024433.aspx>
28. Index: „Kako sude hrvatski sudovi? Olakotna okolnost za silovanje im je Domovinski rat“, datum pristupa: 20.10.2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/kako-sude-hrvatski-sudovi-olakotna-okolnost-za-silovanje-im-je-domovinski-rat/2124918.aspx>
29. Index: „Parade domoljublja i kiča: HDZ ispunio zagrebačku Arenu do posljednjeg mjeseta“, datum pristupa: 22.10.2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/parada-domoljublja-i-kiaca-hdz-isplnio-zagrebackuarenu-do-posljednjeg-mjesta/854073.aspx>

30. Index: „DEBATA Milanović: Tuđman je jedan od mojih uzora, a moja crkva je Hrvatska“, datum pristupa: 26.10.2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/debata-uskoro-pocinje-tv-suceljavanje-milanovica-i-plenkovic/918444.aspx>
31. Index: „Kolinda u Argentini s unucima ustaša koji žele izbaciti antifašizam iz našeg Ustava“, datum pristupa: 28.10.2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/kolinda-u-argentini-planduje-s-unucima-ustasa-koji-zele-izbaciti-antifasizam-iz-hrvatskog-ustava/1032157.aspx>
32. Index: „Koja je prava Kolinda, ona koja se hvali partizanima ili ona koja brani ustaše?“, datum pristupa: 29.10. 2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/koja-je-prava-kolinda-ona-koja-se-hvali-partizanima-ili-ona-koja-brani-ustase/2113144.aspx>
33. Index: „HTV opet prikazao dokumentarni film u kojem se izjednačavaju ustaše i Hrvati“, datum pristupa: 02.11. 2019, tekst dostupan na
<https://www.index.hr/vijesti/clanak/htv-opet-prikazao-dokumentarni-film-u-kojem-se-izjednacavaju-ustase-i-hrvati/2085776.aspx>
34. Index: „TV kalendar ni riječi o vraćanju Istre Hrvatskoj, imali prilog o ustaškom pilotu“, datum pristupa: 15.10.2019, tekst dostupan na
https://www.index.hr/vijesti/clanak/tv-kalendar-ni-rijeci-o-vracanju-istre-hrvatskoj-imali-prilog-o-ustaskom-pilotu/2117906.aspx?index_ref=read_more_d
35. Jutarnji: „FENOMEN BUJANEC Kako su svi desničari koje je on 'pogurao' ušli u Sabor“, datum pristupa: 14.08.2019, tekst dostupan na
<https://www.jutarnji.hr/komentari/fenomen-bujanec-kako-su-svi-desnicari-koje-je-on-pogurao-usli-u-sabor/5652475/>
36. Jutarnji: „DRAGA BRUNA, U POBJEDI SE NE UZVISI, A U PORAZU NE PONIZI' Bujanec otkrio zašto tijekom europske kampanje nije podržavao Esih i Hasanbegovića“, datum pristupa: 16.08.2019, tekst dostupan na
<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/draga-bruna-u-pobjedi-se-ne-uzvisi-a-u-porazu-ne-ponizi-bujanec-otkrio-zasto-tijekom-europske-kampanje-nije-podrzavao-esih-i-hasanbegovica/8935763/>
37. Jutarnji: „Svi se na njega pozivaju, svatko ga tumači kako želi, ali ga malo tko razumije. Što je uopće tuđmanizam?“, datum pristupa: 17.08.2019, tekst dostupan na
<https://www.jutarnji.hr/globus/Globus-politika/svi-se-na-njega-pozivaju-svatko-ga-tumaci-kako-zeli-ali-ga-malo-tko-razumije-sto-je-uopce-tudmanizam/9425042/>

38. Jutarnji: „PREDSJEDNICA POSJETILA BLEIBURG, MACELJ I HUDU JAMU
Položila vijence i zapalila svijeće: 'Bio je to razmjerno najveći poratni masovni zločin u Europi“, datum pristupa: 20.08.2019, tekst dostupan na
<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/predsjednica-posjetila-bleiburg-maceli-i-hudu-jamu-polozila-vijence-i-zapalila-svijece-bio-je-to-razmjerno-najveci-poratni-masovni-zlocin-u-europi/8841785/>
39. Jutarnji: „PREDSJEDNICA 'Treba razlikovati kompromitirani ustaški pozdrav od pokliča branitelja u Domovinskom ratu“, datum pristupa: 13.09. 2019, tekst dostupan na <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/predsjednica-treba-razlikovati-kompromitirani-ustaski-pozdrav-od-poklica-branitelja-u-domovinskom-ratu/8410019/>
40. Jutarnji: „VIDEO: Pogledajte incident u Vukovaru, Penava je bacio statut na čirilici, a drugi čovjek grada spremio je 'poklon' za vijećnika SDSS-a“, datum pristupa: 16.09.2019, tekst dostupan na <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/video-pogledajte-incident-u-vukovaru-penava-je-bacio-statut-na-cirilici-a-drugi-covjek-grada-spremio-je-poklon-za-vijecnika-sdss-a/9505139/>
41. Jutarnji: „FOTO: POKOPANE 294 OSOBE EKSHUMIRANE U GRAČANIMA
Predsjednica: 'Jasno osuđujem nenarodne totalitarne režime, komunistički i ustaški!“, datum pristupa: 18.09. 2019, tekst dostupan na
<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-pokopane-294-osobe-ekshumirane-u-gracanima-predsjednica-jasno-osudujem-nenarodne-totalitarne-rezime-komunisticki-i-ustaski/9270989/>
42. Kasapović, Mirjana (2019), Povijest, povjesni revizionizam i politike povijesti, datum pristupa: 13.05.2019, tekst dostupan na <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/casopis-za-suvremenu-povijest/article/view/9587/5378>
43. Korov, Goran (2016), Dubravka Peić Čaldarović, Nikša Stančić, Povijest hrvatskoga grba: Hrvatski grb u mijenama hrvatske povijesti od 14. do početka 21. stoljeća, Hrčak, datum pristupa: 13.04.2019, tekst dostupan na
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=273376
44. Laudato TV: „Ulicu maršala Tita preimenovana u Ulicu kardinala Alojzija Stepinca“, datum pristupa 16.04.2019, tekst dostupan na <http://laudato.hr/Novosti/Hrvatska/Ulicu-marsala-Tita-preimenovana-u-Ulicu-kardinala.aspx>

45. Mesić, Milan (1991), Civilno društvo i postsocijalizam, datum pristupa 18.04.2019, tekst dostupan na https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=228528
46. Mitrović, Ljubiša (2005), Kontroverze o sudbini identiteta u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana“ npao.ni.ac.rs, datum pristupa: 16.06.2019, tekst dostupan na https://www.npao.ni.ac.rs/files/584/13_Zbornik_Kulturni_i_etnicki_identiteti_u_procesu_globalizacije_Balkana_cb2ed.pdf
47. Nardoni, Moira (2015), European Honors Program: National and Regional Identities In An Age of globalization, tilburguniversity.edu, datum pristupa: 17.02.2019, tekst dostupan na https://www.tilburguniversity.edu/sites/tiu/files/download/Moira%20Nardoni%20Final%20Essay_2.pdf
48. N1 televizija: „'Za dom spremni' je povijesni hrvatski slogan kao i 'Bog i Hrvati'“, datum pristupa: 08.04. 2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Vijesti/a373241/Za-dom-spremni-je-povijesni-hrvatski-slogan-kao-i-Bog-i-Hrvati.html>
49. N1 televizija: „NHR zbog zastave s prvim bijelim poljem posjetila policija“, datum pristupa: 05.05. 2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Video/Info/a398789/NHR-zbog-zastave-s-prvim-bijelim-poljem-posjetila-policija.html>
50. N1 televizija: „Prije nego je srušio bistu Končara - krao alkohol iz kafića“, datum pristupa: 17.05.2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Vijesti/a348834/Prije-nego-je-srusio-bistu-Končara-krao-alkohol-iz-kafica.html>
51. N1 televizija: „"Za dom spremni" ponovo koštao Šimunića“, datum pristupa: 22.05.2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Sport-Klub/Nogomet/a166697/Josip-Simunic-jos-zesce-kaznjen-zbog-povika-Za-dom-spremni.html>
52. N1 televizija: „"Završio Hod za život“, datum pristupa: 13.07.2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Vijesti/a405307/Hod-za-zivot.html>
53. N1 televizija: „Nakladnicima televizija oduzeta koncesija zbog govora mržnje“, datum pristupa: 16.08.2019, tekst dostupan na

<http://hr.n1info.com/Vijesti/a350678/Nakladnicima-televizija-oduzeta-koncesija-zbog-govora-mrznje.html>

54. N1 televizija: „DORH za mladića koji je išarao Tuđmanov spomenik traži deset mjeseci zatvora“, datum pristupa: 05.09. 2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Vijesti/a404949/DORH-za-mladica-koji-je-isarao-Tudjmanov-spomenik-trazi-deset-mjeseci-zatvora.html>
55. N1 televizija: „Prosvjed pred Tuđmanovim spomenikom, četiri osobe privedene“, datum pristupa: 07.09.2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Vijesti/a366510/Prosvjed-pred-Tudjmanovim-spomenikom-cetiri-osobe-privedene.html>
56. N1 televizija: „Puno smo oprostili, ali ratne zločine treba procesuirati“, datum pristupa: 14.09.2019, tekst dostupan na <http://ba.n1info.com/Regija/a360681/Puno-smo-oprostili-ali-ratne-zlocine-treba-procesuirati.html>
57. N1 televizija: „ZDS dozvoljen samo ponekad, zvijezda petokraka nije sporna“, datum pristupa: 11.03.2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Video/Info/a284108/ZDS-dozvoljen-samo-ponekad-zvijezda-petokraka-nije-sporna.html>
58. N1 televizija: „Ovo su članovi Vijeća za suočavanje s prošlošću“, datum pristupa: 07.03.2019, tekst dostupan na <http://hr.n1info.com/Vijesti/a182424/Ovo-su-clanovi-Vijeca-za-suocavanje-s-prosloscu.html>
59. Novosti: „Polegli ustaše“, datum pristupa: 12.10.2019, tekst dostupan na <https://www.portalnovosti.com/polegli-ustase>
60. Novosti: „Božja ruka na nedjelu“, datum pristupa: 17.06.2019, tekst dostupan na <https://www.portalnovosti.com/bozja-ruka-na-nedjelu>
61. Novosti: „Ugledni građanin Bujanec“, datum pristupa: 22.06.2019, tekst dostupan na <https://www.portalnovosti.com/ugledni-gradjanin-bujanec>
62. Novosti: „Ruža ustaška“, datum pristupa: 27.06.2019, tekst dostupan na <https://www.portalnovosti.com/ruza-ustaska>

63. Nacionalno: „Pretukli sezonce na Braču: “Vikali su – tko je od vas Srbin?“, datum pristupa: 11.11.2019, tekst dostupan na <https://www.nacionalno.hr/pretukli-sezonce-na-bracu-vikali-su-tko-je-od-vas-srbin/>
64. NET HR: „Vraćeno ime Trgu žrtava fašizma“, datum pristupa: 16.03.2019, tekst dostupan na <https://net.hr/danas/vraceno-ime-trgu-zrtava-fasizma/>
65. Novi List: „Večer koja je dokazala moć slobodnog medija: Dva desetljeća od velikog skupa za obranu Radija 101“, datum pristupa: 22.04.2019, tekst dostupan na <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Vecer-koja-je-dokazala-moc-slobodnog-medija-Dva-desetljeca-od-velikog-skupa-za-obranu-Radija-101>
66. Novi List: „Karamarko: Pojam tuđmanizam uvest čemo u Ustav RH“, datum pristupa: 28.05.2019, tekst dostupan na <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Karamarko-Pojam-tudmanizam-vest-cemo-u-Ustav-RH>
67. Novi List: „Kolinda Grabar-Kitarović: "Za dom spremni" je stari hrvatski pozdrav, ali kompromitiran je“, datum pristupa: 14.10.2019, tekst dostupan na <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Kolinda-Grabar-Kitarovic-Za-dom-spremni-je-stari-hrvatski-pozdrav-ali-kompromitiran-je>
68. Ozkirimli, Umut: Nacija kao artičoka? : Kritika etnosimboličkih interpretacija nacionalizma, Hrčak, datum pristupa: 14.03.2019, tekst dostupan na https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=114987
69. Romme, Maria Højer (2014) A long relationship, no membership: Turkey and the European Union, Lund University, datum pristupa: 12.04.2019, tekst dostupan na <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/4275985>
70. Redžić, Saduša (2013), Polni moral mladih u rodnoj perspektivi. Univerzitet u Nišu, phaidrani.ni.ac.rs, datum pristupa: 22.03.2019, tekst dostupan na https://phaidrani.ni.ac.rs/detail_object/o:814?tab=0#mda
71. Slobodna Dalmacija: „Treba ukinuti Dan antifašizma. Nije se tada dogodilo ništa značajno, osim što je grupa komunista otišla u šumu na ladanje: Hasanbegovićev prijedlog mnogi dočekali na nož, što će odlučiti Sabor?“, datum pristupa: 18.7.2019, tekst dostupan na

<https://slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/606291/39treba-ukinuti-dan-antifasizma-nije-se-tada-dogodilo-nista-znacajno-osim-sto-je-grupa-komunista-otisla-u-sumu-na-ladanje39-hasanbegovicev-prijedlog-mnogi-docekali-na-noz-sto-ce-odluciti-sabor>

72. Slobodna Dalmacija: „Policija je moralu sankcionirati ustašluk u Kninu; Pravobraniteljica: Pozdrav 'Za dom spremni' svugdje je protupravan, nedopustivo je da oni preuzimaju ulogu suda“, datum pristupa: 21.10.2019, tekst dostupan na <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/617280/policija-je-moralu-sankcionirati-ustasluk-u-kninu-pravobraniteljica-pozdrav-za-dom-spremni-svugdje-je-protupravan-nedopustivo-je-da-oni-preuzimaju-ulogu-suda>
73. Slobodna Evropa: „Himne čudnovatih država i nedefinisanih entiteta“, datum pristupa 26.10.2019, tekst dostupan na <https://www.slobodnaevropa.org/a/824071.html>
74. Srbi HR: „Šta je Pupovac tačno rekao o Hrvatskoj i NDH?“, datum pristupa: 27.10.2019, tekst dostupan na <https://srbi.hr/sta-je-pupovac-tacno-rekao-o-hrvatskoj-i-ndh/>
75. Šibenik IN: „Šibenska Poljana više ne nosi ime maršala Tita, SDP-ovci napustili sjednicu uz poruku: 'Ovo je suđenje‘, datum pristupa: 17.04. 2019, tekst dostupan na <https://www.sibenik.in/sibenik/sibenska-poljana-vise-ne-nosi-ime-marsala-tita-sdp-ovci-napustili-sjednicu-uz-poruku-ovo-je-sudenje/41336.html>
76. Tolisa info: „Fra Martin Nedić“, datum pristupa 11.02.2019, tekst dostupan na http://www.tolisa.info/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=116
77. Telegraph UK: „Anders Behring Breivik originally planned three bomb targets“, datum pristupa: 13.03.2019, tekst dostupan na <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/norway/9213779/Anders-Behring-Breivik-originally-planned-three-bomb-targets.html>
78. Veselinović, Vladimir (2016), Desne političke stranke: ideologija, pojmovi, vrste, Hrčak, datum pristupa 06.03.2019, tekst dostupan na https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=276939
79. Večernji List: „Ruža Tomašić: Hrvatska je za Hrvate, ostali su gosti“, datum pristupa 23.02.2019, tekst dostupan na <https://www.vecernji.hr/vijesti/ruza-tomasic-hrvatska-je-za-hrvate-ostali-su-gosti-525084>

80. Večernji List: „Bujanec se oženio, Hasanbegović mu poklonio ploču 'Trg maršala Tita“, datum pristupa: 25.02.2019, tekst dostupan na
<https://www.vecernji.hr/showbiz/bujanec-se-ozenio-hasanbegovic-mu-poklonio-plocu-trg-marsala-tita-a-mamic-pjevalo-1192003>
81. Večernji List: „Željko Šelendić: Čovjek koji je prije 24 godine vratio kip bana na Trg“, datum pristupa: 12.07.2019, tekst dostupan na
<https://www.vecernji.hr/premium/zeljko-selendic-covjek-koji-je-prije-24-godine-vratio-kip-bana-na-trg-967152>
82. Večernji List: „Novo hrvatsko odličje: Velered Franje Tuđmana s lentom i Velikom Danicom“, datum pristupa: 08.05. 2019, tekst dostupan na
<https://www.vecernji.hr/vijesti/novo-hrvatsko-odlicje-velered-franje-tu-mana-s-lentom-i-velikom-danicom-1319130>
83. Večernji List: „Muškarac koji je urinirao po spomeniku NOB-a: 'Djed mi je bio u partizanima, žao mi je“, datum pristupa: 19.09.2019, tekst dostupan na
<https://www.vecernji.hr/vijesti/musarac-koji-je-urinirao-po-spomeniku-to-je-bio-spontani-cin-zelim-boljitetak-lijepe-nase-1327813>
84. Večernji List: „Identificirana i privredna skupina napadača na Srbe u kafiću u Uzdolju“, datum pristupa: 12.10.2019, tekst dostupan na
<https://www.vecernji.hr/vijesti/uhiceni-napadaci-na-srpske-civile-u-kaficu-u-uzdolju-1341329>
85. 24 sata: „Ovo je sramota! Našoj crkvi su zabranili da zvoni, to je užas!“, datum pristupa: 15.08.2019, tekst dostupan na <https://www.24sata.hr/news/ovo-je-sramota-nasoj-crkvi-su-zabranili-da-zvoni-to-je-uzas-628255>
86. 24 sata: „Urinirao na spomenik žrtvama fašizma pa puštao Thompsona?“, datum pristupa: 10.09.2019, tekst dostupan na <https://www.24sata.hr/news/urinirao-na-spomenik-zrtvama-fasizma-pa-pustao-thompsona-635911>

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student master studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam master rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____